

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY VA O'RTA MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI**

NAMANGAN DAVLAT UNIVERSITETI

MAKTABGACHA TA'LIM METODIKASI KAFEDRASI

**MAKTABGACHA TA'LIMNI O'QITISH
TEXNOLOGIYALARI VA LOYIHALASHTIRISH
FANIDAN**

MA'Ruzalar MATNI

NAMANGAN – 2019

Ushbu ma’ruzalar matni Oliy va o‘rta maxsus, kasb-hunar ta’limi yo‘nalishlari bo‘yicha o‘quv-uslubiy birlashmalar faoliyatini muvofiqlashtiruvchi kengashining 2016 yil “25” avgustdagи “355”-sonli majlis bayoni bilan ma’qullangan na’munaviy dastur asosida ishlab chiqilgan.

Tuzuvchi: **katta o‘qituvchi Z. Qoraboyeva.**

1-Mavzu: Maktabgacha ta’limni o‘qitish texnologiyalari va loyihalashtirish fanining vazifalari.

Reja:

1. Maktabgacha ta’limni o‘qitish texnologiyalari va loyihalashtirish fanining maqsad va vazifalari.
2. Maktabgacha ta’limni o‘qitishi texnologiyalari va loyihalashtirish fanining boshqa fanlar bilan bog‘liqligi.
3. Maktabgacha ta’limni o‘qitishi texnologiyalari va loyihalashtirishning pedagogik asoslari.

Tayanch tushunchalar:

texnologiya; pedagogik texnologiya; ta’lim texnologiyasi; loyihalashtirish; milliy model; fanning maqsadi; fanning vazifasi; texnologik jarayon, texnologik yondashuv, ta’limni texnologiyalashtirish.

Maktabgacha ta’lim sohasi uzlusiz ta’lim tizimining birlamchi bo‘g‘ini hisoblanib, u har tomonlama sog‘lom va barkamol bola shaxsini tarbiyalash va maktabga tayyorlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Mustaqillik yillarda respublikada ta’lim-tarbiya tizimi va barkamol avlodni tarbiyalash davlat siyosatining asosiy ustuvor yo‘nalishlari darajasiga ko‘tarildi. Biroq, o‘tkazilgan tahlillar maktabgacha ta’lim sohasida olib borilayotgan ishlarning samarasini va natijasi etarli darajada emasligini ko‘rsatmoqda.

Jumladan, so‘nggi 20 yil davomida davlat tasarrufidagi MTMlari soni 45 foizdan ziyodroq kamaygan bo‘lib, bugungi kunda respublika bo‘yicha bolalarning maktabgacha ta’lim bilan qamrab olinishi 30 foizni tashkil etadi. Shunngdek, MTMlarining moddiy-texnika bazasi zamonaviy talabga javob bermaydi.

MT tizimida variativ dasturlar joiy etilmagan, bolalarni maktabga tayyorlash bo‘yicha muqobil, moslashuvchan modellar etarli darajada rivojlanmagan hamda taraqqiy etgan mamlakatlar singari ijtimoiy, shaxsiy, hissiy, nutqiy, matematik, jismoniy va ijodiy rivojlantirish, atrof-muhit bilan tanishuvga yo‘naltirilgan maxsus davlat ta’lim dasturlari tatbiq qilinmagan.

Davlat MTMlarida faoliyat yuritayot pedagog kadrlarning aksariyati o‘rta maxsus ma’lumotga ega bo‘lib, bolalarni maktab ta’limiga talab darajasida tayyorlash imkonini bermaydi.

Bundan tashqari MT sifati monitoringini yuritish tuzilmaviy va tashkiliy jihatdan nazarda tutilmaganligi sababli, MTMlaridagi ta’lim jarayoni sifati va samaradorligini baholash zamon talablariga javob bermaydi.

Xorijiy davlatlar ilg‘or tajribasining tahlili zamonaviy MTMlarida maktabgacha yoshdagi bolalarni rivojlantirish uchun sharoitlarni yaratishga yo‘naltirilganligi bilan tavsiflanib, bolaning ijobjiy ijtimoiylashuvi imkoniyatlarini namoyon qilish, uning har tomonlama shaxsga oid ma’naviy-axloqiy va ongli rivojlanishi, maktabgacha yoshga tegishli faoliyat turlari asosida tashabbuskorligi va ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishga, muloqot

doirasida katta yoshdagilar va tengdoshlari bilan hamkorlik qilish imkoniyatlarini ochishga qaratilgan.

Uzluksiz ta'lim tizimining muhim bo'g'ini bo'lgan maktabgacha ta'lim tizimini yanada takomillashtirish, samarali davlat boshqaruvi tizimini yaratish, MTMlari davlat va nodavlat tarmog'ini kengaytirish, moddiy-texnika bazasini mustahkamlash, ularni malakali pedagog kadrlar bilan ta'minlash, MTMlariga bolalarni qamrab olishni keskin oshirish, ta'lim-tarbiya jarayonlariga zamonaviy dasturlari va texnologiyalarini tatbiq etish orqali bolalarni har tomonlama intellektual, ma'naviy-estetik, jismoniy rivojlantirish hamda ularni mакtabga tayyorlash sifatini tubdan yaxshilash ko'zda tutilgan.

YUNESKO tomonidan tan olingen pedagogik texnologiya oqimi 30-yillarda AQSHda paydo bo'ldi va 70-80 yillarda barcha rivojlangan malakatlarni qamrab oldi.

Ta'lim nazariyasi va amaliyotida o'quv jarayoniga texnologik xususiyatni berish uchun 50-yillarda birinchi urinishlar qilib ko'rildi. Ular o'z ifodasini an'anaviy o'qitish uchun mo'ljallangan majmuali texnik vositalarni yaratilishida namoyon bo'ladi.

Dastlab "texnologiya" tushunchasiga aniqlik kiritaylik. Bu so'z texnikaviy taraqqiyot bilan bog'liq holda fanga 1872 yilda kirib keldi va yunoncha ikki so'zdan - "texnos" (Techne) - san'at, hunar va "logos" (logos) - fan so'zlaridan tashkil topib "hunar fani" ma'nosini anglatadi. Biroq bu ifoda zamonaviy texnologik jarayonni to'liq tavsiflab berolmaydi. Texnologik jarayon har doim zaruriy vositalar va sharoitlardan foydalangan holda amallarni (operatsiyalarni) muayyan ketma-ketlikda bajarishni ko'zda tutadi. Yanada aniqroq aytadigan bo'lsak, texnologik jarayon - bu mehnat qurollari bilan mehnat ob'ektlari (xom ashyo)ga bosqichma-bosqich ta'sir etish natijasida mahsulot yaratish borasidagi ishchi (ishchi-mashina)ning faoliyatidir. Ana shu ta'rifni tadqiqot mavzusiga ko'chirish mumkin, ya'ni: Pedagogik texnologiya - bu tarbiyachi(tarbiyachi)ning o'qitish (tarbiya) vositalari yordamida o'quvchi(o'quvchi)larga muayyan sharoitda ta'sir ko'rsatishi va bu faoliyat mahsuli sifatida ularda oldindan belgilangan shaxs sifatlarni intensiv shakllantirish jarayonidir

Aynan ana shu mazmunda "texnologiya" termini va uning "o'qitish texnologiyasi", "ta'lim texnologiyasi", "ta'limda texnologiya" shakllari pedagogik adabiyotlarda foydalanila boshlandi va mualiflar ta'lim-texnologik jarayonining tuzilishi va tashkil etuvchilarini qanday tasavvur etishlariga qarab ko'plab ifodalarga ega bo'ldi (uch yuzdan ortiq).

Hozirgi vaqtida pedagogik texnologiya "ta'lim berishning texnik vositalari yoki kompyuterdan foydalanish sohasidagi tadqiqotlardek qaralmay, balki bu ta'limiy samaradorlikni oshiruvchi omillarni tahlil qilish yo'li orqali, yo'l va materiallarni tuzish hamda qo'llash orqali, shuningdek qo'llanilayotgan usullarni baholash orqali ta'lim jarayoni prinsiplarini aniqlash va eng maqbul yo'llarini ishlab chiqish maqsadidagi tadqiqotdir" (Mejdunarodnyy ejegodnik po texnologii obrazovaniya i obucheniya, 1978/79. London; Nyu-York, 1978).

“Maktabgacha ta’limni o‘qitish texnologiyalari va loyihalashtirish” fanining maqsad va vazifalari quyidagilardan iborat:

- bo‘lajak pedagog-tarbiyachilarni zamonaviy pedagogik texnologiyalar va loyihalashtirishning nazariy asoslari bilan qurollantirish;
- MTMlarda pedagogik jarayonlarni samarali tashkil etishlari uchun zarur mahoratlarga ega bo‘lishlarini ta’minlash;
- zamonaviy pedagogik texnologiyalar, g‘oyalar mакtablar, yo‘nalishlar, keng turlarida yo‘l topa bilish mahoratini shakllantirish;
- pedagogik faoliyatni ijodiy va metodik to‘g‘ri bajarish ko‘nikma va malakalarini shakllantirish;
- mustaqil ishslash, mustaqil bilim olish, o‘zini tarbiyalash va o‘zini mutaxasislik darajasini doimiy oshirib borishga intilishni faollashtirish.

Pedagogik amaliyotda yangi yo‘l va vositalarini jadal tatbiq etilayotganligini kuzatish mumkin. Biroq ba’zi ta’lim shakl va faol usullar o‘rniga bo‘linmas ta’limiy texnologiyalar zarur. Lekin ta’limiy jarayonni texnologiyali loyihalashtirish va rejalashtirishni, faqat texnologik bilim, ko‘nikma va malakalarga ega bo‘lgan tarbiyachibajara olishi mumkin.

Texnologik bilimlar tizimi quyidagi tashkil etuvchilardan iborat:

- ***tushunchaga oid qism*** - texnologiyalashtirishning murakkabroq bo‘lgan toifa va qoidlarini o‘rganishga yo‘l;
- ***ta’lim texnologiyasining tarkibiy qism va harakatlanuvchi tuzilma*** - ta’lim jarayonini bashoratlash va loyihalashtirish asosi to‘g‘risida tushuncha;
- ***talimiylar negiziga pedagogik va psixologik fanlar yutug‘ida ifodalangan pedagogik g‘oya asos bo‘ladi;***
- ***maqsadni belgilash*** - agar pedagogik vazifalar aniqlangan bo‘lsa va o‘quv faoliyatining yakuniy natijalari bir ma’noda ifodalangan bo‘lsa, boshlanish shartlari ma’lum bo‘lsa, ta’lim jarayonini loyihalashtirish mumkin;
- ***ta’lim berish modeli*** – maqbul yo‘llar (usul va shakllar) va vositalar yig‘indisi - mavjud sharoitlar va belgilangan vaqtida ob‘ektning boshlang‘ich holatini o‘zgartirish bo‘yicha ko‘zlanayotgan natijalarga erishish kafolati;
- ***boshqaruvning yo‘l va vositalar yig‘indisi***: bashoratlash, loyihalashtirish, rejalashtirish, tashkillashtirish, nazorat va baholash, shuningdek tezkor o‘zgartirish to‘g‘risida boshqaruv xulosasini qabul qilish maqsadida ta’lim jarayonini uzlusiz va muntazam kuzatish - monitoring.

Har bir pedagog ta’lim berishni texnologiyalashtirish asosini o‘rganishni boshlashdan avval, quyidagi *maslahat va tavsiyalarga e’tibor qaratishi* zarur:

1. Texnologiyalashtirish asosida ifodalangan, va bu bilan albatta siz tanishishingiz zarur bo‘lgan qoidalar, shu zahoti sizga tushuntirish bermaydi, faqat ko‘zlanayotgan maqbul va samarali natijaga erishish uchun nima ish qilish zarurligini ko‘rsatadi.

Har bir yo‘l va vosita o‘qituvchi-texnolog tomonidan, u intilayotgan, yakuniy natijaga erishishga ko‘rinarli qo‘sigan hissasi tomoni bilan baholanishi zarur. Qoidaning maqbulligini talqin qila turib, e’tiborni nafaqat unga, uni qo‘llashni

nazarda tutuvchi vaziyat yoki sharoitlarga qaratish zarur. Gap shundaki qoidalar odatda, formula emas, boshqaruv xususiyatga ega bo‘ladi, modomiki ularni qo‘llash mumkin bo‘lgan, ta’lim jarayoni sharoitida ayrim noaniqliklar bor. Bundan tashqari, avvalda shu narsani o‘quv vaziyatida qo‘llab, muvaffaqiyatga erishgan o‘qituvchi-amaliyotchi yoki hammaga ma’lum bo‘lgan ta’lim berish texnologiyasining muallifida, shuni qoidasiz umumlashtirishdagi xatoliklar tarqalgan. Mohiyat shundaki, barcha turli-tumanlikdan mavjud sharoitda va o‘quv rejasida berilgan vaqtida ko‘zlanayotgan natijaga erishishni kafolatli ta’minlaydigan, so‘ngra esa undan shu sharoit uchun mos keladigan, ta’lim berish texnologiyasining - yagona majmuini loyihalashtirish mumkin bo‘ladigan, axborot, muloqot va boshqaruvning shunday yo‘l va vositalarini baholashi, farqlashi va tanlashni uddalashi muhim.

2. Mashhur marketolog Dj. O’Shonessining «...*kitoblar hech qachon tajriba o‘rnini bosa olmaydi* degan fikriga qo‘shilish mumkin. Mahoratli oshpaz oshpazlik to‘g‘risida kitob yozishi mumkin, uni tayyorlash yo‘liga amal qilib, xuddi shunday chiqishini kutmaslik kerak, chunki uning mahorati bilan taqqoslab bo‘lmaydi - berilgan qoidani ishlatib muhim ko‘nikma va malakalar ega bo‘lish mumkin emas, ular faqat amaliyotda egallanadi va “qo‘llaniladigan donishmandlik” deb ataluvchi amaliyotli donishmandlik bilan mustahkamlanadi, ya’ni vaziyat bilan muvofiqlikdagi donishimandlik» (Dj. O’Shonessi, 2000).

Ta’lim jarayonini loyihalashtirish bilan tanishganingizdan so‘ng shu zahoti umidsizlikka tushmang, siz shu zahoti ta’lim berish texnologiyasini loyihalashtira olmaysiz. SHuni esda saqlanki: qo‘llaniladigan donishmandlik kitob bo‘yicha formularni o‘rganishda emas, balki haqiqiy ishni bajarganda hosil bo‘ladi (Dj. O’Shonessi, 2000).

3. “Ta’lim jarayonini ixtiyoriy qurish va amalga oshirishdan, uning har bir qism va bosqichlarini izchil asoslangan, yakuniy natijani haqqoniy tashxislashga yo‘naltirilgan” ga o‘tish uchun asos zarur (V. Bespalko, 1989)ga o‘tish uchun asos zarur.

Agarda pedagog ta’lim jarayonini texnologyalashtirishga o‘tish muhimligini anglamas ekan, unda “biz yangi texnologiyalarning yutug‘larini bermaylik, paydo bo‘lgan muntazamlik mexanizmini chiqarib tashlay olmaydi, yo bo‘lmasa majbur qilingan texnologiyalar ziyonli natijalarni ko‘paytirish mumkin ” .

4. Nihoyat, shaxsiy ta’lim berish texnologiyasini loyihalashtirish va mavjud ta’lim berish texnologiyasini qo‘llash “o‘qituvchi, vaziyat madaniyati, shuningdek shaxsiy yoki o‘quvchilarning shaxsiy xususiyatlari bilan yuzma-yuz kelish yo‘nalishi bilan ish tutmog‘i kerak” (E.S. Polat, 2000).

Ta’limni texnologiyalashtirish g‘oyasi yangilik emas. Bundan 400 yil avval chek pedagogi Yan Amos Komenskiy ta’limni texnologiyalashtirish g‘oyasini ilgari surgan. U ta’limni “texnikaviy” qilishga undagan, ya’ni hamma narsa, nimaga o‘qitsa, muvaffaqiyatga ega bo‘lsin. Natijaga olib keluvchi, o‘quv jarayonini, u “didaktik mashina” deb atagan.

Bunday didaktik mashina uchun: aniq qo‘yilgan maqsadlar; bu maqsadlarga erishish uchun, aniq moslashtirilgan vositalar; bu vositalar bilan qanday foydalanish uchun, aniq qoidalarni topish muhimligini yozgan.

Ta’lim nazariyasi va amaliyotida o‘quv jarayoniga texnologik xususiyatni berish uchun 50-yillarda birinchi urinishlar qilib ko‘rilgan. Ular o‘z ifodasini an’anaviy o‘qitish uchun majmuali texnik vositalarni yaratishda topgan.

Hozirgi vaqtida pedagogik texnologiya «o‘qitishning texnik vositalari yoki kompyuterlardan foydalanish sohasidagi tadqiqotlardek qaralmaydi, balki bu ta’lim samaradorligini oshiruvchi omillarni tahlil qilish, ishlab chiqish hamda usul va materiallarni qo‘llash, shuningdek qo‘llanilayotgan usullarni baholash yo‘li orqali ta’lim jarayonining asoslari va uni maqbullashtirish yo‘llarini ishlab chiqishni aniqlash maqsadidagi tadqiqotdir».

Barcha ta’lim va tarbiya ishlarni pedagogik texnologiya yo‘liga o‘tkazish, maktab amaliyoti pedagogik jarayonini ixtiyoriy qurish va uni amalga oshirishdan keskin burlishi quyidagilarni anglatadi:

- uning har bir qism va bosqichlarining izchil asoslanganligi (ta’lim jarayonini tartiblashtirish - bat afsil aniqlangan va asoslangan, ishlarni ma’lum tartibidan tashkil topgan qismlar - muloqot, axborot va boshqaruvning yo‘l va vositalarini bo‘lish orqali mumkin qadar rasmiyat chilik nuqtai nazaridan rasmiylashtirilgan);
- yakuniy natijani haqqoniy tashxis qila olishga yo‘naltirilganligini;
- ta’lim jarayoniga mavjud sharoit va belgilangan vaqt ichida qo‘yilgan ta’limiy maqsad hamda ijobjiy natijaga erishishni ta’minkaydigan ishlab chiqarish-texnologik jarayonining mukammal, aniq yo‘lga qo‘yilgan, izchil, muvofiqlashgan xususiyatini berish;
- uning samaradorligi va inson imkoniyatlari (kuch, vaqt)ni maqbullashtirish maqsadi bilan butun ta’lim jarayonini boshqaruvchanligi.

O‘z-o‘zini tekshirish uchun savol va topshiriqlar:

1. Ta’limga texnologik yondashishning mohiyati nimada?
2. 3. “Talim texnologiyasi” tushunchasi “ishlab chiqarish texnologiyasi” tushunchasidan hosil bo‘lgan deb ta’kidlanishiga o‘z talqiningizni bering.
4. “Pedagogik tizim”, “ta’lim texnologiyasi”, “ta’lim texnologiyasi”, “fan uslubiyoti” tushunchalarini o‘rtasidagi munosabatni tushuntiring.

2- Mavzu: Texnologiya tushunchasining mazmuni va mohiyati.

1. “Texnologiya” lar tushunchasi.
2. Texnologiya tushunchasiga ta’riflar.
3. Texnologiyalarning ta’lim jarayonida tutgan o‘rni.

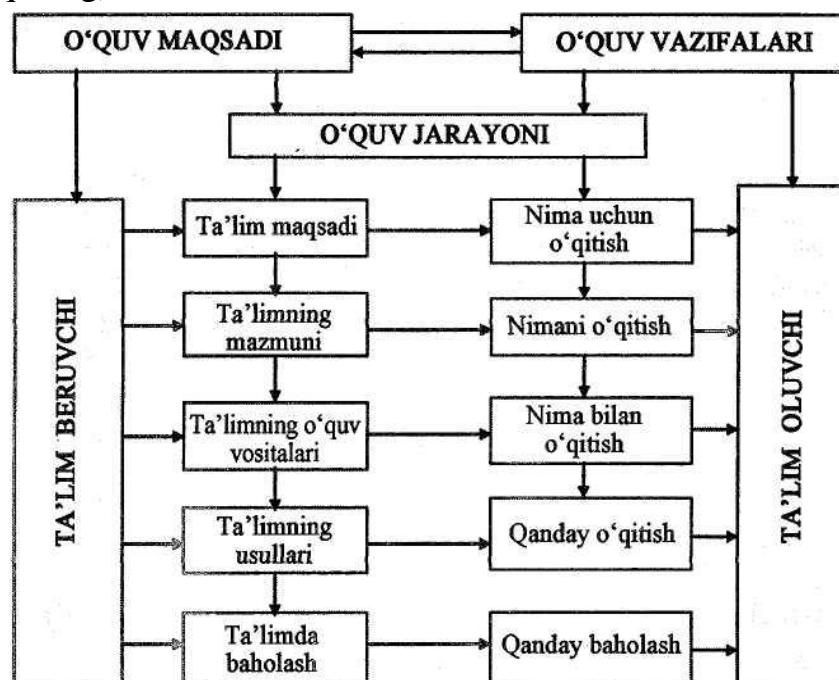
Tayanch tushunchalar:

«Ishlab chiqarish texnologiyasi», «ta’limni texnologiyalashtirish», «ta’limiy texnologiya», «ta’lim berish texnologiyasi», «pedagogik texnologiya» .

Maktabgasha ta'lim muassasalarida pedagogik texnologiyalardah foydalanish va loyihalashtirish ta'lim maqsad, mazmun, o'qituvchining shaxsi, o'quvchilardagi dastlabki bilimlarning xarakteri, o'qitishning moddiy-texnik bazasi va boshqa omillar bilan belgilanadi. Bunda o'qituvchi o'quvchilar ishining borishini kuzatish va ular erishgan natijalarni baholash asosida o'zining ko'rsatmalari, yo'naltiruvchi savollari, tegishli tushuntirish-lari va hokazolar bilan ularning o'quv faoliyati jarayoniga tuzatishlar kiritadi. Shunga ko'ra ta'lim **birinchidan**, o'qitish, **ikkinchidan**, o'qish, shu bilan birga uni nazorat qilish hamda tuzatish tadbirlarini o'z ichiga oladi.

Ta'lim jarayoni o'zaro bog'liq boigan tashkil etuvchi (ko'rsatkich)larning o'zaro uzviy bog'liqligi asosida tuzilgan yagona dinamik tizimni tashkil etadi. «Dinamik tizim» deyishiga sabab, ta'limni va ta'lim jarayonining tashkil etuvchilari jamiyat taraqqiyotiga mos holda muntazam rivojlanishda bo'lib, takomillashtirilib boriladi.

Pedagogik ta'lismazmun-mohiyatini baholash va uning sifa-ti hamda samaradorligini oshirish ta'lismarayoniga tegishli bo'lgan har bir komponent (jihat, omil, ko'rsatkich) larga uzviy ravish-da bog'liq bo'ladi va shu sababli ham pedagogik ta'litmizini yagona dinamik tizim deb qaraladi. Shu ma'noda o'quv jarayonining tashkil etuvchilarini quyidagicha ifodalash mumkin (3-shaklga qarang):

1-shakl. O'quv jarayonining tashkiliy-tuzilmaviy sxemasi.

“Texnologiya” atamasi pedagogik fani tomonidan ishlab chiqarish sohasidan o‘zlashtirilganki, bunda “yuqori asosli psixologiya – pedagogik muxandisligi maydoniga o‘zgaradi” (A.M.Kushnir, 2004 y.).

Texnologiya mohiyati va vazifasi bo‘yicha insonshunosiylig, ham ishlab chiqarish, ham ijtimoiy bor narsalarni mavjud bo‘lishidek qabul qilish kerak” (A.M.Kushnir, 2004 y.).

Ishlab chiqarish texnologiyasi: xom-ashyo, material, yarim mahsulotlarni olish, ularni qayta tayyorlash yoki ularga ishlov berish *yo'l va usullarining yig'indisi* (texnologiyani jarayonli-bayonli tomoni); yuqorida ko'rsatilgan yo'l va usullarni ishlab chiquvchi va takomillashtiruvchi, *ilmiy fan*. Texnologiyani ilm sifatidagi vazifasi, moddiy manba va vaqtlar kam sarflashni talab etuvchi samarali va tejamkor ishlab chiqarish jarayonlarini aniqlash va amaliyotda ulardan foydalanishni aniqlash maqsadidagi qonuniyatlarni topish hisoblanadi (ilmiy tomoni);

- *jarayonning o'zi* – topilmani qazib olish harakatlari, ishlov berish, qayta ishlash, transportga tashish, omborga joylash, saqlash, shuningdek ishlab chiqarishni texnik nazorati (jarayonli harakat tomoni);

Pedagogik ilm va amaliyotda «pedagogik texnologiya», «ta'limiy texnologiya» va «ta'lim berish texnologiyasi» kabi atamalarni keng qo'llanilishi kuzatilmoxda. Shu bilan birga ularni tushunishda alohida bo'lgan o'qish turlari mavjud. Avvalambor, aniq ifodani berish, ularni nima birlashtirishi, ularni nima ajratib turishini tushunish uchun, «texnologiya» va uning kelib chiquvchilari: «texnologik jarayon», «texnologik harakat», «texnologik xarita», «texnologik tartib» tushunchalarini aniqlash lozim.

“Texnologiya” tushunchasiga tariflar	“Pedagogik texnologiya” tushunchasiga ta’riflar
<p>✓ hlov berish, vaziyatni o'zgartirish san'ati, mahorati, qobiliyati hamda metodlar yig'indisi; (V.M.SHepel).</p> <p>✓ Faoliyat (ish san'at)da qo'llaniladigan usullar, yo'llar yig'indisi; (Izohli lug'at).</p> <p>✓ Xalq xo'jaligining turli sohalarida xom-ashyo, material, yarim fabrikat yoki mahsulotlarni olish, ularni ishlash hamda qayta ishlashning usul va uslublarining mohiyati; bunday usul va uslublarni ishlab chiqish va takomillashtirishga yo'naltirilgan fan; (Ensiklopedik lug'at).</p> <p>✓ Boshqarish mexanizmining unsuri hamda noaniq farazning aniq maqsadga aylanishi, unga erishilishini ta'minlovchi vosita; (A. Afanasev).</p> <p>✓ Yakunida qo'yilgan maqsadga erishish va faoliyat</p>	<p>* Ta'lim shakllarini takomillashtirish vazifasini ko'zlagan o'qitish va boshqalarni o'zlashtirishning barcha jarayonlarini texnika va inson omillarida, ularning birgalikdagi harakatlari vositasida yaratish, tatbiq etish va aniqlashning izchil metodi; (YUNESKO).</p> <p>* Didaktik maqsad, talab etilgan o'zlashtirish darajasiga erishish, ta'lim jarayonini avvaldan loyihalashtirish; (U.N.Nishonaliyev).</p> <p>* Tarbiyachimahoratiga bog'liq bo'limgan holda pedagogik faoliyat muvaffaqiyatini kafolatlay oluvchi hamda o'quvchi shaxsini shakllantirishga yo'naltirilgan jarayonning loyihasi; (B.P.Bespalko).</p> <p>* Kutilayotgan natijaga erishish jarayonining tavsifi; (I.P.Volkov).</p> <p>* O'qituvchining o'qitish (tarbiyalash) vositalari yordamida o'quvchilarga muayyan sharoit va izchillikda ta'sir ko'rsatish hamda mazkur faoliyatning</p>

<p>ob'ektining o'zgarishiga imkon beruvchi faoliyat; (N.Stefanov).</p> <p>✓ Faoliyatni tashkil etish qoidasi va uni amalga oshirish vositasi; (V.V.Guzeev).</p>	<p>mahsuli sifatida ularda oldindan belgilangan sifatlarni shakllantirish jarayoni; (N.Saydahmedov).</p> <p>* pedagogik maqsadlarga erishish yo'lida foydalaniladigan barcha shaxsiy, uskunali va metodologik vositalarning tizimli yig'indisi va ularning amal qilish tartibi; (M.V.Klarin).</p> <p>* O'qitish (ta'lim) jarayoniningshakl, metod, usul, yo'l hamda vositalarining maxsus yig'indisi va joylashuvini belgilab beruvchi psixologik tartiblar majmui, tashkiliy-uslubiy vositalari;</p> <p style="text-align: right;">(B.T. Lixachyov)</p>
---	--

Pedagogikaga oid adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, hozirgi davrda **pedagogik texnologiya** tushunchasi ta'lim amaliyoti va nazariyasi ilmdan mustahkam o'rinni egalladi, lekin uni pedagogikaning mukammal lug'atlari (tezaurus)dagi o'rni hali noma'lumligicha qolmoqda.

Pedagogik texnologiya tushunchasining shakllanishi va rivojlanishi tarixida turli qarashlar mavjud bo'lган: u texnik vositalar haqidagi ta'limot deb hamda o'qitish jarayonini loyihalashtirilgan holda izchil va muntazam tashkil etish deb talqin qilingan. Hozir pedagogik texnologiyalarning bir qancha ta'riflari mavjud.

V.P.Bespalko pedagogik texnologiyani *amaliyotga tatbiq qilinadigan muayyan pedagogik tizim loyihasi* sifatida belgilaydi. U pedagogik tizim texnologiyalar ishlab chiqish uchun asos bo'ladi, deb hisoblaydi. Bunda asosiy diqqat o'quv-pedagogik jarayonni oldindan loyihalashga qaratiladi, **didaktik vazifa va o'qitish texnologiyalari** tushunchasidan foydalaniladi. Shu tariqa V.P. Bespalko o'quv jarayonini loyihalash g'oyasini ilgari suradi, afsuski, pedagogik **texnologiya va loyiha** tushunchalari haqida aniqlik yo'q.

Pedagogik texnologiya ta'lim jarayoniga jadallik bilan kirib borayotgan bo'lsa ham, uning maqomi noaniqligicha qolib ketmoqda. Tadqiqotchilarning ishlarida fan va amaliyot oralig'idan o'rinni egallamoqda.

N.F.Talizina har bir pedagog real pedagogik jarayonni tashkil etishdan oldin o'quv jarayoni haqida *texnologik darajada bilimlar tizimini bilib olgan bo'lishi shart* deb hisoblaydi. U fan va amaliyot oralig'ida tamoyillarni olg'a suruvchi, metodlar ishlab chiquvchi, ularni izchil qo'llash kabi masalalar bilan shug'ullanuvchi -alohida fan bo'lishi kerak, deb hisoblaydi, ularsiz pedagogik jarayon asoslanmay qoladi (texnologiya real o'qitish jarayoni sifatida).

Ayrim mualliflar o'qitish texnologiyalariga fan va san'at oralig'idagi fan deb qaraydilar, boshqalari uni loyihalash bilan bog'laydilar. Shunday qilib, bir yondashuvda o'qitish texnologiyalari o'kitishning barcha vositalarini qamrab

olgan qandaydir jihozlash sifatida ham belgilanadi. Unda texnologiya o‘quv jarayonini texniklashtirishni taqozo qiladi.

Boshqa yondashuvda texnologiyaga ta’lim amaliyotini yangi yoki zamonaviylashtirilgan bilimlar bilan ta’minalashning usuli sifatida qarashga imkoniyat beradi. Bunda texnologiyaga ta’limning ilmiy tamoyillari va amaliyotini tatbiq etish sifatida qaraladi.

Pedagogik amaliyotda yangi yo’l va vositalarini jadal tatbiq etilayotganligini kuzatish mumkin. Biroq ba’zi ta’lim shakl va faol usullar o’rniga bo’linmas ta’limiy texnologiyalar zarur. Lekin ta’limiy jarayonni texnologiyali loyihalashtirish va rejalashtirishni, faqat texnologik bilim, ko’nikma va malakalarga ega bo’lgan o’qituvchi bajara olishi mumkin.

Texnologiya tushunchasi 60-yillardagi Amerika va G’arbiy Evropada ta’limni isloh qilinishi bilan bog’liq ravishda kirib keldi. B.Blui, J. Koroll, P.YA.Galperin, V.I.Davidov, N.A.Menchinskaya, Z.I.Kalmikova, L.I. Zankov texnologiyalari mashhur. O’qitishni tashkil qilishning texnologik yondashuvlari V.P.Bespalko, N.F.Talizina, L.M.Fridman, YU.N.Kulyutkina, G.S.Suxobskoy, T.V.Kudryavsev, A.M. Matyushkin, M.I.Maxmutov kabi aksariyat psixolog va didaktikachilarga taalluqlidir.

Texnologik yondashuvlar tahlili shuni ko’rsatadiki, aksariyat o’qitish texnologiyalari bo’sh texnologiyalanganligi bo‘yicha qolib ketmoqda. Bir qator texnologiyalarda nazariy asoslar kuchaytirilgan, amaliy tomoni u qadar oydinlashtirilmagan. T.A.Ballo texnologiyaning bir tomonini, ya’ni o’qitishda topshiriqli yondashuvni yoritadi. Boshqalarida yo kompyuter orqali dasturlashtirilgan o’qitish yoki o’qitishning muammoli tuzilmasi ajralib turadi. L.V. Zankov, T.YA.Galperin, V.I.Davidov tadqiqotlarida bosqichli o’qitishning yaxlit texnologiyalari haqida fikr yuritiladi.

Pedagogik texnologiyada hali ko‘p aniqlanmagan masalalar bor. bu muammoni tadqiq etish o’qitish texnologiyasining tushunchasi va metodologik mohiyatini aniqlash bilan bog’liq.

Pedagogik texnologiya o’ziga xos va potensial yaratiladigan pedagogik natijalarga erishish uchun pedagogik tizimning barcha tashkiliy tomonlariga aloqador nazariy va amaliy (ta’lim tizimi doirasida) tadqiqotlar sohasi sifatida belgilanadi.

Pedagogik texnologiya mohiyatini yoritish uchun pedagog-didaktikachilar tomonidan berilgan ta’riflarga to’xtalishni maqsadga muvofiq deb topamiz.

«**Pedagogik texnologiya** – psixologik va pedagogik o’gitlar yig‘indisi bo‘lib, shakllar, metodlar, usullar, o’qitish yo’llari, tarbiyaviy vositalarning maxsus to‘plamidir. Ayni zamonda u pedagogik jarayonning tashkiliy-metodik omilini ham bildiradi» (B.Lixachev).

«**Pedagogik texnologiya** – o‘quv jarayonini amalga oshirishning mazmuniy texnikasi» (V.P. Bespalko).

«**Pedagogik texnologiya** – rejalashtirilgan o’qitish natijalariga erishish jarayoni tavsifi» (I.P. Volkov).

«Texnologiya – ishlov berish, holatni o‘zgartirish san’ati, mahorati, malakasi va metodlar yig‘indisi» (V.M. SHepel).

«Pedagogik texnologiya – o‘quvchi va o‘qituvchining ularga zarur sharoit yaratish orqali o‘quv jarayonini loyihalashtirish, tashkil etish hamda o‘tkazish bo‘yicha ular pedagogik faoliyatining har tomonlama o‘ylangan modelidir». (V.M. Manaxov).

«Pedagogik texnologiya – bu ta’lim shakllarini jadallashtirish vazifasini ko‘zlagan o‘qitish va bilimlarni o‘zlashtirishning barcha jarayonlarini texnika va inson omillarida va ularning birgalikdagi harakatlari vositasida yaratish, tatbiq etish va belgilashning izchil metodidir» (YUNESKO).

«Pedagogik texnologiya – pedagogik maqsadlarga erishishda foydalilanligan shaxsiy imkoniyatlar, jihozlar va metodologik vositalarda amalda bo‘lishning tizimli yig‘indisi va tartibini bildiradi» (M.V. Klarin).

«Pedagogik texnologiya – o‘zida turli mualliflar (manbalar)ning barcha ta’riflari mazmunini qamrab olgan mazmuniy umumlashma hisoblanadi». (G.K. Selevko).

Bu ta’riflar tahlilidan pedagogik texnologiya natijani qo‘lga kiritish uchun ta’lim doirasida zarur bo‘lgan vositalar tizimini rejalashtirish va tatbiq etish degan xulosaga kelish mumkin.

Ta’lim texnologiyasi deganda ta’limning belgilangan maqsadi va o‘qituvchining bilim darajasiga ko‘ra o‘quv faoliyatini boshqarishning nazariy loyihasi va pedagogik tizimning amalda bo‘lishini ta’minlovchi zarur vositalar tizimi tushuniladi.

Ta’lim texnologiyali muammolari, mualliflik maktablari va o‘qituvchinnovatorlarning ulkan tajribalari doimiy ravishda umumlashtirishni va sistemalashtirishni talab etadi. Sistemani tashkil etuvchi poydevor asosi sifatida pedagogika uchun yangi bo‘lgan tushunchadan foydalanish maqsadga muvofiq bo‘ladi - pedagogik jarayonlarni taxlil qilish va loyihalashtirishga yangicha “texnologik” yondoshish va “texnologiya”. Pedagogik texnologiya tushunchasi pedagogik leksikaga mustahkam kirib keldi. Ammo uni tushunish va ishlatalishda turlicha o‘qishlar katta farqi bor. Bugungi kunga kelib pedagogik texnologiya tushunchasini 300 dan ortiq ifodalanishi mavjud.

Ta’lim texnologiyasi:

•bu mavjud sharoit va o‘rnatilgan vaqtida belgilangan ta’limiy maqsad va ko‘zlanayotgan natijalarga kafolatli erishishni vositali ta’minlovchi, *muloqot, axborot va boshqaruvning eng qulay yo‘l va o‘qitish vositalarining tartibli yig‘indisi* (ta’lim berish texnologiyasining jarayon-bayonli jihat); bu mavjud yuzaga kelgan ta’limiy jarayon sub’ektlarining hamkoriy harakatlari, haqiqiy jarayon (ta’lim berish texnologiyasining amaliy-jarayon jihat) tartibini ifodalaydi.

Xulosa qilib aytganda, ta’limni texnologiyalashtirish – bu o‘qitish jarayoniga texnologik yondashish asosida ta’lim maqsadlariga erishishning eng maqbul yo‘llari va samarali vositalarni tadqiq qiluvchi va qonuniylatlarni ochib beruvchi pedagogik yo‘nalishdir.

O‘z-o‘zini tekshirish uchun savol va topshiriqlar:

1. “Ta’lim texnologiyasi” tushunchasi “ishlab chiqarish texnologiyasi” tushunchasidan hosil bo‘lgan deb ta’kidlanishiga o‘z talqiningizni bering.
2. “Pedagogik tizim”, “ta’lim texnologiyasi”, “ta’lim texnologiyasi”, “fan uslubiyoti” tushunchalari o‘rtasidagi munosabatni tushuntiring.
3. Ta’lim texnologiyalarining mohiyatli belgilariga batafsil aniqlik bering.

3-Mavzu: Pedagogik texnologiya mezonlari, aspektlari va qo‘llanilish darajalari.

Reja:

1. Pedagogik texnologiya mezonlari:
 - a) kontseptuallik,
 - b) tizimlilik,
 - c) boshqaruvchanlik,
 - d) samaradorlik,
 - e) qaytuvchan aloqa.
2. Pedagogik texnologiya aspektlari:
3. Pedagogik texnologiyalar darajalari: umumpedagogik, xususiy metodik, lokal (modul) daraja.
4. **Tayanch tushunchalar:** mezonlar; kontseptuallik; tizimlilik; boshqaruvchanlik; qaytuvchan aloqa; aspektlar; darajalar; umumpedagogik; xususiy metodik; lokal (modul) daraja.

Hozirgi kunda O’zbekistonda jahon ta’lim hamjamiyatiga kirishga yo’naltirilgan ta’limning yangi tizimini tashkil qilish olib borilmoqda. Bu jarayonda o’quv-tarbiyaviy ishlarni pedagogik nazariyasi va amaliyotida muhim o’zgarishlar amalga oshirilmoqda.

Pedagogik texnologiyaning boshqaruvchanligi shundan iboratki, bunda ta`lim jarayonini rejalashtirish, tashxis qilish, natijalash, tuzatish va o`zgarishlar kiritish imkoniyatlari mavjud. Bunda ta`limdan kutilgan natijaga erishiladi, vaqt tejaladi, bu esa pedagogik texnologiyaning samarasi demakdir. Pedagogik texnologiyaning jo`nligi-ishlangan model boshqa pedagoglar qo`llanganda ham xuddi o`shanday samara berishi kerakligini bildiradi. Bir so`z bilan aytganda, ta`lim jarayoniga yangicha yondashib, ijodkorlik, bunyodkorlik tatbiq etilsagina, ta`lim samarasi yangi bosqichga ko`tariladi, ya`ni:

-bolaning talabi, moyilligi, istak-hohishi uning imkoniyatlari darajasida qondiriladi;

- o`quvchining o`quv mehnatiga mas`uliyati, javobgarligi oshadi;
- bilimlarni mustaqil egallash malakalari shakllanadi;
- shaxsning jamiyatda o`z o`rnini tezroq topib olishi uchun muhit yaratiladi.

Ta’lim paradigmasi - ta’limning kontseptual modeli - o’zgarishi sodir bo’lmoqda: boshqacha yondoshish, boshqacha huquq, boshqa natijalar, boshqacha munosabatlar, boshqacha pedagogik mentaliteti taklif etilmoqda.

Bu jarayon quyidagi o’zgarishlar bilan ifoda etiladi:

1. Ta’limning mazmuni yangi protsessual mahoratlар, axborotlардан foydalanish qobiliyatining rivojlanishi, fan muammolarini ijodiy hal qilish va ta’lim dasturlarini individuallashtirishga qaratilgan bozor amaliyoti bilan boyitilmoqda.

2. An’anaviy axborot usullari – og’zaki va yozma nutq, teledasturlar va radio aloqalar o’qitishni kompyuterli tashkil etish, global internet tarmog’idan foydalanishga o’z o’rnini bo’shatmoqda.

3. Pedagogik jarayonning eng muhim tashkiliy qismi o’qituvchi va o’quvchining shaxsga yo’naltirilgan o’zaro munosabatlari bo’lib qolmoqda.

4. Shaxsni ahloqiy tarbiyalashga, insonning ma’naviy qiyofasini shakllantirishga alohida ahamiyat berilmoqda.

5. Ta’lim omillarini yanada birlashtirish ko’zda tutilmoqda: maktab, oila, mikro va makro sotsiumlarni.

6. Ijtimoiy ong darajasiga mos pedagogik texnologiyalar yaratishda fanning roli ortmoqda.

Ta’lim texnologiyalarini takomillashtirish psixologik-pedagogik nuqtai nazardan quyidagilardan iborat:

- eslab qolish vazifasi sifatida o’qitishdan o’zlashtirganlaridan foydalanishga imkon beruvchi aqliy rivojlantirish jarayoni sifatidagi o’qitishga o’tish.
- bilimlar assotsiativ, statistik modelidan dinamik tuzilgan aqliy harakatlar tizimiga o’tish.
- o’rta o’quvchiga mo’ljallangan va tabaqalashtirilgandan o’qitish individual-lashtirilgan dasturlariga o’tish;
- o’qitishning tashqi sabablaridan ichki ma’naviy-irodaviy boshqaruviga o’tish.

Hozirgi sharoitlarda o’qituvchi, rahbar zamonaviy innovatsion texnologiyalar, g’oyalar, yo’nalishlarni bilishi kerak, ilgari ma’lum bo’lganlarni qayta kashf etishga bekorchi vaqt sarflamasligi kerak. Bugungi kunda ta’lim texnologiyalari keng turlarini o’rganmay turib pedagogik bilimli mutaxassis bo’lish mumkin emas.

Pedagogik texnologiyaning tuzilishi.

Pedagogik texnologiya tuzilishiga quyidagilar kiradi:

- Konseptual asosi.
- O’qitishning mazmunli qismi:
 - ✓ o’qitish maqsadlari – umumiy va xususiy, aniq;
 - ✓ o’quv materiali mazmuni.
- Protsessual qismi – texnologik jarayon:
 - ✓ o’quv jarayonini tashkil etish;
 - ✓ o’quvchilar o’quv faoliyati metodlari va shakllari;
 - ✓ materiallarni o’zlashtirish jarayonini boshqarish bo‘yicha o’qituvchining faoliyati;
 - ✓ o’quv jarayoni diagnostikasi.

Pedagogik texnologiyalarga talablar va texnologikligi mezonlari.

Pedagogik texnologiya mezonlari

14

Har qanday pedagogik texnologiya ba’zi bir metodologik talablarga yoki texnologiklik mezonlariga javob bera olishi kerak. Pedagogik texnologiyalarning asosiy sifatlari quyidagilarda ifoda etiladi:

1. **Konsetuallik.** Har bir pedagogik texnologiyaga ta’lim maqsadlariga erishish falsafiy, psixologik, didaktik va ijtimoiy-pedagogik asoslarini ichiga oluvchi ma’lum ilmiy konsepsiyaga tayanish xos bo‘lishi kerak.
2. **Sistemalilik.** Pedagogik texnologiya sistemalilik belgilariga ega bo‘lishi kerak: jarayonning mantiqi, uning hamma qismlari bog‘liqligi, yaxlitligi.
3. Boshqariluvchanligi o‘qitish jarayoni diagnostik maqsadni ko‘zlash, rejalashtirish, lohalashtirish, bosqisma-bosqich diagnostika qilish, natijalarini tuzatish maqsadida vosita va metodlarni o‘zlashtirish mumkinligini ko‘zda tutadi.
4. **Samaraliligi.** Zamонавиу pedagogik texnologiyalar aniq sharoitlarda mavjud va natijalar bo‘yicha samarali, harajatlar bo‘yicha optimal bo‘lishi, o‘qitishning ma’lum standartiga erishishni kafolatlashi kerak (ya’ni, 70% foizdan ortiq o‘quvchilar “yaxshi” bahoga va “a’lo” bahoga o‘qishlari kerak, bu esa agarda sinfda 25 ta o‘quvchi bo‘lsa – shundan 19 tasi deganidir).
5. **Qayta yangilanishi** pedagogik texnologiyani boshqa bir turdagiga ta’lim muassasalarida, boshqa sub’ektlar bilan qo‘llanilishini (takrorlanishini, qayta tiklanishini) nazarda tutadi.

“Pedagogik texnologiya” tushunchasi uchta **aspektlar** bilan taqdim etilishi mumkin:

- 1) Ilmiy pedagogik texnologiya - o‘qitishning maqsadi, mazmuni va metodlarini o‘rganuvchi va ishlab chiquvchi, pedagogik jarayonlarni loyihalashtiruvchi pedagogik fanning bir qismidir.
- 2) protsessual- ta’rifiy: jarayonni tasvirlash o‘qitishning ko‘zda tutilgan natijalariga erishish uchun vositalar va maqsad, metodlar to‘plami.
- 3) protsessual-amaliy: texnologik jarayonni amalga oshirilishi, hamma shaxsiy, instrumental va metodologik pedagogik vositalarning ishga solinishi.

Shunday qilib, pedagogik texnologiya o‘qitishning eng samarali yo’llarini izlovchi fan sifatida ham, o‘qitishda qo‘laniladigan usullar, prinsiplar va boshqaruvar sistemasi sifatida ham, o‘qitish haqiqiy jarayoni sifatida ham ishtirok etadi.

Pedagogik texnologiyalar darajalari.

“Pedagogik texnologiya” tushunchasi ta’lim amaliyotida uchta tartib bilan bir-biriga bog‘liq darajalarda ishlataladi.

Pedagogik texnologiyalar darajalari

1. **Umumpedagogik (umumdidaktik) daraja:** umumpedagogik (umum-didaktik, umumtarbiyaviy) texnologiya ta’limning ma’lum bosqichida ushbu region, o‘quv yurtida yaxlit ta’lim jarayonini ifoda etadi. Bu erda pedagogik texnologiya pedagogik tizimga o‘xshashdir: unga o‘qitishning maqsadlari,

mazmuni, vosita va metodlari to‘plami, faoliyat ob’ekti va sub’ekti algoritmi kiradi.

2. Xususiy metodik (fan) darajasi: xususiy metodik pedagogik texnologiya “xususiy metodik” ko‘rinishida qo‘llaniladi, ya’ni bir fan, sinf, tarbiyachidoirasida o‘qitish va tarbiyalash ma’lum mazmunini amalga oshirish uchun metodlar va vositalar to‘plami sifatida ishlataladi.

3. Lokal (modulli) darajasi: lokal texnologiya o‘quv-tarbiyaviy jarayonning alohida qismlari, xususiy didaktik va tarbiyaviy masalalarni hal etish texnologiyasidan iborat (alohida turdagи faoliyat, tushunchalar shakllantirish, alohida shaxsiy sifatlarni tarbiyalash, mashg’ulot texnologiyasi, materiallarni takrorlash va tekshirish texnologiyasi, mustaqil ishlar texnologiyasi va boshqalar).

Pedagogik texnologiya fan sifatida bir qancha asoslarga ega. Bulardan eng ahamiyatlilari ijtimoiy, falsafiy, metodologik, gigienik, mafkuraviy, huquqiy-me’oriy, iqtisodiy, tarixiy, nazariy, amaliy va boshqa asoslar hisoblanadi. Ular bilan qisqacha tanishib chiqamiz.

Pedagogik texnologiyaning ijtimoiy asosi har bir shaxs, jamiyat va davlatning ta’lim-tarbiya sohasidagi ehtiyojlaridan kelib chiqadi va shu ehtiyojlarni qondirishning maqsad va talablarini tashkiliy shakllari va usullarini belgilaydi. U shaxsnинг jamiyatning va davlatning rivojlanishida asosiy omillardan hisoblanadi. Pedagogik texnologiyaning falsafiy asosi uning maqsadlari hamda tashkiliy shakl va usullarini falsafiy jihatdan to‘g‘ri yo‘nalishda bo‘lishini ta’minlashga xizmat qiladi. Falsafiy oqimlar va yo‘nalishlarning har biri ta’lim-tarbiya masalalariga o‘ziga xos yondoshadi. Shu sababli «Pedagogik texnologiya» fanining falsafiy yo‘nalishi uning to‘g‘ri yoki noto‘g‘riliгини, jamiyatning ma’lum maqsadlariga muvofiq yoki zidligini ko‘rsatadi. Bu pedagogik texnologiyalarga baho berishda asosiy ko‘rsatkichlardan hisoblanadi.

Pedagogik texnologiya fanining metodologik asosi uni amalga oshirishda qanday metodlarga asoslanishini belgilaydi, insonlarning olamini hamda o‘zlarini bilishlari turli tarixiy davrlarda turlicha asoslarga ega bo‘lgan va ular o‘ziga xos metodlarni keltirib chiqargan. Hozir olam va uning hususiyatlari haqida xolis ma’lumotlar olish haqqoniylar bilimlar hosil qilishning ilmiy metodikasi pedagogik texnologiyalarning metodologik asosi hisoblanadi.

Metodologik asosning ilmiy jihatdan to‘g‘ri bo‘lishi texnologiyalar uchun zaruriy shartdir. Pedagogik texnologiyaning didaktik asosi uning ta’lim-tarbiya qoida va tamoyillariga muvofiqligini belgilaydi. Didaktik talablar ta’lim-tarbiyaviy vazifalarning nazariy jihatdan to‘g‘ri bajarilishini ta’minlaydi.

Pedagogik texnologiyaning pedagogik asosi zamонавиу педагогика fanining ilmiy xulosalaridan kelib chiqadi. Bunda pedagogik texnologiyaning umumiy tarkibiy tuzilmasi, mazmuni, shakli, usullari, vositalari, pedagogik jarayonning tashkil qilinishi, olib borilishi, uning diagnostikasi, monitoringi, o‘quv-mavzu rejalar va shu kabilarning ilmiy jihatdan to‘g‘ri bo‘lishi

ta'minlanadi. Pedagogik texnologiyalar hozirgi pedagogika fanining rivojlanishida katta o'rinni egallab bormoqda.

Pedagogik texnologiyaning psixologik asosi psixologiya fanining ilmiy hulosalari va tavsiyalari bilan belgilanadi. Ulardan ta'lim-tarbiya jarayonida to'g'ri foydalanish orqaligina kutilgan natijaga erishish mumkin. Shu sababli pedagogik texnologiya psixologiya qonunlarini to'liq hisobga olishi talab etiladi.

Ta'limning har bir bosqichida tegishli yosh psixologiyasi hususiyatlariga moslashtirilgan pedagogik texnologiyalar qo'llaniladi. Har bir bosqichda tegishli darajadagi bilim va tarbiya beriladi. Bu masalalarni o'rganish bilan pedagogik psixologiya fani shug'ullanadi.

Pedagogik texnologiyaning fiziologik asosi o'quvchilarning turli yoshdagagi fiziologik hususiyatlarini hisobga olishdan iborat. Bunda o'g'il va qiz bolalar fiziologiyasidagi farqlar alohida hisobga olinishi lozim. Pedagogik texnologiya jarayonida fiziologik talablarni hisobga olish sog'lom avlodni voyaga etkazishning zaruriy sharti hisoblanadi.

Pedagogik texnologiyaning gigienik asosi ta'lim-tarbiya jarayonida salomatlikni saqlash talablariga rioya qilishdan iborat. Bunda turli zararli va ortiqcha ta'sirlarni bartaraf qilish, o'quv sharoiti: yoritilganlik, harorat, havoning tozaligi, o'quvchining va o'qituvchining ish o'rni, jihozlar, o'quv yuklamalarining me'yordi, didaktik vositalarning qulayligi sifati va shu kabilar tibbiyat, fiziologiya, ekologiya talablariga, insonparvarlik g'oyalariga muvofiq bo'lgan ilmiy asoslarda belgilab boriladi.

Bu talab va me'yordi rioya qilish pedagogik texnologiyani amalga tatbiq etish imkoniyatini yaratadi. Bu masalalarni o'rganish bilan maktab gigienasi fani shug'ullanadi.

Pedagogik texnologiyaning mafkuraviy asosi uning milliy istiqlol g'oyasi va mafkurasi tamoyillarini o'zida mujassam etishi va ularni amalga oshirishga yo'naltirilgan bo'lishidan iborat. Bunda barkamol insonni shakllantirishda mafkuraviy tarbiyaning fidoiy, mustaqil fikrlay oladigan, xulq-atvori bilan boshqalarga ibrat bo'ladigan bilimli, ma'rifatli, ijtimoiy faol insonni voyaga etkazishdan iborat asosiy vazifalarni amalga oshirib borishi har bir pedagogik texnologiya uchun dolzarb masalalardan hisoblanadi.

Pedagogik texnologiyaning huquqiy-me'yoriy asosi ta'lim-tarbiya jarayonini tashkil qilish va amalga oshirishga doir qonuniy va meyoriy hujjatlar bilan belgilanadi. Bular O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi, "Ta'lim to'g'risida"gi Qonun, Kadrlar tayyorlash milliy dasturi, davlat ta'lim standartlari, o'quv reja va dasturlar; O'zbekiston Respublikasi Prezidentining ta'lim-tarbiya sohasiga tegishli Farmonlari, Vazirlar qaror va buyruqlari, ular asosida tayyorlanib o'rnatilgan tartibga tasdiqlangan nizomlar, ustavlar va boshqa me'yoriy hujjatlar hisoblanadi.

Pedagogik texnologiya jarayoni ishtirokchilari ushbu huquqiy-me'yoriy asoslarni tegishli darajada bilishlari va amalga oshirib borishlari lozim.

Pedagogik texnologiyaning iqtisodiy asosi ta'lim menejmenti xulosalari va marketing tadqiqotlari natijalariga muvofiq belgilanadi. Pedagogik

texnologiya ijtimoiy sohadagi faoliyat bo‘lgani sababli uning iqtisodiy samarasi o‘ziga xos tartiblarda aniqlanadi va ta’minot masalalari hal qilib boriladi. Pedagogik texnologiya iqtisodiy asosini mustahkam bo‘lishi uni amaliyotda davom ettirish uchun zaruriy shart hisoblanadi.

Pedagogik texnologiyaning tarixiy asosi ta’lim-tarbiya masalalarini turli tarixiy davrlarda amalga oshirishning shakl va usullari, mazmuni hamda turli pedagogik nazariyalar haqidagi ma’lumotlardan iborat bo‘lib ular zamonaviy pedagogik texnologiyalarning kelib chiqishi uchun zamin hisoblanadi. Hozirgi pedagogik texnologiyalar turli davrlarda boshlangan ishlar, olib borilgan tahlillar, chiqarilgan hulosalar, mutafakkirlar bildirgan fikr-mulohazalarning rivojlantirilishi asosida paydo bo‘lib, takomillashib bormoqda.

Pedagogik texnologiyaning tarixiy asosi uning o‘ziga xos ildizlarini tashkil qilishini hisobga olgan holda ularni bilish va chuqur o‘rganish kelgusi rivojlanish yo‘llarini belgilashda muhim ahamiyatga ega. Yuqorida aytilgan va boshqa asoslar umumlashtirilsa, har bir pedagogik texnologiyaning o‘zi kelib chiqadi. Ular alohida maqsad, vazifalari, mazmuni, shakl, usul, vositalariga muvofiq belgilanadi.

Nazorat savollari:

1. Pedagogik texnologiya mezonlari nimalarni qamrab oladi?
2. Pedagogik texnologiyalar qo‘llanish darajalariga ko‘ra necha turga ajratiladi?
3. Pedagogik texnologiya aspektlari deganda nimalar nazarda tutiladi?

4-Mavzu: Texnologiyalar va loyihalashtirishning tarixi.

Reja:

1. Texnologiyalar va loyihalashtirish - ijtimoiy zaruriyat sifatida.
2. Ta’lim texnologiyasining rivojlanish bosqichlari.
3. Pedagogik texnologiyalarning rivojlanish bosqichlari va o‘ziga hos hususiyatlari.

Tayanch tushunchalar: loyihalashtirish; riqojlanish bosqichlari; ilmiy jurnallar, texnologiya markazlari; Yaponiyada ta’lim texnologiyasi taraqqiyoti; AQSHda ta’lim texnologiyasi taraqqiyoti; zamonaviy texnologiyalar tasnifi.

Har bir jamiyatning kelajagi uning ajralmas qismi bo‘lgan ta’lim tizimining qay darajada rivojlanganligi bilan belgilanadi. Bugungi kunda mustaqil taraqqiyot yo‘lidan borayotgan mamlakatimizning uzlusiz ta’lim tizimini isloh qilish va takomillashtirish, unga ilg’or va axborot texnologiyalarini joriy etish va ta’lim samaradorligini oshirish davlat siyosati darajasiga ko’tarildi. “Ta’lim to’g’risida”gi Qonun va “Kadrlar tayyorlash milliy dasturi”ning qabul qilinishi bilan uzlusiz ta’lim tizimining asosi yaratildi.

Zamonaviy texnologiyalarning rivojlanish holati, birinchi navbatda,

jamiyatning intellektual salohiyatiga, jumladan, ta`lim sohasining rivojanishiga bog'liq. Ta`lim mazmuni va sifati masalalari jamiyatda ustuvor yo'naliш siqatida qaralmoqda. Dunyoning rivojlangan va rivojlanayotgan mamlakatlarida ta`limni axborotlashtirishga alohida e`tibor qaratilmoqda. Shu borada ta`limni rivojlantirish, uning samaradorligini oshirish yo'llari izlanmoqda, ta`limda yangi axborot texnologiyalarini joriy etish masalasi ommalashmoqda.

Bu boradaga asosiy vazifalar xususida Kadrlar tayyorlash milliy dasturi"ning "Ta`lim tizimining yaxlit axborot makonini vujudga keltirish" bo'limida: "Zamonaviy axborot texnologiyalari, kompyuterlashtirish va kompyuterlar tarmoqlari negizada ta`lim jarayonini axborot bilan taminlash rivojlanib boradi, televideniya va radioni ta`lim dasturlari intellektuallashuvi taminlanadi. Fan va ta`limning nashriyot bazasi rivojlantiriladi, o'quv, o'quv-uslubiy, ilmiy, qomusiy adabiyotlar va ma'lumotlar bilan ta'minlashning barqaror tizimi shakillantiriladi"¹ deb ko'rsatib o'tilgan.

Pedagogik texnologiya"ning rivojlanish bosqichlari.

Yangi o'zbek davlatchiligining tamal toshi qo'yilyapti: ijtimoiy, iqtisodiy, ma'naviy, mafkuraviy sohalarda tub islohotlar amalga oshirilmoqda. Ta`lim-tarbiya sohasining isloh qilinishi pedagogika fanini fivojlantirish uchun qulay imkoniyatlар yaratib berdi. Endilikda kishilik jamiyati tomonidan uzoq yillar davomida yaratilgan tarbiya tajribalarini o'rganish vat adqiq qilish ishlari keng yo'lga qo'yildi.

Sho'rolar tuzumi davrida barcha ijtimoiy fanlar kabi pedagogika ham kommunistik mafkura qobig'i bilan o'ralgan, uning rivojlanish me'yori cheklangan, ilg'or chet mamlakat g'oyalari esa burjua g'oyalari, deb tanqid qilinar va rad etilar edi. Holbuki, har qanday g'oya ham o'zida ma'lum ijobiy jihatlarni mujassamlashtirishi mumkin, ularni amaliyotga joriy etish foydadan xoli emas edi. Jumladan, pedagogik texnologiya (PT) ham burjua didaktikasiga tegishli yo'naliш sifatida qarab kelindi va bu muammoni tadqiqot ob'ektiga aylantirishning iloji yo'q edi.

Bugun malakatimiz istiqloli sharofati tufayli barcha fan sohalarini rivojlangan davlatlarda to'plangan tajribalar asosida tahlil qilish va yanada takomillashtirish imkoniyatlari mavjud. Umuminsoniy qadriyatlarni ijodiy o'rganish va hayotimizga tatbiq etish davri keldi. Milliy dasturda ta'kidlanganidek, yaqin kelajakda «kadrlar tayyorlash sohasidagi hamkorlikning xalqaro huquqiy bazasi yaratiladi, xalqaro hamkorlikning ustivor yo'naliшlari ro'yogha chiqariladi, xalqaro ta`lim tizimlari rivojlantiriladi».

Bu faslda biz pedagogik texnologiya nazariyasining vjudga kelishi va rivojlanishi tarixiga nazar tashlaymiz.

30-yillarda «pedagogik texnika» tushunchasi maxsus adabiyotlarda paydo bo'ldi va u o'quv mashg'ulotlarini aniq va samarali tashkil etishga yo'naltirilgan usul va vositalar yig'indisi sifatida qaraldi. SHuningdek, bu davrda PT deb

¹ O'zbekiston Respublikasining "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi" 1997 yil. 29 avgustda qabul qilingan. Barkamol avlod – O'zbekiston taraqqiyotining poydevori. Toshkent. Sharq. 1997 yil.

o‘quv va laboratoriya jihozlari bilan muomala qilishni uddalash, ko‘rgazmali qurollardan foydalanish tushunildi.

40-50-yillarda o‘quv jarayoniga o‘qitishning texnik vositalarini joriy etish davri boshlandi. Ayniqsa kino, radio, nazorat vositalari, ulardan foydalanish metodikasi PTga tenglashtirildi.

60-yillarning o‘rtalarida bu tushuncha mazmuni chet el pedagogik nashrlarda keng muhokamaga tortildi. 1961 yildan boshlab AQSHda «Pedagogik texnologiya» (Educational Technology), 1964 yildan Angliyada «Pedagogik texnologiya va dasturli ta’lim» (Technology and programmed Learning). Yaponiyada esa 1965 yildan «Pedagogik texnologiya» (Educational Technology) jurnallari chop etila boshlandi. 1971 yilda xudi shu nomli jurnal Italiyada chiqarila boshlandi.

PT muammosining o‘ta dolzarbliji hisobga olinib, uning ilmiy asoslarini tadqiq qilish maqsadida maxsus korxonalar tuzildi. Misol uchun, 1967 yilda Angliyada pedagogik texnologiya Milliy Kengashi (National council for Educational Technology) tashkil etildi va 1970 yildan boshlab «Pedagogik texnologiya jurnali» (Journal of Educational Technology) chiqarilishi boshlandi. AQSHning qator universitetlari va ilmiy markazlarida ham PT muammolariga jiddiy e’tibor berildi. 1971 yilda maxsus «Kommunikatsiya va texnologiya Assotsiatsiya»si (Association for Educational Communications and Technology) faoliyat ko‘rsata boshlandi. Hozirgi kunda bu tashkilotning barcha shtatlarda va Kanadada 50 dan ziyod filiallari ishlab turibdi.

Yaponiyada PT muammolari bilan to‘rtta ilmiy jamiyat shug‘ullanmoqda, faol harakatdagi pedagogik texnologiya Markaziy Kengashining 22 ta davlat universitetlarida markazlari mavjud. Har uch oyda yapon tilida chiqadigan «Pedagogik texnologiya sohasidagi tadqiqotlar» (Educational Technology Research) jurnallarida yirik olimlarning ilmiy ishlari o‘z o‘rnini topmoqda. YAqinda Umumyapon pedagogik texnologiya Markaziy Kengashi (The Japanese Council of Technology Centers) tuzilib, bu sohada xalqaro aloqalar o‘rnatish ishlari bilan mahur.

Didaktikaning bu yo‘nalishiga e’tibor nihoyatda oshib borishini 70-yillarda o‘tkazilgan qator xalqaro konferensiyalar tasdiqlaydi. SHunday xalqaro konferensiyalar 1966 yildan boshlab har yili bahorda Angliyada o‘tkazilib kelinadi va anjuman materiallari «Pedagogik texnologiya jihatlari» (Aspects of Educational Technology) nomida nashr qilinadi.

Shu kabi ma’lumotlarni keltirishni g‘arb davlatlari misolida yana ham davom ettirish mumkin, biroq 1 – chizma bunga ehtiyoj qoldirmaydi. YUqoridagilarning o‘ziyoq PT pedagogika nazariyasi va amaliyoti sohasidagi alohida hodisa sifatida diqqat markazda turganligini, 60-yillardan boshlab chet ellarda yangi yo‘nalish sifatida shakllanganligini ta’kidlab turibdi.

Taxlillarning ko‘rsatishicha, bu davrda PT ikki yo‘nalishda muhokama qilinadi va rivojlantiriladi: birinchisi – o‘quv jarayoniga texnik vositalarini qo‘llash bilan bog‘liq bo‘lsa (shu jumladan dasturli ta’limning texnik vositalari), ikkinchisi – o‘qitish texnologiyasi masalalarini, ya’ni o‘quv materiallarni tahlil

qilishdan tortib ta’lim jarayonini turlicha nashrli va texnik vositalardan jamuljam foydalangan holda tizimli tashkil etishga qadar bo‘lgan keng doiradagi muammolarni qamrab oladi.

Rivojlangan mamlakatlarda pedagogik texnologiyalar markazlari.

AQSh 1971 yil – “Pedagogik kommunikatsiyalar va texnologiyalar bo'yicha AQSh Assotsiatsiyasi”. Hozirgi kunda mamlakat bo'ylab va Kanadada bu kengashning 50 ta filiallari ish olib bormoqda. AQSh da 1961 yilda “Pedagogik texnologiya” jurnalni (Educational Technology), 1971 yilda esa – “Audiovizual o'qitish” jurnalni nashr etila boshlandi.

Angliya 1967 yil - Pedagogik texnologiya bo'yicha Milliy kengash 1964 yildan boshlab “Pedagogik texnologiya va o'qitishni dasturlashtiri” (*Educational Technology progratted learning*) jurnalini, 1971 yilda – “Pedagogik texnologiya” jurnalini nashr eta boshladi.

Yaponiya - Pedagogik texnologiyalar muammolari bilan 4 ta ilmiy tashkilotlar shug'ullanadi. 1967 yilda “Pedagogik texnologiyalar bo'yicha Milliy kengash” tashkil etildi, uning filiallari 22 ta davlat universitetlarida joylashtirilgan. 1965 yildan boshlab Yapon tilida har uch oyda “Pedagogik texnologiya” jurnal iva ingliz tilida yiliga ikki marta “Pedagogik texnologiyalar sohasida tadqiqotlar” jurnalni nashr etiladi. Yaqinda “Pedagogik texnologiyalar bo'yicha umumyapon Markaziy kengashi” tashkil etildi, u muammolar bo'yicha xalqaro aloqalar o'rnatish bilan ham shug'ullanadi.

Italiya – 1971 yili pedagogik texnologiyalar bo'yicha Milliy markaz tashkil etildi va “Pedagogik texnologiyalar” jurnalni nashr etiladi.

Vengriya - 1973 yili o'qitish texnologiyasi Davlat Markazi tashkil etildi. SSSR – 1965 yili SSSR PFA qoshida maktab ta'limi va o'qitish texnik vositalari ITI (NII) tashkil etildi.

Ta’lim texnologiyasi muammolarini tadqiq etuvchi tashkilotlar hamda ilmiy jurnallar

Nº	Mamlakatlar	Tashkilot nomi	Tash. top.yil	Jurnal nomi	Nashr et. yil
1	AQSH	Ta’lim kommunikasiysi hamda assotsiyasi	1971	“Ta’lim texnologiyasi”	1961
2	Angliya	Pedagogik ta’lim milliy kengashi	1967	“Ta’lim texnologiyasi va dasturli ta’lim”	1964
3	Yaponiya	4 nomdag'i ilmiy jurnallar	1965 1970	“Ta’lim texnologiyasi”	1965
4	Italiya	Milliy markaz tashkil etildi	1971	“Ta’lim texnologiyasi”	1971

5	Vengriya	O'qitish texnologiyasi Davlat Markazi tashkil etildi	1973	“Ta'lif texnologiyasi”	1971
6	Sobiq ittifoq	PFA qoshida maktab ta'lifi tashkil etildi	1965	“Maktab va ishlab chiqarish”	1965

Shunday qilib, o'tgan asrning 70-yillari oxiri 80-yillari boshlarida texnika rivojlanishi va chet elda ta'limning komp yuterlashtirilishi boshlanishi oqibatida “o'qitish texnologiyasi” va “pedagogik texnologiya” tushunchalari o'quv tarbiyaviy jarayonni tashkil etish va boshqarish vositalari, metodlari sistemasi sifatida tushunila boshlandi.

Nazorat savollari:

1. Pedagogik texnologiyalarning rivojlanish bosqichlarini sanang.
2. Jahon ta'lif tizimida pedagogik texnologiyalarni targ'ib qiluvchi jurnallar qachon, qaysi davlatlarda nashr qilingan?
3. Pedagogik texnologiyalar jamiyat taraqqiyotida qanday kuchga ega deb hisoblaysiz?

5-Mavzu: Pedagogik texnologiyalarning klassifikasiyasi.

Reja:

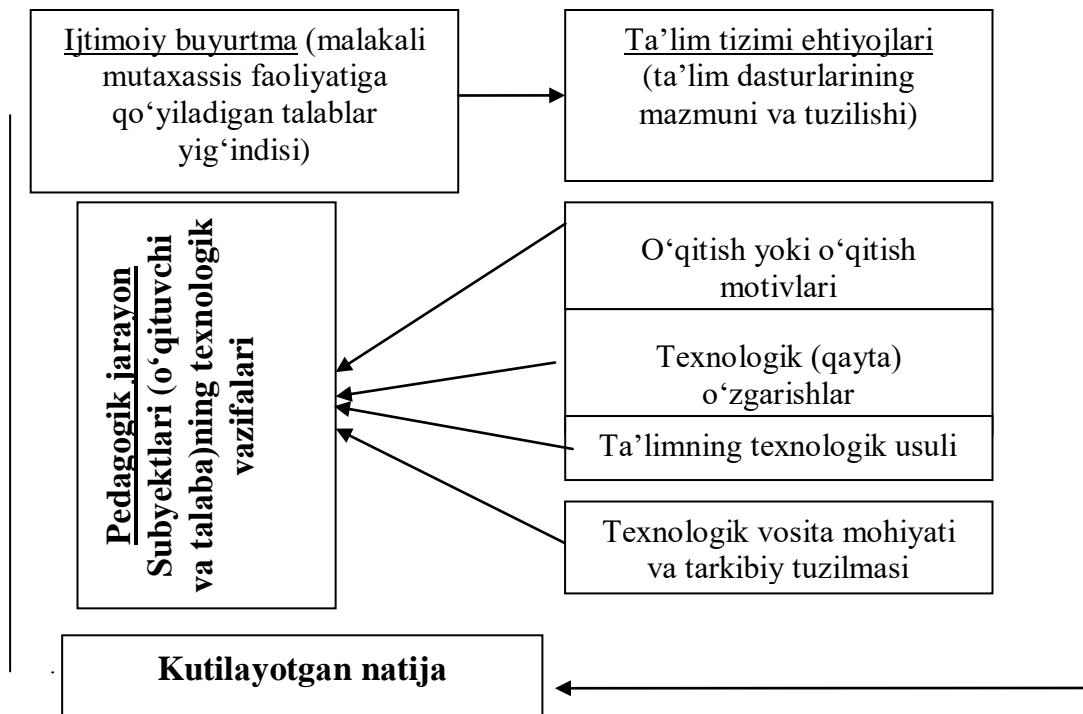
1. Pedagogik texnologiyalar tasnifi:
 - a) qo'llanilish darajasiga ko'ra;
 - b) falsafiy asoslariga ko'ra;
 - c) asosiy omillari bo'yicha;
 - d) ilmiy kontseptsiyalar bo'yicha;
 - e) bilish faoliyatini tashkil etish va boshqarish turiga ko'ra va b.
- f) **Tayanch tushunchalar:** pedagogik texnologiyalar tasnifi; qo'llanilish darajasiga ko'ra; falsafiy asoslariga ko'ra; asosiy omillari bo'yicha; ilmiy kontseptsiyalar bo'yicha; bilish faoliyatini tashkil etish; boshqarish turiga ko'ra.

Ma'lumki, zamonaviy pedagogik texnologiyalar amaliyotga joriy etish mumkin bo'lgan ma'lum pedagogik tizimning loyihasidir. Pedagogik tizim o'zaro bog'liq bo'lgan vositalar, usullar va jarayonlar yig'indisi bo'lib, shaxsdagi muayyan sifatlarni shakllantirishga pedagogik ta'sir etishni maqsadga muvofiq tarzda amalga oshiradi. Binobarin, har bir jamiyatda shaxsni shakllantirish maqsadi belgilab olinadi va unga mos ra-vishda pedagogik tizim mavjud bo'lishi kerak.

Kadrlar tayyorlash milliy modeli jamiyat, davlat va oila oldida o'z javobgarligini his etadigan har tomonlama rivojlangan barkamol shaxsni tarbiyalashni asosiy maqsad qilib qo'ydi. Demak, kadrlar tayyorlash milliy modeli ta'lif va tarbiya sohasidagi davlat ijtimoiy buyurtmasini ifodalaydi. Faqat davlat ijtimoiy buyurtmasigina ta'lif va tarbiyaning aniq maqsad va vazifalarini belgilab beradi yoki oliy ta'lif uchun zamonaviy pedagogik texnologiyalarning mavjudlik shartlarini kafolatlaydi.

Shuni alohida ta'kidlash kerakki, pedagogik tizimga uzlusiz ravishda ijtimoiy buyurtma o'z ta'sirini ko'rsatadi va ta'lim-tarbiya maqsadini umumiyl holda belgilab beradi. Maqsad esa zamonaviy pedagogik texnologiyalarning bosh bo'g'ini hisoblanib, u pedagogik tizimning qolgan elementlarini o'z vaqtida yangilash zaruriyatini keltirib chiqaradi.

Ta'lim-tarbiya tizimida zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanish zaruriyatining mohiyatini quyidagicha ifodalash mumkin:

1-shakl. Zamonaviy ta'lim-tarbiya jarayonida pedagogik texnologiyalarni qo'llash zaruriyatining mohiyati.

Demak, pedagogik texnologiyalarning markaziy muammosi – o'quvchi shaxsini rivojlantirish orqali ta'lim maqsadiga erishishni ta'minlashdan iborat. Ana shu nuqtayi nazardan qaraganda, «Pedagogik texnologiyalar» fanining asosiy maqsadi – kasb ta'limi (iqtisodchi-pedagog) yo'nalishi bo'yicha tahsil olayotgan o'quvchilarni fanni o'rganishda qo'llanadigan ta'lim-ning zamonaviy texnologiyalari bilan tanishtirish va kelajakda o'z faoliyat-larida interaktiv usullar qo'llashni o'rgatishdir.

XX1 asrga qadam qo'yish arafasida G.K.Selevko tomonidan pedagogik texnologiyaga oid yirik metodik asar (Современные образовательные технологии. Москва."Народное образование", 1998.) – o'quv qo'llanma yaratildi va unda pedagogik texnologiyalar tasnifi keltirildi. Olim pedagogik texnologiyalarni 12 turga ajratdi:

1. Qo'llanish darajasi bo'yicha (umumpedagogik; xususiy predmetli; lokalli, modulli, tor pedagogik).

2. Falsafiy asos bo'yicha (materializm, idealizm, dialektik, metafizik, insonparvar, noinsonparvar, antroposofiya, teosofiya, pragmatizm).

3. Ruhiy rivojlantirishning yetakchi omillari bo'yicha (biogenli, sotsiogenli, psixogenli, idealistik).

4.O'zlashtirish kontseptsiysi bo'yicha (assotsativ – reflektorli, rivojlantiruvchi, bixevoiristik, geshtalg'ttexnologiya, suggestiv, neyrolingivistik).

5. Shaxs tuzilmasiga yo'naltirilganlik bo'yicha (informatsion, operatsion, hayajonli-badiiy, hayajonli –axloqiy, o'z-o'zini rivojlantiruvchi, evristik va amliy).

6. Mazmuni va tuzilish xarakteri bo'yicha (tahlimiy va tarbiyaviy, dunyoviy va diniy, umumtahlim va kasbga yo'naltirilgan, turlicha sohaviy texnologiyalar, xususiy predmetli hamda monotexnologiyalar, politexnologiyalar).

7.Tashkiliy shakllar bo'yicha (sinf-mashg'ulot, muqobilli, akademik, yakka tartibli, guruhli, jamoa bo'lib o'qish usullari, tabaqalashtirilgan tahlim).

8. Bilish faoliyatini tashkil etish va boshqarish turi bo'yicha
(mahruzali klassik o'qitish, audiovizualli texnik vositalar yordamida o'qish; "maslahatchi tizim"; kitob yordamida zqitish; "kichik guruh tizimi"; kompg'yuterli o'qitish; "repetitor" tizimi; "dasturli tahlim").

9. Bolaga yondashish bo'yicha (avtoritar, didaktotsentrik, shaxsga yo'nalgan texnologiyalar, hamkorlik texnologiyasi, erkin tarbiyalash texnologiyasi, ezoterik texnologiyalar).

10.Ustuvor metodlar bo'yicha (reproduktiv, tushuntirish-ko'rsatish, rivojlantiruvchi tahlim, muammoli tahlim, ijodiy; dasturli tahlim, dialogli, o'yinli tahlim, o'z-o'zini o'qitish tahlimi, informatsion tahlim).

11. Mavjud anhanaviy tizimlarni yangilash yo'nalishlari bo'yicha
(munosabatlarni insonparvarlashtirish va demokratlashtirish asosida; bolalr faoliyatini faollashtirish va jadallashtirish asosida; tashkillashtirish va boshqarish samaradorligi asosida; o'quv materiallarni metodik va didaktik rekonstruktsiyalash asosida; tabiatan monandlik, muqobililik texnologiyalari; mualliflik mакtabining yagona texnologiyasi).

12. Tahsil oluvchilar toifasi bo'yicha (ommaviy texnologiya, oл'a odimlovchi tahlim, to'ldiruvchi; o'zlashtirmovchilar bilan ishslash texnologiyalari, iqtidorlilar bilan ishslash texnologiyalari).

Pedagogik jarayonni takomillashtirish, uni o'quvchi-o'quvchi shaxsiga yo'naltirishga asoslangan zamонавиy pedagogik texnologiyalar: hamkorlik pedagogikasi, ta'limning insonparvarlikka asoslangan texnologiyasi va boshqalar.

O'quvchi faoliyatini faollashtirish va jadallashtirishga asoslangan zamонавиy pedagogik texnologiyalarga: muammoli ta'lim, o'yinlar, tayanch signallar, konspektlar, texnologiyalar va boshqalar kitadi.

O'quv materialini didaktik jihatdan takomillashtirish va qayta ishlab chiqishga asoslangan zamонавиy pedagogik texnologiyalar. Bu texnologiyalar o'rganilayotgan bilimlarning didaktik tizimi chuqur mazmunga ega bo'lishi, bilimlarga tizimli nuqtayi nazardan yondashish, o'quvchilarga bilimlarni egallashning eng maqsadga muvofiq yo'llarini o'rgatish kabi tamoyillarga asoslanadi.

O'quv jarayonini samarali boshqarish va tashkil qilishga asoslangan zamonaviy pedagogik texnologiyalar. Bu texnologiyalarga tabaqlashtirilgan, individuallashtirilgan, dasturlashtirilgan ta'lif texnologiyalari; ta'lifning jamoa usuli, guruhli, kompyuterli ta'lif texnologiyalari kabilalar kiradi.

Tabiatga muvofiqlashtirilgan zamonaviy pedagogik texnologiyalar. Bularga o'quvchining ta'lif-tarbiya jarayonini tashkil qilishning tabiiy imkoniyatlari va boshqa tabiatga muvofiq imkoniyatlardan to'liq foydalanishni amalga oshirishga asoslangan zamonaviy pedagogik texnologiyalar kiradi.

Zamonaviy rivojlantiruvchi ta'lif texnologiyalari. Bularga o'quvchi-o'quvchi shaxsining ijodiy sifatlarini, ayrim sohalardagi bilimlarini, ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish texnologiyalari kiradi.

Bulardan tashqari xususiy (o'quv fanlari), muqobil hamda mualliflik zamonaviy pedagogik texnologiyalari yo'nalishlari ham mavjud.

Shuningdek, hozirda zamonaviy pedagogik texnologiyalarning turli yo'nalishlari mavjud bo'lib, ulardan asosiyalar empirik, kognitiv, evristik, kreativ, inversion, integrativ, adaptiv, inkluziv pedagogik texnologiyalar-dir. Bu yo'nalishlarning asosiy xususiyatlari quyidagicha:

Empirik – sezgi a'zolari orqali bilim olish. Bu texnologiyada asosiy e'tibor sezgi a'zolarining tabiiy rivojlanganlik imkoniyatlariiga tayangan holda bilim berish va ularni yanada takomillashtirib borishga qaratiladi.

Kognitiv – atrofdagi olam to'g'risidagi bilimlar doirasini kengayti-rish texnologiyasi. U tabaqlashtirilgan (tarkibiy qismlarga ajratib o'rga-nish) tafakkurni shakllantiradi, bilish ehtiyojlarini rivojlantiradi.

Evristik – yo'naltiruvchi savollar berish yo'li bilan ta'lif berish lo-zim. Topqirlilik, faollikni rivojlantirishga xizmat qiluvchi, o'quv-izlanish ta'lif metodi bo'lib, optimallashgan (bir necha variantlardan eng ma'qulini, mosini, muvofiq'ini tanlash) tafakkurni rivojlantiradi.

Kreativ – tadqiqot xarakteriga ega bo'lib, o'quvchi-o'quvchilarda maqsadga yo'naltirilgan ijodiy tafakkurni jadal rivojlantiradi.

Inversion – axborotlarni turli tomonidan o'rganish, o'rnni almashtirish xususiyatiga ega bo'lib, tafakkur (fikrlash) tizimini shakllantiradi.

Integrativ – axborotlarni tashkil qiluvchi cheksiz ko'p kichik qism-larning o'zaro ajralmas bog'liqligi, ularning yaxlitligi, bir butunligi aso-sida yagona to'g'ri xulosani aniqlash.

Adaptiv – axborotlarni va ulardan foydalanish jarayonini o'rganish hamda o'rgatish uchun qulaylashtirish va moslashtirish asosida kutilgan natijaga erishish.

Inkluziv – tarbiyachibilan o'quvchi-o'quvchining o'zaro munosabatlarida tenglik asosida ta'lif-tarbiya jarayonini tashkil qilish.

Hozirda zamonaviy pedagogik texnologiyaning yuqorida aytilganlaridan tashqari mutaxassislar tomonidan tajriba-sinovlar olib borilayotgan boshqa yo'nalishlari ham mavjud.

Pedagogik texnologiyalar tasnifi:

1. An'anaviy texnologiya.

2. Ta’limning fanga yo’naltirilgan texnologiyasi.
3. Ta’limning shaxsga yo’naltirilgan texnologiyasi.
4. O’quvchilar faoliyati faolligini jadallashtirish asosidagi pedagogik texnologiya.
5. Muammoli ta’lim texnologiyasi.
6. O’quv jarayonini tashkil etish va samarali boshqarish asosidagi pedagogik texnologiya.
7. Axborot texnologiyalari.
8. Rivojlantiruvchi ta’lim texnologiyalari.
9. Interaktiv texnologiyalar.
10. Tanqidiy fikrlashni rivojlantiruvchi texnologiyalar.

Pedagogik texnologiyalarning vazifalari – pedagog-o‘qituvchilarni zamonaviy pedagogik texnologiyalarning mohiyatidan xabardor qilish hamda ularni maxsus fanlar asoslarini o‘qitishga yo’naltirilgan mashg‘ulotlar jarayonini noan’anaviy shakllarda tashkil etishga, ta’lim jarayonini mukammal modul asosida loyihalashga erishish, ta’lim jarayonini loyihalash texnologiyasidan oqilona foydalana olish ko‘nikma va malakalariga ega bo‘lishga, ta’lim oluvchilar tomonidan nazariy bilimlarning puxta, chuqur o‘zlashtirilishi va ularda amaliy ko‘nikma va malakalar hosil bo‘lishining kafolati bo‘la olishga o‘rgatishdan iborat.

Ta’lim jarayoniga zamonaviy pedagogik texnologiyalarni kiritish va ularni qo‘llashda quyidagi vazifalar belgilanadi va hal etiladi:

– pedagog-o‘qituvchilarni zamonaviy pedagogik texnologiya asoslari bilan tanishtirish – ma’ruza, adabiyotlar tavsiya etish;

– zamonaviy pedagogik texnologiyalar asosida ishlashni xohlovchi fidoyi o‘qituvchilarni aniqlash. Ular orqali pedagog-o‘qituvchilarga zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo‘llashdan ko‘zda tutilgan maqsadni, uning mohiyatini yetkazish;

– zamonaviy ta’lim texnologiyalari asosida ishlamoqchi bo‘lgan pedagog-o‘qituvchilarni zamonaviy pedagogik texnologiyalar qo‘llash jarayoniga tayyorlash yuzasidan quyidagi tashkiliy ishlarni amalga oshirish: ta’lim (tarbiya) jarayonining umumiyligi, yaxlit loyihasini ishlab chiqish, ta’lim (tar-biya) jarayonida hal etilishi lozim bo‘lgan aniq maqsad va vazifalarni belgilash, ta’lim (tarbiya) jarayoni mohiyatini bashoratlash (taxmin qilish) va uning samaradorligini ta’minlashga yordam beruvchi eng samarali, maqbul shakl, usul hamda texnik vositalarni tanlash, ta’lim jarayonida o‘quvchining erkin, mustaqil faoliyat ko‘rsatishi uchun muayyan shart-sharoitlarni yaratish, ularda ma’lum ko‘nikma hamda malakalararning shakllanishi uchun vaqt o‘rnini belgilash, ularning bilimlari darajasini avvaldan tashxislash, o‘quvchilar faoliyatini yo’naltirish, nazorat qilish hamda baholashni tashkil etish bilan bog‘liq individual maslahatlar berish, seminarlar, treninglar, ko‘rgazmali mashg‘ulotlar tashkil etish;

– zamonaviy pedagogik texnologiyalar asosida ishlovchi pedagog-o‘qituvchilarning ta’lim jarayonini tashkil etishga ijodiy yondashuvi samaradorligini baholashning ishonarliliginini ta’minlash uchun uning monitoringini

olib borish, kuzatuv va tahlillar o'tkazish, metodik yordamlar ko'rsatish va ularning hisobotlarini eshitib borish;

– zamonaviy pedagogik texnologiyalar asosida ishlovchi pedagog-o'qituvchilar tomonidan ishlab chiqilgan pedagogik texnologiya loyihasini mashg'ulotlar jarayonida sinash, maqsadning natijalanganlik darajasini tahlil etish va zamonaviy pedagogik texnologiyalar bo'yicha ishlashning afzalliklarini innovator o'qituvchilarni kafedra yig'ilishlaridagi ilmiy-uslubiy seminarlarda, oliy o'quv yurtlari ilmiy kengashlarida chiqishlarini tashkil etib, pedagogik jamoa tomonidan qo'llab-quvvatlanishini ta'minlash;

– oliy o'quv yurtlari qoshida tashkil etilgan zamonaviy pedagogik texnologiyalar bo'yicha ishlovchi innovatsion (pedagogik texnologiya) markazlar zarur didaktik va metodik materiallar, texnika vositalari bilan ta'minlanishi zarur;

– pedagogik texnologiyalar va undan ta'lim jarayonida foydalanish bo-rasidagi nazariy va amaliy bilimlarga ega bo'lgan ilg'or pedagog-o'qituvchilardan innovator pedagogik jamoani shakllantirish va h.k.

Mazkur vazifalarning ijobiyligi hal etilishi ta'lim-tarbiya jarayonida muayyan samaradorlikka erishish bilan bir qatorda barkamol shaxs va raqobatbardosh malakali mutaxassislarni tarbiyalashga imkon beradi.

O'zbekiston Respublikasida davlat ta'lim standartlari yaratilishi va amaliyatga joriy qilinishi zamonaviy pedagogik texnologiyalarni keng qo'llash uchun muhim asos bo'ldi. Hozirda qo'llanilayotgan pedagogik texnologiyalar o'z mohiyatiga ko'ra pedagogika fani va amaliyoti yutuq-larining sintezini, ilgarigi tajribaning an'anaviy elementlari bilan jamiyat taraqqiyoti, jamiyatni insonparvarlashtirish va demokratlashtirish natijalari yig'indisini ifodalaydi.

Shunday qilib, hozirda zamonaviy pedagogik texnologiyalar ijtimoiy hodisa, nazariy fan, o'quv fani, ta'lim-tarbiya tizimi, ta'lim-tarbiya jarayo-ni, pedagogik faoliyat va uning metodikalari hamda aloqador fanlarning il-miy-tadqiqot sohasi ko'rinishlarida mavjud deb hisoblanadi.

Nazorat savollari

1. Uzluksiz ta'limning o'ziga xos o'zbek modeli – "Kadrlar tayyorlash Milliy dasturi"ning maqsadi nima?
2. "Kadrlar tayyorlash Milliy dasturi"ning asosiy bosqichlarini aytib bering.
3. Uzluksiz ta'lim-tarbiya tizimi deganda nimani tushunasiz?
4. "Pedagogik texnologiyalar" fanining predmeti, maqsadi, vazifalari,turlari va boshqa fanlar bilan munosabatlarini tushuntirib bering.

6-Mavzu: Ta'lim jarayonini tashkil etishga nisbatan texnologik yondashuv.

Reja:

1. Ta'lim jarayoni va unga qoyilayotgan zamonaviy talablar.

2. Shaxs sifatlari tuzilishi.
3. Ta’lim jarayonida munosabatlarni boshqaruv uslublari.
4. O‘quvchilarni aqliy harakat usullariga o‘rgatishda pedagogik texnologiyaning o‘rni.

Tayanch tushunchalar: shaxs; shaxs sifatlari; xollerik, melanxolik, sangvinik, flegmatik, bilim, ko’nikma, malaka, aqliy harakat usullari (AXU).

Pedagogika inson faoliyati sohasi sifatida ob`ektlar va jarayonlar ob`ektlarini o‘z ichiga oladi. An’anaviy sub`ektli-ob`ektli pedagogikada (Ya.A. Komenskiy, I. Gerbart) bolaga ob`ekt roli ajratiladi, unga kattalar (o’qituvchi) tajribasini o‘rgatadi. Bolani hayotga tayyorlash bu – sistemaning yakuniy maqsadidir.

Hozirgi zamon pedagogikasi bolaga o’quv faoliyatining sub`ekti sifatida o’zini amalga oshirishga o’zini anglashga intilayotgan shaxsga kabi murojaat etadi.

Ana shu nuqtai nazardan quyidagi savollarga javob olish kerak:

1. Muayyan shaxs sifatida bola qanday o’rin tutadi?
2. Qanday jihatlar uning sub`ektiv holatini belgilaydi?
3. Unda qaysi sifatlarni rivojlantirish zarur?

Shaxs oliy darajadagi mazmunni umumlashtirish sifatida. Akademik V.V. Davidov fanga “mazmunli umumlashtirish” terminini kiritadi, bu fikrlash amallari yo’li bilan inson ongida paydo qilinadigan obrazni bildiradi. Oliy darajali mazmunli umumlashtirish shaxs tushunchasi hisoblanadi.

Inson – individ jismoniy va psixologik mazmunlar to’plamlarini ifoda etadi. Inson psixikasi o’z navbatida ikki qismga ajratiladi: emotsiya (xis-hayajon)lar va ong.

Ong insonni hayvonlardan farq qiladi, u atrof-dunyoni inson miyasida aks ettiradi. Ong shaxs deb ataluvchining asosini tashkil etadi.

Ma’lum ijtimoiy va moddiy dunyoda mavjud bo’lib, atrofdagi odamlar va tabiat bilan o’zaro munosabatlarda bo’lib, ijtimoiy ishlab chiqarishda ishtirok etib, inson ko’plab turli xil sifat va xislatlarga ega bo’lgan o’zini boshqaruvchi sistema sifatida o’zini namoyon etadi.

Ana shu sistema shaxs demakdir. Shaxsning ob`ektiv namoyon bo’lishi atrof-dunyo bilan hamma o’zaro aloqalarida ifodalanadi. Ob`ektiv jihatdan esa u insonning mavjudligida dunyodagi va o’ziga o’xhashlar jamiyatida o’zining “Meni”ni anglashi sifatida namoyon bo’ladi.

Shaxs – bu umumlashtirilgan xilma xil sifatlar tizimida insonning psixik, ma’naviy mohiyatidir:

- ✓ Inson xislatlarining ijtimoiy ahamiyatga ega sifatlari to’plami
- ✓ Dunyoga bo’lgan va dunyo bilan, o’zigava o’z-o’zi bilan munosabatlar tizimi
- ✓ Ijtimoiy vazifalar, axloqiy ko’rinishlar yig’indisini amalga oshiradigan faoliyat tizimi;
- ✓ Dunyoni va undagi o’zini anglashi ehtiyojlar tizimi

- ✓ qobiliyatlar, ijodiy imkoniyatlar yig'indisi
- ✓ Tashqi sharoitga bo'lган e'tiborlar yig'indisi.

Bularning hammasi umumlashtirilgan mazmun "shaxsni" tashkil etadi.

Shaxs sifatlari tuzilishi.

Shaxs sifatlari irsiy – biologik va hayotida egallagan –ijtimoiy tashkil etuvchilaridan iborat bo'ladi. Ularning ijobatlari bo'yicha shaxs tuzilishida to'rtta daraja – tizimlarga ajratadilar. Ular quyidagi shartli nomlarga ega:

1. Irsiyat bilan bog'langan sifatlarni birlashtirgan temperament sathi: ular odamning nerv sistemasi individual xususiyatlari bilan bog'liq. Unga shaxsning ehtiyoj va instinct xususiyatlari va jinsiy; yoshi, milliy hamda boshqa sifatlari kiradi. Psixologiyada temperamentning 4 turi o'rganiladi ular: xollerik, melanxolik, sangvinik, flegmatik.

Xollerik juda g'ayratli, ishga juda extiros bilan berilish qobiliyatiga ega bo'lgan, tez va shiddatli, qizg'in emotsiyal "portlash" va kayfiyatning o'zgarishiga moil, ildam harakatlar qiladigan xarakter egasidir.

Xollerik sinifdoshlari orasida o'zini jo'shqinligi bilan ajralib turadi. O'qituvchining yumshoq hikoyasiga qiziqib ketib osongina qo'zg'alish holatiga kiradi va o'qituvchi hikoyasini turli xil xayajon bilan bo'lib turadi. O'qituvchining har qanday savoliga o'ylamasdan javob berishga tayyor va shuning uchun ko'pincha ponitar-sonitar javob beradi. Alamidan va g'azabi qo'zg'aganidan osongina jahli chiqadi va urishishga otlanadi. Paydo bo'layotgan qiyinchiliklar oldida o'zini yo'qotib qo'ymaydi, aksincha ularni zo'r hafslala bilan bartaraf etadi.

Melonxolik ta'sirchan, chuqur kechinmali, gap ko'tara olmaydi, ammo atrofdagi voqealarga unchilik e'tibor bermaydigan, o'zini to'xtata oladigan xarakatlar qiladigan va sekin ovoz chiqaradigan xususiyatga ega Mashg'ulotlarda xotirjam, hamisha bitta xolatda o'tiradi, qo'lida biror narsani aylantirayotgan bo'ladi, kayfiyati juda ham arzimagan sababga ko'ra o'zgaradi. U o'taketgan darajada hissiyotli. O'qituvchi uni bir partadan ikkinchi partaga o'tkazganda u hafa bo'ladi, nima uchun ko'chirganlari sababini uzoq mulohaza qiladi va o'sha kuni barcha mashg'ulotlarda ko'ngli g'ash va g'amgin o'tiradi. Shu bilan birga uning xis tuyg'ulari ham sekin uyg'onadi. Tezda o'zini yo'qotib qo'yadi. O'z qobiliyati va bilimlari xaqiqatdan o'rtacha darajadan bir necha yuqori bo'lgan holda ularni past baholaydi. u o'zini yo'qotib qo'yadi va ishni oxirigacha yetkazmaydi. Harakatlari bo'shashgan, sust, sekin, biroz cho'zibroq gapiradi.

Sangviniklar psixik aktivlikka ega bo'lgan atrofda bo'layotgan o'zgarishlarga intiluvchan, muvafaqqiyatsizlik va ko'ngilsizliklarni nisbatan yengil o'tkazib yuboruvchi, jonli xarakatchan, ifodali mimikasi va xarakatlari bo'lgan xarakter egalaridir. Sangvinik juda jonli, tinib tinchimas. Sakrab-sakrab tez yuradi, nutqning surati ham juda tez. Juda ta'sirchan va tez qiziqadi Mashg'ulotlarda ham bir fakt yoki yangi vazifaga qiziqish bilan yondoshadi. Shu bilan birga uning qiziqishlari juda ham turg'un va barqaror emas.

Yangi ishga qiziqb kirishsa-da, unga nisbatan ixlosi darrov so'nadi. Uning

yuzlari jonli, xarakatchan, ifodalidir. Yuzlaridan kayfiyati, qandayligini, predmetga yoki kishiga nisbatan munosabatini osongina sezib olsa bo'ladi. Uning xissiyotlari va kayfiyati juda ham o'zgaruvchandir. Uning tinib tinchimasligi va jonsarakligiga qaramay osongina tartibga chaqirish mumkin. Yangi vaziyatda va yangi talabga tez ko'nikadi.

Flegmatik yuragi keng, barqaror intilishlarga, kayfiyatlargaga, doimiy va chuqur his tuyg'ularga ega, xarakatlari va nutqi bir hil maromda bo'lgan, ruhiy holati tashqi tomonidan ifoda etiladigan xarakterli insonlardir.

Flegmatik uni shoshmasligi va xotirjamligidan farqlash mumkin. U materialni qanchalik yaxshi bilishiga qaramay savollarga darhol jonli qilib javob bermaydi. Unga charchamaslik xos. Qo'shimcha aqliy ish bajarishdan va qancha shug'ullanishga to'g'ri kelmasin uni charchaganini ko'rmaysiz. Mantiqan keng uzundan-uzoq fikrlarga intiladi, go'yo uzundan-uzoq gapning boshida boshlangan fikr qachon va qay tarzda tugushini bilgan holda so'zlarni bir maromda, tutilib qolishdan qo'rqlmay bayon qiladi., U na behalovat va na xursand bo'lmaydi, Kayfiyati buzuq holda ko'rish ham mumkin emas.

Biroq shaxs tuzilishida bir qator sifatlar hamma darajalarda ham bir xil namoyon bo'lmaydi. Bu sifatlar, aniqrog'i sifatlar guruhi: ehtiyoji, xarakteri, qobiliyati va shaxsning "Men" kontseptsiyasi darajalari bilan birga shaxsning ma'lum sifatlari hamma guruhlari bir-biri bilan uzviy bog'liq va murakkab yaxlit tizimni tashkil etib bir-birini o'rnini to'ldiradi.

Malaka va bilimlar (MB).

Malaka - mavjud bilimlari asosida o'zgargan yoki yangi sharoitlarda shaxsning faoliyatni samarali bajarishga qobiliyati hisoblanadi.

Malaka – bu bilimlar yordamida mavjud axborotlarni tushunib olish, maqsadga erishish rejasini tuzish, faoliyat jaayonini boshqarish va nazorat qilish qobiliyatidir.Oddiy malakalar yetarlicha mashq qilinganda avtomatlashtirilishi mumkin va ko'nikmalarga aylanadi.

Ko'nikmalar - bu biror-bir harakatlarni avtomatik ravishda, qismlarini nazorat qilmay turib bajarish qobiliyatidir. Shuning uchun ba'zan ko'nikma – bu avtomatlashtirilgan malaka deb aytadilar.

Ko'nikma va malakalar turli xil mantiqiy asoslar bo'yicha turlarga ajratiladi. Asosiy psixik jarayonlariga qarab harakatli (motorli), xissiy (sensorli) va aqliy (intellektual) turlariga ajratadilar. Intellektual malakasi esa shaxsning boshqa sifatlari guruhiga – aqliy harakatlar usullariga kiradi.

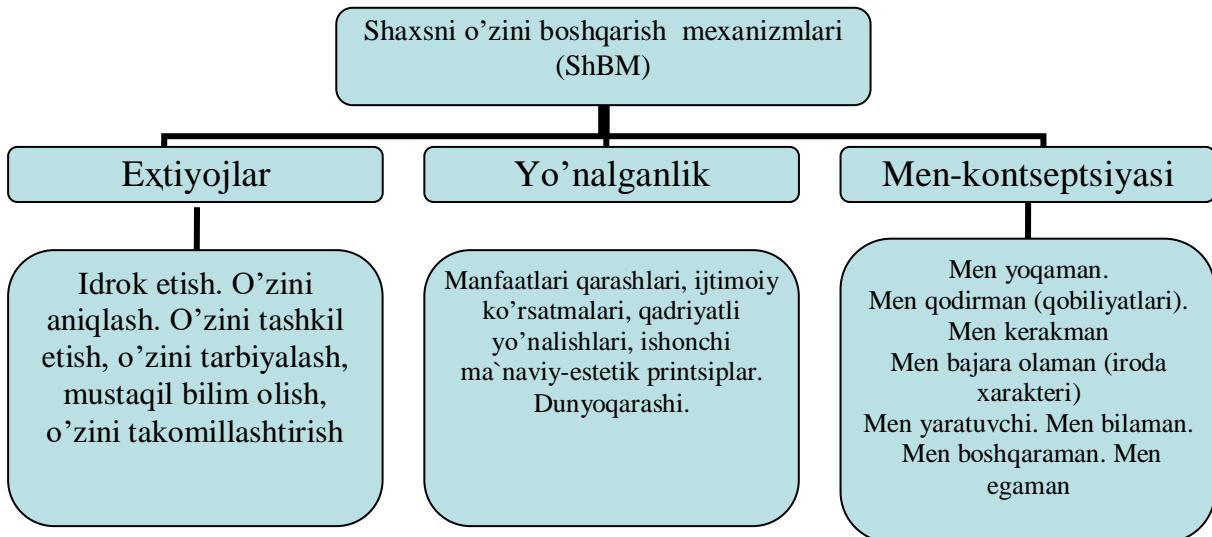
Shaxs sifatlari tuzilishining 4 ta darajasi

Irsiyat bilan bog'liq bo'lgan sifatlarni birlash lashtirgan **temperament satxi:** xollerik, sangvinik, flegmatik, yelanzolik

Psixik jarayonlar satxi: *sezgi, xotira, hayol, diqqat, taffakkur, iroda, idrok* kabi individual xususiyatlar kiradi³⁰

Shaxs tajribasi satxi: bu satx bilim, ko'nikma va malaka larni o'z ichiga oladi.

Shaxs yo'nalganligi satxi: shaxsning qiziqishlari ehtiyojlari, ijtimoiy hayotga bo'lgan munosabatlari belgilanadi.

Tarbiyanuvchilarni aqliy harakat usullariga o'rgatishda pedagogik texnologiyaning o'rni.

Pedagogik texnologiya ta'lrim-tarbiya jarayoniga o'ziga xos bo'lgan innovatsion yondashuvdir. O'quvchilarni rivojlantirish va tarbiyalashning, o'quv-tarbiya jarayonini takomillashtirishning katta potensial imkoniyatlari mayjuddir. Ana shu imkoniyatlarni ro'yobga chiqarish yo'llari va metodlarini tushuntirib berish pedagogik texnologiyaning muhim muammolaridan biri hisoblanadi.

Inson aqliy faoliyatining, aql-zakovatining, ongli xatti-harakatining yuksak shakli – bu tafakkurdir. Tafakkur tevarak-atrofni, ijtimoiy muhtini hamda voqelikni bilish quroli, shuningdek insonning keng ko'lamdag'i faoliyatini oqilona amalga oshirishning asosiy sharti sanaladi. Ana shu boisdan boshqa bilish jarayonlariga nisbatan tafakkur insonning aqliy va jismoniy faoliyatida alohida ahamiyat kasb etadi. Inson fikr yuritish faoliyatida o'zi aks ettirgan, sezgan, idrok qilgan, tasavvur etgan narsa yoki hodisalarining to'g'riliqi, aniqligi, haqiqiyligi yoki ularning voqelikka mos tushishini aniqlaydi. Bilish jarayonida hosil qilingan hukmlar, tushunchalar, farazlar, xulosalar chin yoki chin emasligini aniqlaydi.

Shuning uchun ham pedagogik texnologiya asosida o'quvchilarning bilish va amaliy faoliyatini tashkil qilishda tafakkurni rivojlantirish vazifasi hal etilishi lozim.

Aqliy harakatlar usullari (AHU)

Hamma jonli organizmlar yashash, oziqlanish birinchi ehtiyojini, avlodni davom ettirish, xavfsizlik masalalarini hal etishga intiladilar. Inson bu masalalarni hal etishda juda katta ishlarni bajargan, murakkab tsivilizatsiyani yaratgan fan, texnika, madaniyat, san`atning birlashuvidan iborat.

Fikrlash – bu ongning ishlash jarayoni, miyaning undagi bo’la va olinayotgan axborotlarni qayta ishlab chiqishi va natija olishidir.

Fikrlashni amalga oshirish usullarini aqliy harakatlar usullari (AHU) deb ataydilar. Ularni quyidagi tarzda turlarga ajratish mumkin:

1. Fikrlash asosiy vositalari xususiyatlari bo'yicha: predmetli-amaliy, ko'rgazmali-obrazli, abstrakt, intuitiv.
2. Jarayonning matiqiy tuzilishi bo'yicha: qiyoslash, analiz, abstraktashtirish, umumlashtirish, sintez, turlarga ajratish, induktsiya, deduktsiya, inversiya, refleksiya, gipoteza, tajriba va boshqalar.
3. Natijalar shakli bo'yicha: yangi obrazni yaratish, tushunchani belgilash, mulohaza, xulosa, teorema, qonuniyat, qonun, nazariya.
4. Fikrlash mantiqi turi bo'yicha: mulohazali – empirik (klassik-mantiqiy) va oqilona-nazariy (dialektik-mantiqiy).

Aqliy harakat usullari (analiz, sintez, taqqoslash, umumlashtirish va h.k.) – o‘quvchi faoliyati vositasi sifatida ta’lim jarayonining tarkibiy qismini tashkil etadi. Ko‘pchilik pedagog va psixologlar o‘quv materialini muvaffaqiyatli o‘zlashtirish uchun aqliy harakatlarni bosqichma-bosqich egallash nazariyasi (P.YA.Galperin, N.F.Talizina va boshqalar) ni qo‘llashni tavsiya etishadi. Eng avvalo, o‘quvchilar fikrlash vazifasini aniq va ravshan anglab olishlari kerak. So‘ngra predmetli (moddiylashgan) harakat bosqichi, ya’ni fikrlash faoliyati asosan maxsus tanlangan predmetlar yoki ularning o‘rnini bosadigan rasmlar, sxemalar, chizmalar va shu kabilar yordamida yuz beradigan bosqich keladi.

Keyingi bosqichda o‘quvchilarning aqliy harakatlari nazariy tarzda, ammo muqarrar ravishda tashqi vaziyatga tayangan holda yuz beradi. Masalan, o‘quvchi materialni o‘qiyotib, o‘z fikrini bildirishda o‘zicha so‘zlab yoki ovoz chiqarib turadi.U shuningdek, nazariy jihatdan mulohaza qilarkan, ko‘rgazmali vositalarga, matnlarga va boshqa moddiy o‘quv ob’ektlariga murojaat qilishi ham mumkin.

Qachonki, aqliy harakatlar ichkarida, tashqi faoliyatga tayanmagan holda yuz bersa, bunday fikrlash aqliy faoliyatning oliy bosqichi hisoblanadi. Bu nazariy harakatdir. Aqliy harakatlar va mulohazalarning bu tariqa izchilligi bilimlarni o‘zlashtirishning yoshga oid imkoniyatlarini yuzaga chiqarish yo‘llaridan biri sifatida foydalanishlari mumkin.

Quyida o‘quvchilarning aqliy faoliyat usullari xususida to‘xtalib o‘tamiz.

Analiz (tahlil) – narsa va hodisalarni fikran va amaliy ravishda qismlarga ajratish bo‘lib, ularning ayrim qismlari va xususiyatlarini tahlil qilinadi.

Sintez – narsa va hodisalarning analizda bo‘lingan, ajratilgan ayrim qismlarini bo‘laklarini sintez yordamida fikran yoki amaliy ravishda birlashtirib, butun holiga keltirishdir. Sintez elementlarning, narsa va hodisalarning qismlari va bo‘laklarini bir butun qilib qo‘sishdan iborat aqliy faoliyat ekanligi ta’rifdan ko‘rinib turibdi.

Analiz va sintez o‘zaro bevosita mustahkam bog‘langan yagona jarayonning ikki tomonidir. Agar narsa va hodisalar analiz qilinmagan bo‘lsa, uni sintez qilib

bo‘lmaydi, har qanday analiz predmetlarni. Narsalarni bir butun holda bilish asosida amalga oshirilishi lozim.

Taqqoslash – narsa va hodisalarini bir-biriga solishtirish, ular orasidagi o‘xshashlik va farqlarni topishdir. Inson tevarak-atrofdagi narsa va hodisalarning barchasini bevosita aks ettirish, qo‘l binoan paypaslash imkoniyatiga ega emas. Shu boisdan to‘planadigan bilimlarning aksariyati qo‘l bilan ushslash, ko‘z bilan kuzatish evaziga emas, balki fikr yuritish orqali, mantiq yordamida anglashiladi. Ular o‘rtasidagi o‘xshash va farqli alomat hamda belgilar nazariy taqqoslash asosida ajratiladi. Demak, inson olayotgan keng ko‘lamdagi informatsiyalar farqini fikran taqqoslash yordamida anglab etadi.

Umumlashtirish - narsa va hodisalarini umumiyligi va muhim belgilari bo‘yicha fikran birlashtirish demakdir. Umumlashtirish analiz va taqqoslash asosida yuzaga keladi. Taqqoslashda, biz dastlab narsa va holisalarning umumiyligi va xilma-xil xususiyatlarinigina topamiz va shundan keyin bu narsa va hodisalarini eng muhim umumiyligi xususiyatlari bo‘yicha birlashtiramiz. Masalan, temir, po‘lat, mis, oltin va boshqalarda mavjud bo‘lgan o‘xshashlik va umumiyligi belgilarni yagona tushuncha ostida to‘plab “metall” degan ibora bilan nomlaymiz.

Xulosa qilib aytganda, pedagogik texnologiyalar muvaffaqiyati ko‘p jihatdan o‘quvchilarning aqliy faoliyat usullarini qay darajada egallaganliklariga bog‘liqidir.

Nazorat savollari:

1. Ta’lim jarayonida temperament tiplarining o‘ziga xosligi qanday rol o‘ynaydi?
2. Shaxs sifatlari tuzilishi darajalarini izohlang.
3. Aqliy harakat usullari tarkibiga nimalar kiradi?
4. Analiz va sintez bir-biridan qanday farq qiladi?
5. Taqqoslash nima?

7-Mavzu: Ana’naviy va noana’naviy ta’lim turlari va ularning o‘ziga xos xususiyatlari.

Reja:

1. Ta’limni tashkil etishning tarixiy shakllari.
2. An’anaviy ta’limning maqsad va vazifalari.
3. Hozirgi zamon an’anaviy ta’limining asosiy tamoyillari. Sinf-mashg’ulot tizimi.
4. Hozirgi zamon noan’anaviy ta’limining afzalliliklari va kamchiliklari

Tayanch iboralar: an’anaviy o‘qitish modeli, noan’anaviy o‘qitish modeli, rivojlantiruvchi ta’lim, modellashtirish, an’anaviy mashg’ulot, hamkorlikda o‘rganish modeli, tadqiqot modeli.

Ta’lim jarayonini modernizatsiyalash haqida so‘z borganda vujudga keluvchi dastlabki muammo bu qo‘yilgan savolning mohiyatini to‘g‘ri anglashdir.

Masalan, funksional predmetli ma’lumotning maqsadlarini ko‘zlovchi a’nanaviy ta’lim shaxsdan vosita sifatida foydalanib, uning motivatsiya mexanizmlariga tayanadi va ularga tashqi muhitdan qo‘yilgan maqsadga erishish uchun zarur bo‘lgan omil sifatida qaraydi. Shu nuqtai nazardan olib qaraganda an’nanaviy ta’limning asosiy maqsadi shaxsda bilimlar tizimlarini shakllantirish, fan asoslarini egallashlari uchun asos yaratish, ilmiy dunyoqarash asoslarini shakllantirish, ongli va yuqori bilimli insonlarni tarbiyalashdan iborat bo‘lgan.

Bizga ma’lumki, an’anaviy ta’limda shaxs pedagogik jarayon vositalaridan biri sifatida qabul qilinib, uning faoliyatida bajaruvchilik, ijrochilik xususiyatlari ustunlik qilgan bo‘lsa, sinf-mashg’ulot, leksiya-seminar tizimida bu xususiyatlar yaqqol o‘z ifodasini topgan. Bugungi zamonaviy ta’limning ko‘rinishlaridan bo‘lgan innovatsion ta’lim esa, o‘z maqsadi va mohiyatiga ko‘ra, an’anaviy o‘qitishdan farq qilib, ta’lim oluvchi shaxsining tabiiy imkoniyatlarini namoyon qilishi va rivojlanishi uchun qulay sharoit yaratishni taklif qiladi. Bunda o‘quvchi o‘zini o‘quv faoliyatining sub’ekti sifatida his qilishi, o‘z ustida ishlashi, o‘z-o‘zini rivojlantirishi muhim ahamiyat kasb etadi.

An’anaviy o‘qitish modellari.

O‘nlab yillab o‘tkazilgan tadqiqotlar natijasi shuni ko‘rsatadiki, an’anaviy mashg’ulot o‘tish ta’limning o‘ziga xos modellaridan biri bo‘lib qolmoqda.

An’anaviy mashg’ulot – muayyan muddatga mo‘ljallangan, ta’lim jarayoni ko‘proq tarbiyachishaxsiga qaratilgan, mavzuga kirish yoritish, mustahkamlash va yakunlash bosqichlaridan iborat ta’lim modelidir.

O‘quv materiali yangi va ancha murakkab bo‘lganda, an’anaviy mashg’ulot – ko‘p hollarda ta’lim jarayonining birdan-bir metodi bo‘lib qolmoqda.

Ma’lumki, an’anaviy mashg’ulotda ta’lim jarayonining markazida tarbiyachituradi. SHu bois ba’zida an’anaviy mashg’ulotni markazida tarbiyachiturgan o‘qitish usuli deb ham atashadi.

Markazda o‘quvchi bo‘lgan o‘quv jarayonining, mashg’ulotning maqsadi va uning ijobjiy jihatlari quyida keltirilgan asoslarga tayanadi:

- O‘quvchining o‘qishga bo‘lgan ishtiyoqini oshirib borish;
- Ilgari egallagan bilimlarni ham inobatga olish;
- O‘qish jarayoni tezligini muvofiqlashtirish;
- O‘quvchi tashabbusi va majburiyatini qo‘llab-quvvatlash;
- Amaliyot orqali o‘rganish;
- Ikki tomonlama fikr-mulohazalar bilan ta’minalash;
- O‘qish jarayonini to‘g‘ri yo‘lga qo‘yish;
- O‘qituvchi-o‘quvchilar uchun o‘quv jarayonini engilashtiruvchi shaxs;
- O‘quv jarayonini baholash.

An'anaviy mashg'ulot o'tish modelida ko'proq ma'ruza, savol-javob, amaliy mashq kabi metodlardan foydalaniladi. Shu sabab, bu hollarda an'anaviy mashg'ulot samaradorligi ancha past bo'lib o'quvchilar ta'lim jarayonining passiv ishtirokchilariga aylanib qoladilar. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, an'anaviy mashg'ulot shaklini saqlab qolgan holda, unga turli – tuman o'quvchilar faoliyatini faollashtiradigan metodlar bilan boyitish o'quvchilarning o'zlashtirish darajasini ko'tarilishiga olib kelar ekan.

Buning uchun mashg'ulot jarayoni oqilona tashkil qilinishi tarbiyachitomonidan o'quvchilarning qiziqishini orttirib, ularning ta'lim jarayonida faolligi muttasil rag'batlantirilib turilishi, o'quv materialini kichik-kichik bo'laklarga bo'lib, ularning mazmunini ochishda bahs, munozara, aqliy hujum, kichik guruhlarda ishslash tadqiqot rolli o'yinlar metodlarini qo'llash, rang-barang qiziqtiruvchi misollarining keltirilishi, o'quvchilarni amaliy mashqlarni mustaqil bajarishga undash rang-barang baholash usullaridan foydalanish ta'lim vositalaridan joyida va vaqtida foydalanish talab etiladi.

An'anaviy mashg'ulot o'tishning asosiy tarkibiy qismlari

1. Kirish.

- o'tgan materialni takrorlash
- mashg'ulot maqsadini tushuntirish
- mashg'ulot mazmuni va rejasi bilan tanishtirish.

2. Yangi mavzuni yoritish.

- yangi mavzuni kichik-kichik bo'lakchalarga bo'lib berish
- rang-barang misollar imkonи boricha ko'rgazmali taqdim qilish
- mavzudan cheklashmaslik
- materialning murakkab tomonlarini qayta tushuntirish
- o'quvchilarning tushunuvchanlik darajasini tekshirib borish
- teskari aloqani ta'minlash.

3. «Teta – poya» mashq.

Biror misol (yoki masalani) o'quvchilar bilan qadamba-qadam hal qilish va tahlil qilish.

4. Yo'naltirib turiluvchi mashq.

O'quvchilar mashq (yoki masalani) mustaqil bajarishadi tarbiyachiesa ularni nazorat qilib, tuzatish kiritib boradi.

5. Mustaqil bajariladigan mashq.

O'quvchilar mashqni mustaqil holda tarbiyachiyordamisiz bajariladi.

6. O'quvchilar tushunarilik darajasini tekshirish.

7. Yakunlash

Mashg'ulot mavzusining asosiy tushunchalari va o'quv maqsadlarini jamlash.

O'qitishning noan'anaviy modellari

Bu modellarni shartli ravishda 3 ga ajratish mumkin.

- hamkorlikda o'rganish modeli
- modellashtirish
- o'rganishning tadqiqot modeli.

Bu modellar asosan o‘quvchi shaxsiga qaratilgan bo‘lib ularni boshqacha qilib markazda o‘quvchi turgan ta’lim modellari deb ham atashadi.

Modellashtirish – real hayotda va jamiyatda yuz berayotgan xodisa va jarayonlarni ixchamlashtirilgan va soddalashtirilgan ko‘rinishini (modelini) sinfxonada yaratish va ularda o‘quvchilarни shaxsan qatnashishi va faoliyat evaziga ta’lim olishini ko‘zda tutuvchi metod.

Hamkorlikda o‘rganish modeli – o‘quvchilarни mustaqil guruhlarda ishlashi evaziga ta’lim olishini ko‘zda tutadigan metod.

O‘rganishning tadqiqot modeli – o‘quvchilarни muayyan muammoni echishga yo‘naltirilgan, mustaqil tadqiqot olib borishini ko‘zda tutuvchi metod.

An’anaviy (ta’lim jarayoni markazida tarbiyachibo‘lgan) metodlarning

AFZALLIKLARI

- Ma’lum ko‘nikmalarga ega bo‘lgan va aniq ma’lum tushunchalarni, fanni o‘rganishda foydali.
- Tarbiyachitomonidan o‘qitish jarayonini va o‘qitish muhitini yuqori darajada nazorat qilinishi.
- Vaqtdan unumli foydalanish.
- Aniq ilmiy bilimlarga tayanadi.

KAMCHILIKLARI

- O‘quvchilar passiv ishtirokchi bo‘lib qoladilar.
- O‘qituvchining to‘la nazorati barcha o‘quvchilar uchun motivatsiyani vujudga keltirmaydi.
- O‘quvchilar tarbiyachibidan bevosita muloqotga kirisha olmaydi.
- Eslab qolish darajasi hamma o‘quvchilarda bir xil bo‘lmagaligi sababli, sinf bo‘yicha o‘zlashtirish darajasi past bo‘lib qolishi mumkin.
- Mustaqil o‘rganish va echimlar qabul qilish uchun sharoitlar yaratiladi.

Noan’anaviy (ta’lim jarayoni markazida o‘quvchi bo‘lgan) o‘qitish metodlarining

AFZALLIKLARI

- O‘qitish mazmunini yaxshi o‘zlashtirishga olib kelishi.
- O‘z vaqtida aloqalarning ta’milanishi.
- Tushunchalarni amaliyotda qo‘llash uchun sharoitlar yaratilishi.
- O‘qitish usullarining turli xil ko‘rinishlari taklif etilishi.
- Motivatsiyaning yuqori darajada bo‘lishi.
- O‘tilgan materialning yaxshi eslab qolishi.
- Muloqotga kirishish ko‘nikmasining takomillashishi.
- O‘z-o‘zini baholashning o‘sishi.
- O‘quvchilarning predmetning mazmuniga, o‘qitish jarayoniga bo‘lgan ijobjiy munosabati.
- Mustaqil fikrlay oldaigan o‘quvchiningshakllanishiga yordam berish.
- Nafaqat mazmunini o‘zlashtirishga yordam bermay, balki tanqidiy va mantiqiy fikralashni ham rivojlantirish.

- Muammolar echish ko‘nikmalarining shakllanishi.

KAMCHILIKLARI

- Ko‘p vaqt talab etilishi.
- O‘quvchilarni har doim ham keraklicha nazorat qilish imkoniyatining pastligi.
- Juda murakkab mazmundagi material o‘rganilayotganda ham tarbiyachirolining past bo‘lishi.
- «Kuchsiz» o‘quvchilar bo‘lganligi sababli «kuchli» o‘quvchilarning ham past baho olishi.

O‘qituvchining o‘zi ham yaxshi rivojlangan fikrlash qobiliyatiga va muammolar echish ko‘nikmalariga ega bo‘lishining talab etilishi.

O‘qitish jarayonidagi mavjud an’anaviy ta’lim bilan qurollangan ta’lim muassasalari endilikda o‘z oldiga qo‘yilgan davlat va ijtimoiy buyurtmani amalga oshirishga ojizlik qilmoqda.

Taniqli didakt olim M.N. Maxmutovning fikriga ko‘ra, o‘quv jarayonini tashkil etishning an’anaviy sxemasi o‘quvchilarning fikrlash qobiliyatini etarli darajada rivojlantira olmaydi, ularning bilimga bo‘lgan ehtiyojlarini, fanga bo‘lgan qiziqishlarini qondira olmaydi, faol fikrlashni hamda bilishni e’tiqodga, e’tiqodni esa ongli ijtimoiy maqsadga muvofiq faoliyatga aylantirishni ta’minlay olmaydi.

Maktab, kasb-hunar kolleji va oliy o‘quv yurtlari o‘qituvchilarining ilg‘or tajribalari yoritilgan materiallarni o‘rganish, shuningdek, kuzatishlar va suhbatlardan ma’lum bo‘lishicha, ularning ko‘pchiligi o‘z amaliy faoliyatlarida kuchsiz avtoritar motivga asoslangan bir hildagi o‘qitish jarayonlarini qisman o‘zgartirgan holda foydalanishadi. Bunday hollarda o‘zlashtirishning yuqori darajasiga deyarli erishib bo‘lmaydi.

Haqiqatan ham, an’anaviy ta’lim jarayonini zamona viy pedagogik texnologiyalarga asoslangan noan’anaviy ta’lim jarayoni bilan taqqoslaganda ular o‘rtasidagi farq aniq ko‘zga tashlanadi. (Jadvalga qarang).

Ta’lim jaryonining o‘ziga xos bos-qichlari, xususiyatlari	An’anaviy ta’lim jarayoni	Zamona viy pedagogik texnologiyalarga asoslangan noan’anaviy ta’lim jarayoni
1	2	3
Pedagogik munosabatlar tipi.	Sub’ekt-ob’ekt	Sub’ekt-ob’ekt
Pedagogik munosabatlar tipi.	Avtoritor	Insonparvarlashtirish va demokratlashtirish, o‘zaro hamkorlik.
Mashg’ulotning maqsadi	Bilimlarni o‘zlashtirish, ko‘nikma va malakalarni hosil qilish, o‘quv materialini tushunish.	Shaxsning qizig‘ishi, motivini rivojlanirish, aqliy, ma’naviy-ahloqiy, ruhiy va jismoniy barkamolligini ta’minalash.

Ta'limning harakatlantiruvchi kuchi	Tahdid, buyruq, ta'qilash, jazolash, baho, boshqalarga taqqoslab, shaxsni kamsitish yoki rag'batlantirish.	Bilish quvonchi, o'zidagi ijobiy o'zgarishlarni xis qilish, o'ziga va o'z bilimiga ishonchning paydo bo'lishi, o'zini va boshqalarni hurmat qilish, o'zaro hamjixatlikka asoslangan qulay ijtimoiy psixologik muhit
O'quvchining vazifasi	Axborotni qabul qilish, yodlash, axborotni qayta ishlamagan holda javob berish va tegishli bahoni kutish.	O'quv topshiriqlari va muammoni hal etishga oid individual, guruhli izlanishlarda ishtirok etish, doimo o'z bilimini boyitish va mustahkamlash maqsadida muntazam va sidqidildan mehnat qilish, o'zini, iqtidorini namoyon etish.
Ta'limning yakuniy natijasi.	DTS va dastur talablariga mos bilim, ko'nikma va malakalarining shakllaniiga erishish.	O'quvchilarning aqliy, ma'naviy-ahloqiy, jismoniy, ruhiy barkamolligiga erishish, bilimlarni egallash usullari, o'zlashtirgan bilimlarni yangi, kutilmagan vaziyatlarda qo'llashga o'rgatish, o'z ustida mustaqil va muntazam ishslash ko'nikmalarini hosil qilish.

An'anaviy ta'lim texnologiyalariga asoslangan ma'ruza, seminar, sinov mashg'ulotlarining ta'lim jarayonida tutgan o'rni va qimmatini kamaytirmagan holda, ularni hozirgi zamon talablari asosida takomillashtirish yo'llari ustida qayg'urish zarur.

Mazkur mashg'ulotlarni takomillashtirishda quyidagilarga e'tibor qaratilishi ko'zda tutiladi:

Pedagogik munosabatlarni insonparvarlashtirish va va demokratlashtirish. Hamkorlik pedagogikasiga amal qilish.

- ✓ ta'lim jarayonini demokratlashtirish, o'quvchilarga tanlash huquqini berish.
- ✓ o'quvchilarning bilish faoliyatini faollashtirish, o'zaro hamjixatlikka asoslangan qulay ijtimoiy – psixologik muhit yaratish.
- ✓ o'quvchilarning ijodiylarini mustaqil ishlarini samarali tashkil etish.
- ✓ ma'ruza, seminar va amaliy mashg'ulotlarda zamonaviy ta'lim texnologiyasi elementlaridan foydalanish.

Bugungi ta'lim jarayoni pedagogning shaxsga bo'lgan insonparvarlashtirilgan munosabati bolalarni sevish, ularning taqdiri uchun qayg'urishi, bolalarga ishonchning yuqoriligi, o'zaro hamkorlikning vujudga kelishi, muloqot madaniyatining yuqori darajada bo'lishi, ta'lim oluvchilarni to'g'ridan-to'g'ri majburlashdan voz kechish va aksincha ijobiy

rag‘batlantirishning usutnligi tufayli ko‘zlangan maqsadga erishish, bolalar faoliyatida uchraydigan kamchiliklarga chidamli bo‘lish, ularni bartaraf etishning samarali usullarini qo‘llashda namoyon bo‘lsa, ta’lim jarayonini demokratlashtirish esa tarbiyachiva o‘quvchilar huquqlarini tenglashtirish, ta’lim jarayonida ta’lim oluvchilarga tanlash huquqining berilishi, o‘z fikri, nuqtai nazarini erkin bayon etishni taqozo etadi.

Noan’anaviy ta’lim jaaryonida o‘quvchilar va o‘qituvchilar munosabatining o‘ziga xos jihat o‘quvchilar mustaqilligi va o‘quv faoliyatini boshqarish emas, balki hamkorlikda tashkil etish, ta’lim olishda majburlash emas, balki o‘quvchilarни ishontirish, biror-bir faoliyatni amalga oshirish buyruq orqali emas, balki shu faoliyatni samarali tashkil etish, shaxsning ehtiyoji, qiziqishi, imkoniyatlarini chegaralash emas, balki erkin tanlash huquqini berish sanaladi.

Yangi munosabatlarning asosiy mohiyati, an’anaviy ta’limda ko‘zda tutilgan natijalarni bermayotgan majburan o‘qitishdan voz kechish va uning o‘rniga:

- o‘zaro ishonchga asoslangan talabchanlik;
- ta’lim jarayonini samarali tashkil etish orqali o‘quvchilar o‘rtasida qiziqish uyg‘otish va ongli intizomni vujudga keltirish;
- o‘quvchilarni muvafaqqiyatli bilim olishga yo‘llovchi hamkorlikning paydo bo‘lishi;
- muntazam faoliyatning tashkil etilishi;
- tegishli talablarni jamoa orqali qo‘llashni amalga oshirish muhim sanaladi.

Noan’anaviy ta’lim jarayonini tashkil etishda:

- o‘rta saviyali o‘quvchiga nisbatan mo‘ljal olishdan voz kechish;
- o‘quvchilarning eng yaxshi sifatlarini aniqlash va rivojlantirish;
- ta’limda psixologik-pedagogik diagnostikani qo‘llash orqali o‘quvchilarning qiziqishi, ehtiyoji, qobiliyati, shaxsiy sifatlari, aqliy faoliyatning xususiyatlarini aniqlash;
- o‘quvchilar o‘zlashtiradigan bilim, ko‘nikma va malakalar dinamikasini tasavvur qilish;
- o‘quvchi shaxsi rivojlanishining dasturiga tegishli o‘zgartirishlar kiritish talab etiladi.

An’anaviy ta’lim	Rivojlantiruvchi ta’lim
Boshlang‘ich asosiy maqsad	
Aniq, so‘zsiz bajaruvchi shaxsni tayyorlash	Shaxsni rivojlantirish, jahon standarti talabiga javob beradigan, o‘ziga, boshqa insonga, jamiyatga, davlatga, tabiatga va mehnatga o‘zining to‘g‘ri munosabatini bildira oladigan, mustaqil faoliyat yurita oladigan ijodkor, tadbirkor shaxsni tayyorlash, mustaqil ishslashga, o‘z-

	o‘zini tarbiyalashga sharoit yaratish
Ko‘rsatma	
Dastur asosida o‘rganish (materialni yodlash)	Fan sohasida berilayotgan savollarga javob berishda o‘zi mustaqil javob topa olishi, yodlash emas, fan mazmunini tushunib etishi, kerakli bilimlarni qidirib topa olishi
Ta’limiy (didaktik) maqsadlar	
Bilim, ko‘nikma va malakani shakllantirish	Mashg’ulot jarayonida o‘quvchilarga o‘z fikrlarini mustaqil bayon etishga o‘rgatish, kerakli manbalardan foydalana olish, ularni izlashga, topishga o‘rgatish
Metodlar	
Informatsion, reproduktiv, reproduktiv-muammoli	Muammoli, qisman izlanishli axborot-reproduktiv, aktiv, interaktiv
Ta’lim jarayonida o‘quvchilar faoliyatini tashkil etish shakllari	
Yalpi (bir necha o‘quvchidan yakka holda)	Yakka holda, juftlikda, guruhli, yalpi shaklda

Nazorat savollari

1. An’anaviy ta’limning o‘ziga xos jihatlarini aytib bering?
2. «Noan’anaviy ta’lim» tushunchasini izohlang?
3. Zamonaviy o‘qitish jarayonini takomillashtirish zarurati nima uchun paydo bo‘ladi?
4. Noan’anaviy – mashg’ulotga nisbatan qanday talablar qo‘yiladi?

8-Mavzu: Maktabgacha ta’limda texnologik va loyihalashtirish jarayonlarinig bosqichlari.

Reja:

1. Ta’limda innovatsion jarayonlarning o‘ziga xosligi.
2. Innovatsion ta’limda texnologik jarayonlarning bosqichlari.
3. Pedagogning innovatsion faoliyati.
4. O’qituvchining innovatsion faoliyatini shakllantirish shartlari.

Tayanch tushunchalar: innovatsiya, innovatsion ta’lim, innovatsion faoliyat, innovatsion jarayon, pedagogning ta’lim jarayoniga innovatsion yondashuvi, innovatsion ta’lim texnologiyalari (TT), hamkorlik ta’limi, loyiha ta’limi, hamkorlik TT, loyiha TT.

Ta’limda innovatsion jarayonlarning o‘ziga xosligi.

Hozirgi davr ta’lim taraqqiyoti yangi yo‘nalish - innovatsion faoliyatni maydonga olib chiqdi. “Innovatsion pedagogika” termini va unga xos bo‘lgan tadqiqotlar XX asrning 60-yillarda G‘arbiy Evropa va AQSHda paydo bo‘lgan.

Dastlab innovatsion faoliyat F.N. Gonobolin, S.M. Godnin, V.I. Zagvyazinskiy, V.A. Kan-Kalik, N.V. Kuzmina, V.A. Slatenin, A.I. Щербаков ishlarida tadqiq etilgan. Bu tadqiqotlarda innovatsion faoliyat amaliyoti va ilg'or pedagogik tajribalarni keng yoyish nuqtai nazaridan yoritilgan.

X. Barnet, Dj. Basset, D. Gamilton, N. Gross, M. Mayez, A. Xeyvlok, D. CHen, R. Edem ishlarida innovatsion taraqqiyotlarni boshqarish, ta'limdagi o'zgarishlarni tashkil etish, innovatsiyaning "hayoti va faoliyati" uchun zarur bo'lgan shart sharoitlar masalalari tahlil qilingan. YAngilik kiritishning psixologik aspekti amerikalik innovatik olimlardan biri E. Rodjers tomonidan ishlab chiqilgan. U yangilik kiritish jarayoni qatnashchilarining toifalari tasnifini, uning yangilikka bo'lgan munosabatini, uni idrok qilishga shayligini tadqiq etgan.

Ahborot - yuksak rivojlangan texnologiyalar asri deb yuritilayotgan XX1 asrga kelib, ta'lim jarayoniga innovatsiyani keng joriy qilish masalasiga e'tibor yanada kuchaytirildi.

Lug'aviy jihatdan "innovatsiya" tushunchasi ingliz tilidan tarjima qilinganda ("innovation") "yangilik kiritish" degan ma'noni anglatadi. Mazmunan esa tushuncha negizida "innovatsiya" tushunchasi muayyan tizimning ichki tuzilishini o'zgartirishga qaratilgan faoliyatni ifodalaydi.

"Innovatsion ta'lim" deganda odatda o'quv jarayoniga yangi (foydali) elementlar olib kirish tushuniladi. SHuning uchun ta'lim tizimida innovatsiya o'zgartirish bilan bevosita bog'liq. Bunday o'zgartirishlar ta'lim tizimining:

- maqsadiga, mazmuniga, metod, texnologiyasiga, tashkil etish shakli va boshqaruv tizimiga;
- pedagogik faoliyatdagi o'ziga xoslik va o'quv-bilish jarayonini tashkil etishga;
- ta'lim darajalarini nazorat qilish va baholash tizimiga;
- o'quv-metodik ta'minotiga;
- tarbiyaviy ishlar tizimiga;
- o'quv reja va o'quv dasturlariga;
- o'quvchi va o'qituvchi faoliyatiga bog'liq.

Ta'lim tizimida innovatsion faoliyatning sub'ekti o'qituvchi, uning shaxsiy imkoniyati hisoblanadi. Bunda o'qituvchi shaxsining ijtimoiy-madaniy, intellektual va axloqiy imkoniyatlari yuksak ahamiyatga molik bo'ladi.

Innovatsion pedagogik jarayonning muhim unsurlari shaxsning o'z-o'zini boshqarishi va o'zini - o'zi safarbar qila olishi hisoblanadi. Uning eng muhim yo'naliшlaridan biri talabalarning bilish faoliyatini rivojlantirish.

Bunday yo'naliш talabalarning o'quv ishlarini faollashtirish, ularning kasbiy ixtisoslashishini aniqlab olish faolligini o'z ichiga oladi.

Tayanch yo'naliшlar - ta'lim, fan va ishlab chiqarishning integratsiyalashuvi, ularning o'zaro aloqalarida yangi tamoyillarga o'tish.

SHunday qilib, innovatsion faoliyat omillari nazariyasi tahlili uning eng muhim yo'naliш gumanistik aksiologiya ekan degan xulosaga olib keladi. Innovatsion faoliyatga aksiologik yondashuv insонning o'zini yangilik yaratish

jarayoniga baxshida qilishi, uning tomonidan yaratilgan pedagogik qadriyatlar jamiini anglatadi.

Aksiologiya insonga oliv qadriyat va ijtimoiy taraqqiyotning birdan-bir maqsadi sifatida qaraydi.

Barcha yangiliklarga o'ta ehtiyojkorlik bilan yondashadigan, o'tmish boyliklarga, tajribalarga e'tiqod ruhida tarbiyalangan, stabillikni yoqtiradigan keksa avlodni, shuningdek hech qanday o'zgarishlarni xohlamaydigan pedagoglarni ham tushunish mumkin.

Bunday holatda “innovatsion jarayonlar orqasidan quvish” bugungi hayotimizning ajralmas qismi ekanligini ham tushunish zarur. Xohlaymizmi yoki yo'qmi bizning ta'lim muassasalari devorining orqasida bozor va bozor munosabatlari jarayoni ketayapti.

Bu jarayon to'g'ridan-to'g'ri bizga tegishlidir, chunki ta'lim muassasalari o'rtaсидаги raqobat, ta'lim sifati, ijtimoiy buyurtmalar kabi yangi tushunchalar turmushimizga kirib kelayapti. To'g'rirog'i, bu jarayon biz yashayotgan muhit, hayot tarzi ekanligini har doim his etib turishimiz kerak.

Bu jarayonga qarshi turish befoyda va xavflidir. Biz tanlash imkoniyatiga ega emasmiz va ushbu tezkor jarayon (quvish jarayoni) da ishtirok etishga majburmiz. Mazkur jarayonga eng muhimi aql bilan yondashish, o'z tashkilotimiz manfaati yo'lida ishtirok etishdan iborat. Ko'pchilik mutaxassislar fikricha, o'zgarishlarga moyillik, bugungi kunda rivojlanishning hal qiluvchi sharti, u yoki bu ta'lim muassasasining raqobat qobiliyatini ta'minlovchi asosiy omil deb hisoblanadi.

Innovatsiyalarning asosiy ko'rinishlari quyidagilar sanaladi:

- yangi g'oyalar;
- tizim yoki faoliyat yo'nalishini o'zgatirishga qaratilgan aniq maqsadlar;
- noan'anaviy yondashuvlar;
- odatiy bo'lмаган ташаббуслар;
- ilg'or ish uslublari.

Ta'lim innovatsiyalari – ta'lim sohasi yoki o'quv jarayonida mavjud muammoni yangicha yondashuv asosida echish maqsadida qo'llanilib, avvalgidan ancha samarali natijani kafolatlay oladigan shakl, metod va texnologiyalar.

Ta'lim innovatsiyalari “innovatsion ta'lim” deb ham nomlanadi. “Innovatsion ta'lim” tushunchasi birinchi bor 1979 yilda “Rim klub”da qo'llanilgan.

Ta'lim innovatsiyalari bir necha turga ajratiladi. Ular:

1. Faoliyat yo'nalishiga ko'ra: pedagogik jarayonda yoki ta'lim tizimini boshqarishda qo'llaniladigan innovatsiyalar.
2. Kiritilgan o'zgarishlarning tavsifiga ko'ra: radikal, modifikatsiyalangan hamda kombinatsiyalangan innovatsiyalar.
3. O'zgarishlarning ko'lamiga ko'ra: tarmoq (lokal), modul va tizim innovatsiyalari.

4. Kelib chiqish manbaiga ko‘ra: jamoa tomonidan bevosita yaratilgan yoki o‘zlashtirilgan innovatsiyalar.

Ta’lim tizimida yoki o‘quv faoliyatida innovatsiyalarni qo‘llashda sarflangan mablag‘ va kuchdan imkon qadar eng yuqori natijani olish maqsadi ko‘zlanadi. Innovatsiyalarning har qanday yangilikdan farqi shundaki, u boshqarish va nazorat qilishga imkon beradigan o‘zgaruvchan mexanizmga ega bo‘lishi zarur.

Barcha sohalarda bo‘lgani kabi ta’limda ham “novatsiya”, “innovatsiya” hamda ularning mohiyatini ifodalovchi faoliyat to‘g‘risida so‘z yuritiladi.

Agar faoliyat qisqa muddatli, yaxlit tizim xususiyatiga ega bo‘lib, faqatgina tizimdagi ayrim elementlarni o‘zgartirishga xizmat qilsa u novatsiya (yangilanish) deb yuritiladi. Bordi-yu, faoliyat ma’lum konseptual yondashuv asosida amalga oshirilib, uning natijasi muayyan tizimning rivojlanishiga yoki uni tubdan o‘zgartirishga xizmat qilsa, u holda u innovatsiya (yangilik kiritish) deb ataladi.

Asosiy farqlar	
Novatsiya	Innovatsiya
1) amaldagi nazariya doirasida qo‘llaniladi; 2) ko‘lam va vaqt bo‘yicha chegaralanadi; 3) metodlar yangilanadi; 4) natija avvalgi tizimi takomillashtiradi	1) tizimli, yaxlit va davomli bo‘ladi; 2) ma’lum amaliyotda yangi faoliyat tizimini loyihalaydi; 3) sub’ektlarning faoliyati to‘la yangilanadi; 4) yangi texnologiyalar yaratiladi; 5) faoliyatda yangi sifat natijalariga erishiladi; 6) amaliyotning o‘zi ham yangilanadi

Ta’lim innovatsionlari quyidagi o‘zgarishlarga olib keladi (I.P.Podlasiy):

- pedagogik tizimning tamomila o‘zgarishi;
- o‘quv jarayonining o‘zgarishi;
- pedagogik nazariyaning o‘zgarishi;
- tarbiyachifaoliyatining o‘zgarishi;
- o‘quvchi (o‘quvchi) faoliyatining yangilanishi;
- pedagogik texnologiyaning o‘zgarishi;
- ta’lim mazmunining yangilanishi;
- o‘qitish shakl, metod va vositalarining o‘zgarishi;
- ta’lim tizimi boshqaruvning o‘zgarishi;
- ta’lim maqsadi va natijalarning o‘zgarishi.

Pedagogning innovatsion faoliyat. Innovatsion faoliyat – yangi ijtimoiy talablarning an'anaviy me'yorlarga mos kelmasligi yoki yangi shakllanayotgan g‘oyalarning mavjud g‘oyalarni inkor etishi natijasida vujudga keladigan majmuali muammolarni echishga qaratilgan faoliyat.

Innovatsion faoliyat ilmiy izlanishlar, ishlanmalar yaratish, tajriba-sinov ishlari olib borish, fan-texnika yutuqlaridan foydalanish asosida yangi texnologik jarayon yoki yangi takomillashtirilgan mahsulot yaratishdan iborat.

Pedagogning innovatsion faoliyati:

- yangilikni qo'llashga tayyorgarligi;
- pedagogik yangiliklarni qabul qilishi;
- novatorlik darajasi;
- kommunikativ qobiliyatning rivojlanganligi;
- ijodkorligi bilan belgilanadi.

Innovatsion faoliyat pedagogning ruhiy, aqliy, jismoniy kuchini ma'lum maqsadga yo'naltirish asosida nazariy bilim, amaliy ko'nikma va malakalarni egallash, amaliy faoliyatni nazariy bilimlar bilan to'ldirib borish, bilish, loyihalash, kommunikativ nutq va tashkilotchilik mahoratini rivojlantirishni talab etadi.

V.Slasteninning fikriga ko'ra innovatsion yondashuv:

- ijodiy faollik;
- faoliyatga yangilik (o'zgartirish) kiritishga texnologik va metodologik jihatdan tayyorgarlik;
- yangicha fikrlash;
- yuksak muomala madaniyatiga ega bo'lishni ifodalaydi.

M.Jumaniyozovaning e'tirof etishicha, pedagogik innovatsion faoliyati quyidagi belgilar asosida namoyon bo'ladi:

- ijodiy faoliyat falsafasini egallahsga intilish;
- pedagogik tadqiqot metodlarini egallah;
- mualliflik konsepsiylarini yaratish qobiliyati;
- tajriba-sinov ishlarini rejalshtirish va amalga oshira olish;
- o'zidan boshqa tadqiqotchi-pedagoglar tajribalarini qo'llay olish;
- hamkasblar bilan hamkorlik;
- fikr almashish va metodik yordam ko'rsata olishlik;
- ziddiyatlarning oldini olish va bartaraf etish;
- yangiliklarni izlab topish va ularni o'z sharoitiga moslashtirib borish.

Ta'lim innovatsiyalarini pedagogik jarayonga tatbiq etish bir necha bosqichlarda kechadi. Ular quyidagilardir:

1. Muammoni tahlil asosida aniqlash.
2. Mo'ljallanayotgan ta'lim tizimini loyihalash.
3. O'zgarishlar va yangiliklarni rejalshtirish.
4. O'zgarishlarni amalga oshirish.

Bugungi kunda pedagoglarning innovatsion faoliyat ko'nikma, malakalariga ega bo'lishlari muhim ahamiyatga ega. Pedagoglar tomonidan innovatsion faoliyat ko'nikma, malakalarini o'zlashtira olishlarida ularning innovatsion yondashuvga ega bo'lishlari talab etiladi. O'z mohiyatiga ko'ra pedagoglar tomonidan innovatsion faoliyat ko'nikma, malakalarining o'zlashtirilishi ularda innovatsion yondashuvni qaror topishi asosida kechadi. Pedagoglarda innovatsion yondashuvning qaror topishi ham murakab jarayon bo'lib, u bir necha bosqichda kechadi. Ya'ni:

1-bosqich: tayyor metodik tavsiyanoma (mavjud innovatsiya)lardan foydalilanildi.

2-bosqich: mavjud tizimga yangi g‘oyalarni, metodlarni kiritadi.

3-bosqi: yangi g‘oyani amalga oshirish mazmuni, shakl va metodlarini tizimlashtiradi.

4-bosqich: pedagog o‘qitish va tarbiyalashga oid o‘z konsepsiyasi yoki metodikasini yaratadi.

Nazorat uchun savollar:

1. “Texnologiya” va “innovatsiya” tushunchalari qanday ma’noni anglatadi?
2. Ta’lim innovatsiyalari deganda nimani tushunasiz?
3. Ta’lim innovatsiyalari necha turga bo‘linadi?
4. Pedagogning innovatsion faoliyat deganda nimani tushunasiz?
5. Ta’lim innovatsiyalarini pedagogik jarayonga tatbiq etish necha bosqichda kechadi?
- 6.

9-Mavzu: Maktabgacha ta’lim muassasalarida pedagogik jarayonni loyihalashtirishning tuzilishi va funksiyalari.

Reja:

1. Pedagogik jarayonni loyihalashtirish va ularni tashkil etish, boshqarishning nazariy aspektlari.
2. Loyiha ta’lim texnologiyalarining didaktik mohiyati.
3. Ta’lim jarayonini loyihalash bosqichlari.

Tayanch tushunchalar: loyiha, loyihalash, loyiha ta’limi, loyiha TT, ta’lim jarayonini loyihalash, ta’lim jarayonini loyihalash qonuniylatlari, ta’lim jarayonini loyihalash bosqichlari, texnologik pasport, texnologik xarita, muammoli ta’lim, muammol ta’lim texnologiyalari, muammo, muammoli vaziyat, echim.

Loyiha – aniq reja, maqsad asosida uning natijalanishini kafolatlagan holda pedagogik faoliyat mazmunini ishlab chiqishga qaratilgan harakat mahsuli.

Loyiha dastur, model, texnologik xarita va b. ko‘rinishda namoyon bo‘ladi. Loyihaning asosini ilmiy yoki ijodiy xarakterga ega g‘oya tashkil etadi.

Loyihalash – boshlang‘ich ma’lumotlarga asoslanib, kutiladigan natijani taxmin qilish, bashoratlash, rejalahtirish orqali faoliyat yoki jarayon mazmunini ishlab chiqishga qaratilgan amaliy harakat. Loyihalash “g‘oya – maqsad – kutiladigan natija – taxmin qilish – bashoratlash – rejalahtirish” tizimiga asoslanadi. Loyihalash turli vositalar, ya’ni moddiy buyum, qurollar, m: kompyuter texnologiyasi, vatmon yoki oddiy ish qog‘oz, chizg‘ich, qalam, marker, nusxa ko‘chirish apparati (printer) va b. yordamida amalga oshiriladi.

Xo'sh, o'quv loyihasining o'zi nima? O'quv loyihalarini tayyorlash jarayoni qanday kechadi?

Loyihani yaratish uchun pedagog:

- loyihani yaratish;
- jarayonni bosqichma-bosqich yoritish;
- maqsadni aniq belgilash;
- maqsadga mos vazifalarni aniqlash;
- o'quv materiali mazmunini shakllantirish;
- savol va topshiriqlar tizimini ishlab chiqish;
- jarayon yoki tadbirning metodik tuzilishini asoslash;
- o'quvchi bilim darajasini tashxislash va uning tarbiyalanganlik darajasini baholash kabi ko'nikma va malakalarga ega bo'lishi zarur.

Ta'lism jarayonini loyihalash – alohida olingan ta'lism jarayonini samarali tashkil etish uchun barcha omillarni inobatga olgan holda uning loyihasi (sxemasi)ni ishlab chiqish.

Ta'lism jarayonini loyihalash qonuniyatları:

- 1) ta'lism jarayonini loyihalash samaradorligi barcha tarkibiy qismlar (texnologik jarayon, texnologik jarayonni boshqarish, vosita, axborot, ijtimoiy-iqtisoiy ta'minot)ning loyihada maqsadga muvofiq yoritilishi bilan ta'minlanadi;
- 2) ta'lismning texnologik vositalari o'quvchilarning individual xususiyatlariga bog'liq holda tanlanadi;
- 3) loyihalash strategiyalari pedagogning individual uslubiga muvofiq tanlanadi;
- 4) loyihalash sifati teskari aloqa (pedagog va o'quvchi o'rtasidagi) ko'lami, loyihalash mazmuni hamda barcha omillar samaradorligiga bog'liq.

O'quv jarayonlarini loyihalashtirishda ta'lism mazmunini, ta'lism maqsadi, kutilayotgan natijani to'g'ri belgilash, ta'lism metodlari, shakllari va vositalarini to'g'ri tanlash, o'quvchilarning bilim, ko'nikma va malakalarini baholashni aniq mezonlari oldindan ishlab chiqish, mashg'ulotga ajratilgan vaqt ichida ularni to'g'ri amalga oshirish va bir-biri bilan uyg'unlashuviga e'tiborni qaratish maqsadga muvofiq sanaladi.

O'quv mashg'ulotlariga tayyorgarlik ko'rishning asosiy bosqichi – o'quv jarayonini loyhalashtirish hisoblanadi. Bu jarayon quyidagi bosqichlarda tashkil etiladi:

1. Mashg'ulotning maqsadi va natijasini belgilash.
2. Nazorat topshiriqlari va baholash mezonlarini ishlab chiqish.
3. Ta'lism resurslarini tanlash.
4. O'qitish va o'qish strategiyasini belgilash.
5. Mashg'ulot turini tanlash.
6. Mashg'ulotning texnologik xaritasini ishlab chiqish.

Mashg'ulot maqsadi va natijasini belgilash – o'qitish va o'qish jarayonlarining eng muhim omili bo'lib, ta'lism jarayonida aynan ular etakchi o'rin tutadi. Mashg'ulotning maqsad va natijasi DTS talablaridan kelib chiqib aniqlanadi. Ayni o'rinda shuni ham qayd etib o'tish kerakki, mashg'ulotning

maqsadi tarbiyachitomonidan o'quvchiga qanday bilim, ko'nikma va malakalarning berilishi nuqtai nazaridan emas, balki o'quvchilar tomonidan mashg'ulotda qanday bilim, ko'nikma va malakalarning o'zlashtirilishi muhimligidan kelib chiqib belgilanishi zarur.

Mashg'ulot maqsadining aniq bo'lishiga erishish uchun o'qituvchidan quyidagilarga e'tibor qaratish talab etiladi:

- 1) mashg'ulotda yuzaga keladigan didaktik jarayon ma'lum sharoit va belgilangan vaqt ichida ta'lim maqsadiga erishishni to'la ta'minlay olishi;

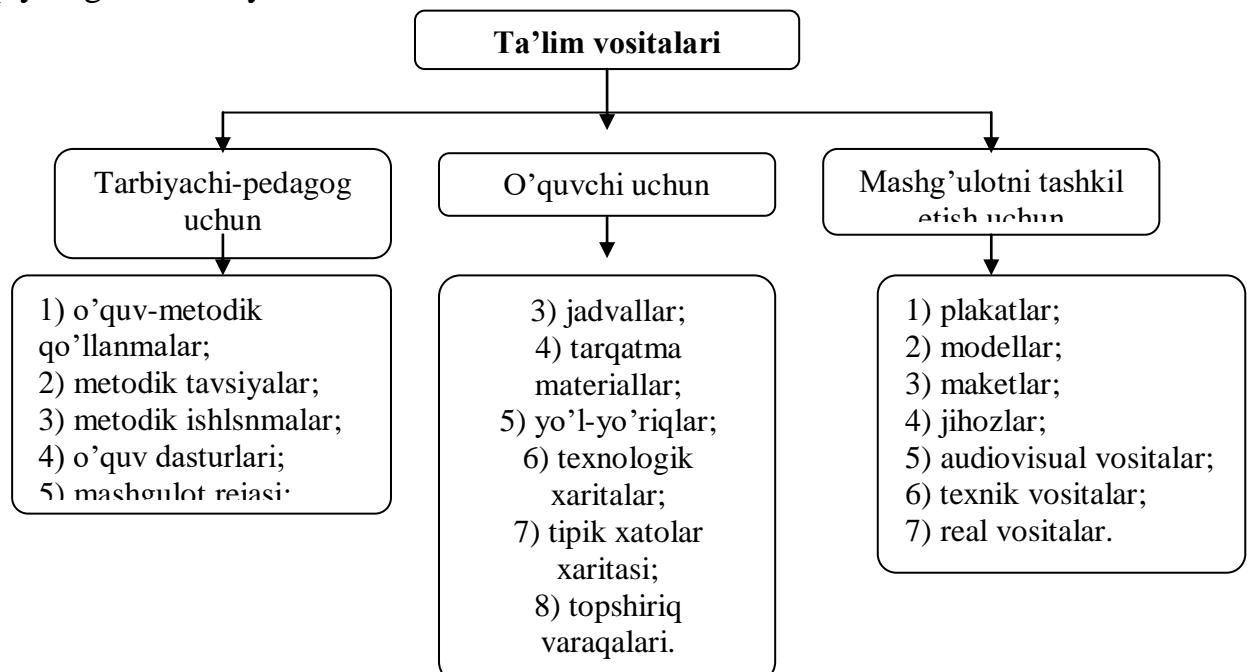
- 2) o'qitish jarayonining yakuni bo'yicha maqsadni amalga oshirish darajasi to'g'risida aniq xulosa chiqarish imkoniyatining mavjudligi.

Shunga ko'ra aytish mumkinki, ta'lim maqsadlari o'quvchilarning harakatlarida ifodalanadigan ta'lim natijalari belgilanadi.

Ta'lim texnologiyasining keyingi eng muhim komponenti – kutilayotgan natijadir. Binobarin, u o'qitish jarayonining samaradorligini aks ettiradi va maqsadga erishish darajasini tavsiflaydi, o'qitish va o'qish jarayoni, natija qo'yilgan maqsadga mos kelganda yakunlanadi.

Nazorat topshiriqlari va baholash mezonlarini ishlab chiqish – mashg'ulotning didaktik maqsadi, kutilayotgan natija, o'quv materialning mazmuni asosida nazorat topshiriqlarini ishlab chiqish, ularning hajmi, bajarilganlik darajasi, bajarilish sifati, vaqtiga ko'ra baholash mezonlarini ishlab chiqishni nazarda tutadi.

Ta'lim resurslarini tanlash – mavjud shart-sharoitdan kelib chiqqan holda o'qituvchi, o'quvchi va mashg'ulotni tashkil etish uchun ta'lim vositalarining o'rinni tanlanilishini, ulardan o'quv jarayonida to'g'ri foydalanishni ko'zda tutadi. Tarbiyachi mashg'ulotni tashkil etish uchun ta'lim vositalari sifatida quyidagilardan foydalanadi:

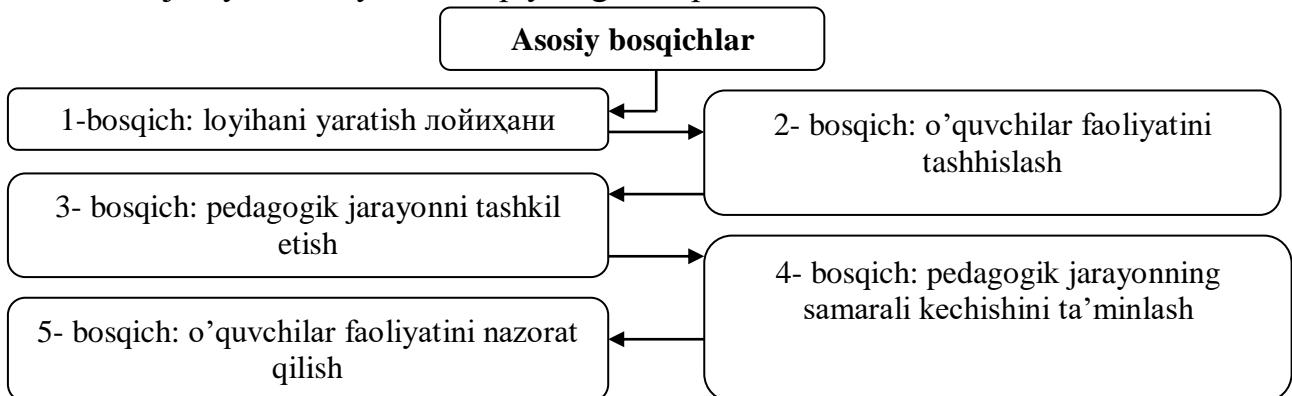
O‘qitish va o‘qish strategiyasi – belgilangan o‘quv materiallarini o‘quvchilar ongiga etkazish yo‘llarini, ya’ni tanlangan ta’lim metodi, shakllarining amalda qo‘llanilishini ko‘zda tutadi.

Mashg’ulotning turini tanlash – o‘qituvchining mahoratiga ko‘ra mashg’ulotning didaktik maqsadi, o‘quv materialining mazmuni, mashg’ulot uchun ajratilgan vaqt, shuningdek, zarur shart-sharoitning tanlanilishini ifodalaydi.

Mashg’ulotning texnologik xaritasi – mashg’ulot ishlanmasining asosiy o‘zagini tashkil etadi. U mashg’ulot turi va tanlangan metodlarga qarab turlicha bo‘lishi mumkin. Mashg’ulotning texnologik xaritasi xususida ma’ruzaning keyingi o‘rinlarida alohida to‘xtalib o‘tiladi.

Ta’lim jarayonni loyihalash: **loyiha – mazmun – faoliyat** uchligi asosida tashkil etiluvchi pedagogik faoliyatning umumiy mohiyatini yaxlit ifodalashga xizmat qiluvchi loyihani yaratishdir.

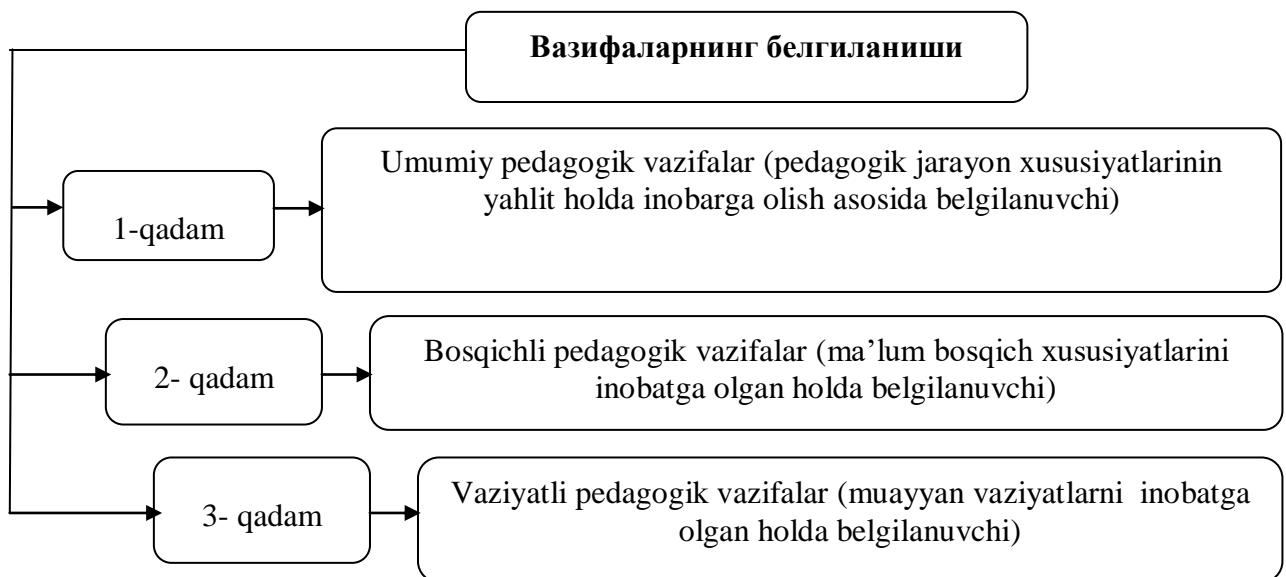
Ta’lim jarayonini loyihalash quyidagi bosqichlarda kechadi:

Ta’lim jarayonini loyihalash bosqichlari

Ta’lim jarayonini loyihalashda bajariladigan **asosiy vazifalar** quyidagilardir:

- 1) pedagogik faoliyat mazmunini tahlil qilish;
- 2) natijalarni oldindin ko‘ra bilish;
- 3) rejalashtirilgan faoliyatni amalga oshirish loyihasini yaratish.

Ta’lim jarayonini loyihalashda vazifalarning belgilanishi

Mashg’ulot ishlanmasi – bu ta’limiy mazmunga ega loyiha, shuningdek, tarbiyachitomonidan tuzilishi majburiy bo‘lgan hujjat hisoblanadi. Uni tuzishda o‘qituvchining mashg’ulot jarayonidagi faoliyatini rejalashtirish, mashg’ulot mazmuni boyitish, ta’lim samaradorligini oshirish **maqsadi** ko‘zlanadi. Mashg’ulot ishlanmasini yildan-yilga takomillashtirib va mukammallashtirib borish, yangi metodlarni qo‘llash, yangi materiallarni kiritish bilan yangilab turilishi lozim. Binobarin, ta’lim jarayoniga yangi DTS, o‘quv dasturlari, zamonaviy ta’lim texnologiyalarning joriy etilishi, tarbiyachitomonidan yangi axborot texnologiyalari, zamonaviy texnik vositalarining qo‘llanishi bilan mashg’ulot ishlanmalariga qo‘yilgan talablar ham o‘zgarib boradi. Mashg’ulot loyihasi (ishlanmasi)ni uchun tayyor, standart qolip mavjud emas. Chunki mashg’ulot “jonli” tashkil etilishi zarur. Mashg’ulotning bu xususiyatiga ko‘ra uni hech qanday qolipga solib bo‘lmaydi. U mashg’ulot turi va tanlangan metodlarga qarab turlicha bo‘lishi mumkin.

Ta’lim jarayonini loyihalash, odatda, texnologik pasport va texnologik xaritalar vositasida amalga oshiriladi.

Texnologik pasport (pedagogikada) – ta’lim yoki ma’naviy-ma’rifiy tadbirning asosiy ko‘rsatkichlari va ularning texnologik tavsifini yorituvchi hujjat.

Maktabgacha ta’limda mashg’ulotning texnologik pasporti

Mashg’ulotning mavzusi	
Mashg’ulotning ajratilgan vaqt	O‘quvchilar soni
O‘quv mashg’ulotining shakli va turi	
O‘quv mashg’ulotining tuzilishi	
Mashg’ulotning maqsadi:	
Pedagogik vazifalar:	O‘quv faoliyati natijalari:
Ta’lim metodlari	
Ta’limni tashkil etish shakli	
Didaktik vositalar	
Ta’limni tashkil etish sharoiti	
Nazorat	

Texnologik xarita (pedagogikada) – pedagogik (ta’lim va tarbiya) jarayonni bajaruvchi yoki ma’lum ob’ektga texnik xizmat ko‘rsatuvchi pedagoglarga taqdim etiladigan barcha zarur ma’lumotlar, ko‘rsatmalarni o‘z ichiga olgan hujjat.

Ta’lim jarayonni loyihalashda odatda modellashtirishdan ham foydalaniladi.

Model – real, haqiqatda mavjud bo‘lgan ob’ektning soddallashtirilgan, kichraytirilgan (kattalashtirilgan) yoki unga o‘xshagan nusxasi.

Modellashtirish hodisa, jarayon yoki tizimning umumiy mohiyatini to‘la yorituvchi modelni yaratish.

O‘quv jarayonida quyidagi turdagи **modellar** qo‘llaniladi:

1. O'quv modellari (ta'lism jarayonida qo'llaniladi; ko'rsatmali quollar, ko'rgazmali vositalar, trenajyorlar, ta'limiy dasturlar).

2. Tajriba modellari (ilmiy, amaliy tajribalarni olib borishda qo'llaniladi; loyihalashtirilayotgan ob'ektning kattalashtirilgan yoki kichiklashtirilgan nusxasi).

3. Ilmiy-texnik modellar (jarayon va hodisalarini tadqiq etishda qo'llaniladi; qurilma, moslama, asbob, jihoz va mexanizmlar).

4. O'yin modellari (turli vaziyatlarda ob'ekt tomonidan turli harakatlarni bajarish orqali ko'nikma, malakalarni hosil qilish maqsadida qo'llaniladi; kompyuter, sport, iqtisodiy, harbiy, ishchanlik o'yinlari va b.).

5. Imitatsion modellar (real voqelikni u yoki bu darajada shunchaki aniq aks ettirish uchun emas, balki aynan unga o'xshatish maqsadida qo'llaniladi; amaliy harakatlarni bajarishga xizmat qiluvchi turli trenajyorlar, mexanizmlar).

Bugungi kunda ta'lism jarayonida o'quvchilar tomonidan ham turli o'quv loyihalarning tayyorlanishiga e'tibor qaratilmoqda.

Nazorat savollari:

1. Loyiha nima?
2. Loyihalashtirish necha bosqichda amalga oshiriladi?
3. Modellashtirish turlarini aytib bering.

Foydalanish uchun adabiyotlar:

1. Azizzxo'jaeva N.N. Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat. – T.: TDPU, 2006.
2. Yo'ldoshev J., Usmonov S. Pedagogik texnologiya asoslari. – T.: Pedagog, 2004.
3. Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat / S.A.Madiyarova va b. – T.: "Iqtisod-moliya", 2009.
4. Sayidaxmedov N., Ochilov A. Yangi pedagogik texnologiya mohiyati va zamonaviy loyihasi. – T.: RTM, 1999.
5. Tolipov O., Usmonboeva M. Pedagogik texnologiyalarning tatbiqiy asoslari. – T.: Fan, 2006.

10-mavzu: Maktabgacha ta'limga shaxsga yo'naltirilgan texnologiyalar.

Reja:

1. Ta'lism garayonida munosabatlarni boshqaruv uslublari.
2. Shaxsga yo'naltirilgan ta'limga turlari.
3. Shalva Amonashvilining inson shaxs texnologiyasi.

Tayanch tushunchalar: shaxs; boshqarshi uslublari; shaxsga yo'naltirilgan ta'limga muammoli ta'limga, hamkorlik pedagogikasi; o'yin texnologiyalari; interfaol texnologiyalar.

"Shaxs" tushunchasi jamiyatda yashaydigan va ijtimoiy ahamiyatga molik tajriba (bilim, ko'nikma va malaka)ni o'zlashtirayotgan, atrofdagi dunyoga,

odamlarga, mehnatga, tabiatga va o‘ziga nisbatan ijtimoiy asoslangan munosabatni egallagan kishini tavsiflaydi.

Bugungi kunda barkamol etuk shaxsni shakllantirish dolzarb muammo sifatida maydonga chiqdi. Shaxsni shakllantirish masalalariga to‘g‘ri yondoshish uchun shaxsning tabiatini, tuzilishini, uning xulq-atvori sabablarini va unga ta’sir ko‘rsatish vositalarini bilish zarur. Ayniqsa, ta’lim jarayonida qo‘llaniladigan Ptni tanlashda ana shu jihatlarga e’tiborni qaratish lozim, chunki ta’lim jarayonida o‘quvchilarning qiziqishlari va qobiliyatları namoyon bo‘ladi va mustahkamlanadi. Bilish, iroda va hissiyot jarayonlari o‘qish-o‘rganishda yuzaga chiqadi va taraqqiy etadi. O‘quvchilar aqliy jihatdan ancha o‘zgaribgina qolmay, ularning xarakter sifatlari ham o‘zgaradi, axloqiy jihatdan ham o‘zgaradilar. Ta’lim-tarbiya jarayonida psixikaning qanchalik tez va samarali taraqqiy etishi pedagoglarning diqqat-e’tiboriga va PTlarning to‘g‘ri tanlanishiga ko‘p jihatdan bog‘liqdir.

Munosabat – bu ikki va undan ortiq kishilar o‘rtasidagi muloqat bo‘lib, muvafaqqiyatga erishishning zaruriy sharti hisoblanadi. Bu narsaga alohida mas’uliyat talab etiladi aks holda kutilmagan majorolar kelib chiqadi.

Shuning uchun ham tarbiyachita’lim oluvchilar bilan bo‘lgan munosabatda o‘ra extiyotkor bo‘lishi va kimga qanday munosabatda bo‘lishni yaxshi bilishi kerak bo‘ladi. Tadqiqotchilar tomonidan pedagogik jarayonda tarbiyachiva ta’lim oluvchilar o‘rtasidagi munosabat usullari o‘rganilgan bo‘lib, ular quyidagicha izohlanadi: sust ijobiy, barqaror – ijobiy va beqaror.

Sust ijobiy munosabat turi o‘qituvchilarning umumiyligi hissiy-ijobiy holatdagi vaziyatlarda o‘quvchilar jamoasi bilan ijobiy, ammo faol bo‘lmagan munosabatni tashkil etishlari bilan tavsiflanadi.

Barqaror – ijobiy munosabatlarda o‘qituvchining ta’lim oluvchilarga nisbatan barqaror-ijobiy munosabati, ularga g‘amxo‘rlik ko‘rsatish, qiyinchiliklarini engishga yordam berish, ular bilan vazmin va teng ohangda muloqatda bo‘lish kabilar kiradi.

Beqaror-xususiyatga ega munosabat o‘qituvchilarning umumiyligi xissiy-ijobiy holatdagi vaziyatlarda ta’lim oluvchilar jamoasiga nisbatan beqaror munosabatda bo‘lishlari bilan tavsiflanadi.

Pedagogikaga oid adabiyotlarda munosabatning quyidagi turlari o‘rganilgan

1. Hamkorlikdagi munosabat;
2. Do‘stona munosabat;
3. Qo‘rquv orqali munosabat;
4. Norasmiy munosabat;
5. Oraliqdagi munosabat;
6. Bekorchi munosabat;
7. Diolog va monolog.

Shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim turlari. Zamonaviy sharoitda ta’lim jarayonining barcha imkoniyatlariga ko‘ra shaxsni rivojlantirish, ijtimoiylashtirish va unda mustaqil, tanqidiy, ijodiy fikrlash qobiliyatlarini

tarbiyalashga yo‘naltirilishi talab qilinmoqda. O‘zida ana shu imkoniyatlarni namoyon eta olgan ta’lim shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim deb nomlanadi.

Shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim – ta’lim oluvchining fikrlash va harakat strategiyasini inobatga olgan holda uning shaxsi, o’ziga xos xususiyatlari, qobiliyatini rivojlantirishga yo‘naltirilgan ta’lim

Ushbu ta’lim pedagog va ta’lim oluvchi o‘rtasidagi o‘zaro munosabat hamkorlik va tanlash erkinligiga asoslanib, o‘quvchini qadriyat sifatida e’tirof etilishini uchun sharoit yaratadi.

Odatda shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim texnologiyalarining quyidagi turlari farqlanadi:

1. Modul ta’lim texnologiyalari.
2. Muammoli ta’lim texnologiyalari.
3. Interfaol ta’lim texnologiyalari.
4. Individual ta’lim texnologiyalari.
5. Masofaviy ta’lim texnologiyalari.
6. Kompyuter ta’lim texnologiyalari.
7. Hamkorlik ta’lim texnologiyalari.
8. Loyiha ta’lim texnologiyalari.
9. Dasturiy ta’lim texnologiyalari.
10. Tabaqalashtirilgan ta’lim texnologiyalari.
11. Rivojlantiruvchi ta’lim texnologiyalari.
12. O‘yin texnologiyalari.
13. Gender ta’lim texnologiyalari.
14. Quvvatni tejovchi ta’lim texnologiyalari.

Hamkorlik ta’limi texnologiyalarining didaktik mohiyati. Zamonaviy sharoitda hamkorlik ta’limi, uni tashkil etish o‘ziga xos ahamiyat kasb etmoqda.

Hamkorlik ta’limi yo‘nalishlari:

- ta’limiy hamkorlikka asoslanuvchi munosabatlarni tashkil etish;
- o‘quvchilarga insonparvarlik g‘oyalari asosida individual yondashish;
- ta’lim jarayonida kasbiy va ma’naviy birlilikning qaror topishiga erishish.

Hamkorlik ta’limi texnologiyalari – o‘quv jarayonida o‘quvchilarning jamoada, kichik guruh va juftlikda bilimlarni birgalikda o‘zlashtirishlari, o‘zaro rivojlanishlari, shuningdek, “pedagog-o‘quvchi(lar)” munosabatining hamkorlikda tashkil etilishini ta’minlovchi ta’limiy xarakterdagi texnologiyalar.

Hamkorlik ta’limi texnologiyalarining g‘oyalari o‘tgan asrning 80-yillarida J.J.Russo, K.D.Ushinskiy, V.A.Suxomlinskiy, A.S.Makarenko va boshqa novator-pedagoglarning qarashlari asosida shakllangan. HTT o‘quvchilarda intellektual, ma’naviy-axloqiy va jismoniy qobiliyat,qiziqish, motivlarni rivojlantirish asosida dunyoqarashni hosil qilish **maqsadini** ilgari suradi. HTT “Cooperative learning”dan farq qilib, u juftlik va kichik guruhda ishlash orqali o‘quvchilarning jamoada faoliyat yuritish ko‘nikmalariga ega bo‘lishlarini ta’minlaydi.

Hamkorlik ta’limi texnologiyalari ning tarkibiy elementlari:

1. Tayanch konspekt (fizik, matematik va kimyoviy formulalar, tezislar, izohlovchi suratlar, qisqacha xulosalar, ramziy belgilar, sxemalar, grafiklar, jadvallar, diagrammalar)dan foydalanish.

2. Bilimlarni test asosida sinovdan o‘tkazish.

3. O’quvchilarning o‘zlashtirish ko‘rsatkichlarini baholash.

Hamkorlik ta’limi texnologiyalari tamoyillari:

- juftlik va kichik guruh a’zolarining o‘zaro birligi;
- juftlik va kichik guruhda har bir a’zoning shaxsiy va guruh muvaffaqiyati uchun javobgarligi;
- kichik guruhda hamkorlikka asoslangan o‘quv-bilish faoliyatini tashkil etish;
- guruh va jamoa ishining umumiy baholanishi.

Hamkorlik ta’limi texnologiyalari ning belgilari:

- o’quvchi shaxsi, individualligiga e’tibor qaratish;
- tayyor bilimlarni o‘zlashtirish va ularni qayta ishlab chiqishni inkor qilish;
- o’quvchilarda mustaqil va tanqidiy tafakkurni rivojlantirish;
- pedagogga va tengdoshlarga nisbatan ijobiy munosabatning yuzaga kelishini ta’minalash;
- o’quvchilarda madaniy muloqot ko‘nikmalarini rivojlantirish;
- hamkorlik va o‘zaro tenglikka asoslangan muhitni yaratish.

Hamkorlik ta’limi texnologiyalariini qo’llashda o‘quvchilar quyidagi **shakllarda** ta’lim oladilar:

- 1) jamoada;
- 2) kichik guruhda;
- 3) juftlikda

1-variant: Jamoada ta’lim olish. Har bir o’quvchining yutuqlaridan jamoa xabardor bo‘ladi, chunki jamoa har bir o’quvchi tomonidan o‘quv materialining muvaffaqiyatli o‘zlashtirilishidan manfaatdor. Zero, jamoaning muvaffaqiyati har bir o’quvchi va uning yutug‘iga, jamoa oldiga qo‘yilgan muammoning echimiga bog‘liq.

2-variant: Kichik guruhda ta’lim olish. O‘quvchilar 4-5 nafardan bo‘lib, kichik guruhlarga birlashib, blok holida berilgan o‘quv materiali ustida ishlaydi. Har bir o’quvchi material ustida alohida ishlaydi. So‘ngra bir guruhdagi o’quvchilar boshqa guruhlarga 1 nafardan bo‘lib o‘tishadi va o‘zлари o‘rgangan material bo‘yicha ekspert sifatida tengdoshlariga ma’lumot bergandan so‘ng o‘z guruhlariga qaytirib, tengdoshlaridan o‘zlashtirgan ma’lumotlar bilan o‘z jamoasi a’zolarini tanishtiradi. Bunda sheriklarni diqqat bilan tinglash, zarur ma’lumotlarni o‘z daftarlariiga qayd etib borish talab qilinadi. Mashg‘ulot so‘ngida tarbiyachiistalgan o‘quvchidan o‘rganilgan mavzu bo‘yicha savollarga javob berishini so‘raydi.

3-variant. Juftlikda ishslash. O‘quvchilar juftliklarga bo‘linadi. Har bir juftlik yaxlit mavzu bo‘yicha alohida topshiriq oladi. Birgalikda ishslash

asosida juftlik a'zolari o'zlariga berilgan materialni o'zlashtiradi. So'ngra bu haqida jamoa oldida axborot beradi.

Hamkorlik ta'limi texnologiyalarini qo'llashda o'quvchilardan quyidagilar talab etiladi:

- sherigi va guruhdoshlari bilan hamkorlikka erishish;
- faol ishslash, topshiriqqa nisbatan mas'uliyatli yondashish;
- sherigi yoki guruhdoshlariga ijobiy munosabatda bo'lish;
- nafaqat o'z yutug'i, balki sherigi va guruhining muvaffaqiyati uchun javobgarlikni his qilish;
- juftlikda va guruhda ishslash – jiddiy va mas'uliyatli mehnat ekanligini his qilish.

Sh.A.Amonashvilining inson-shaxs texnologiyasi.

Shalva Aleksandrovich Amonashvili taniqli pedagog olim va amaliyotchidir. U o'zining eksperimental maktabida hamkorlik pedagogikasini, shaxsiy yondashuvni, til va matematika o'qitishning ajoyib metodikasini ishlab chiqdi va hayotga tatbiq etdi.

Sh.A. Amonashvilining asosiy maqsadlari quyidagilardan iborat:

- bolaning shaxsiy xislatlarni namoyon qilish orqali unda oljanob insonning shakllanishi, rivojlanishi va tarbiyalanishiga imkon tug'dirmoq;
- bolaning qalbi va yuragini ulug'lamoq;
- boladagi bilishga bo'lgan kuchlarni rivojlantirish va shakllantirish;
- keng va chuqur bilim hamda malaka olish uchun sharoit tug'dirmoq;
- ideal tarbiya – bu o'z-o'zini tarbiyalamoq.

Sh.A. Amonashvili o'zining texnologiyasini amalga oshirish uchun quyidagi metodika va metodik usullardan foydalandi:

- insonparvarlik;
- shaxsiy yondashuv;
- muloqot mahorati;
- oila pedagogikasining qo'shimcha imkoniyati;
- o'quv faoliyati.

Sh. A.Amonashvili texnologiyasida bola faoliyatini baholash alohida ahamiyatga ega. Baholardan foydalanish o'ta cheklangan. Miqdoriy baholashdan ko'ra sifatli baholashga urg'u beriladi, ya'ni tavsif, natijalar paketi, o'z-o'zini baholash. Bu texnologiyani Viktor Fedorovich Shatalov ishlab chiqdi va hayotga joriy qildi. U o'qitishning an'anaviy sinf-mashg'ulot usulining hali ochilmagan katta imkoniyatlarini ko'rsatib berdi.

11-Mavzu: Pedagogik jarayonni loyihalashtirish. Reja:

1. Pedagogik jarayonni loyixalashtirish va ularning funksiyalari.
2. V.F.Shatalov tomonidan ishlab chiqilgan metodlar.
3. S.N. Lisenkova texnologiyasi.

Tayanch tushunchalar: o‘qitish texnologiyasi, programmalashtirilgan o‘qitish, tabaqalashtirilgan o‘qitish, ta’limni individuallashtirish, audivizual, tramp rejasi.

Ta’limni modernizatsiyalashtirish ta’lim jarayonida bilim, ko‘nikma, malakalarni shakllanrirish bilangina hal bo‘lib qolmaydi. O‘quvchi shaxsni mustaqillik, tashabbuskorlik, javobgarlikni xis his etish, tanqidiy fikrlash kabi sifatlar bilan bog‘liq funksiyalarni ta’limni shaxsga yo‘naltirilgan tizimi - vositasida amalga oshiriladi.

Bunda o‘quvchi ta’limi tizimiga moslashtirilmay, aksincha ta’lim tizimi turli shaxsga xos barcha xususiyatlarni (erkinlikka intiluvchanlik, mustaqil fikrlash va boshqalar)ni hisobga olgan holda, o‘quvchiga uning o‘ziga xosligi (individalligi)ni rivojlantirish imkonini berish va buning uchun sharoit yaratish lozmm.

Ta’limda o‘quvchi shaxsiga faoliyatli yondoshuv bu ta’lim tizimi konsepsiyasini tashkil etib, bunda shaxs “sub’ekti” kategoriyasi erkinlikka intilish, o‘z-o‘zini rivojlantirish, yaxlitlik, mustaqil o‘qish, o‘zligini namoyon etish va faollashtirish xususiyatlari asosidaanglaniladi, o‘quv jarayoni hamda uning tarkibiy qismlari - maqsad, mazmun, metod, shakl, usul, vositalar uquvchi uchun shaxsan ahamiyatga ega bo‘lgach, uning shaxsiy tajribasi mahsuli sifatada tadbiq etiladi. Agar o‘quvchi o‘quv faoliyatini mohiyatini anglay olmasa, o‘quv maqsadini tan olmaydi, tarbiyachiqo‘yan vazifani tushunmaydi va qabul qilmaydi, u tomonidan sodir etilgan barcha hatti-harakatlar majburiyat ostida bo‘lib, uning bilimlari rasmiy harakterga, pedagogning faoliyati esa rasmiyatchilik mazmuniga ega bo‘ladi. Bilim ularni amaliyotga tadbiq etishga qaratilgan faoliyat natijasidagina shakllanadi.

O‘quvchining ruhiy hususiyatlari o‘rganish, o‘zlashtirilayotgan bilimlarning o‘quvchiga shaxsan qiziqarli va kerakli bo‘lishi zarurligi, aks holda ular shubxasiz rad etilishini ko‘rsatadi. Bu holat obrazli ifodalansa, individual tafakkurda bilimlar sub’ektivlashadi, o‘ziga xos individual tasavvur va shaxsiy fikrlar ob‘eetiv ahamiyat kasb etar ekan, bilimlar turli nuqtai nazarlarning to‘qnashuvi, bahs-munozara, o‘zaro hamkorlikdagi faoliyat natijasida o‘zlashtiriladi, bu esa o‘quv jarayonininoan’anaviy usulda tashkil etishning muhim shakllari (bahs-munozara, o‘zaro hamkorlik)ni talab etadi. Tarbiyachio‘z mashg‘ulotida shunday shart-sharoitlar yaratish lozimki, natijada o‘quvchi uchun dastlab neytral bo‘lgan ob‘ekt kutilmaganda sub’ektiv xususiyat kasb etsin. Buning natijasida o‘quvchi tarbiyachibilan hamkorlikda ishlaydi, izlanadi va tarbiyachio‘quv maqsadlariga erisha boradi.

Mualliflik texnologiyasi.

O‘qitish texnologiyasi pedagogik strategiya sifatida o‘quvchi va o‘qituvchilar faoliyatini faollashtirish va jadallashtirish vositalariga ega bo‘ladi. Bunday texnologiyalarga quyidagilarni keltirish mumkin:

- pedagogik jarayonda shaxsni ko‘zda tutishga asoslangan pedagogik texnologiya (Sh.A.Amonashvili texnologiyasi);

- o‘quv materialini sxemalar va modellar ishorasi asosida o‘qitishni jadallashtirish texnologiyasi (V.F.Shatalov texnologiyasi);
 - o‘quv jarayonini samarali boshqarish va tashkil etish asosiga qurilgan texnologiya (S.N.Lisenkova texnologiyasi, N.P.Guzikning o‘qitish tizimini rejalashtirish texnologiyasi);
 - o‘qitishni individuallashtirish texnologiyasi (Inge Unt, A.S.Granitskaya, V.D.Shadrikov texnologiyasi);
 - o‘qitishni dasturlash texnologiyasi (B.P. Bespalko).

Viktor Fyodorovich Shatalov o‘qitishni jadallashtirish texnologiyasini ishlab chiqdi va amaliyotga joriy qildi. U o‘qitishning an’anaviy sinf-mashg’ulot usulining hali ochilmagan katta imkoniyatlarini ko‘rsatib berdi.

V.F.Shatalovning maqsad-mo‘ljali:

- ✓ bilim, malaka va ko‘nikmalarni shakllantirish;
- ✓ har qanday individual xususiyatlarga ega bo‘lgan barcha bolalarni o‘qitish;
- ✓ o‘qitishni tezlashtirish.

Tamoyillar:

- ko‘p marta takrorlash, majburiy bosqichma-bosqich nazorat, qiyinchilikning yuqori darajasi, katta bloklarda o‘rganish, faoliyatning dinamik qolipi, xattiharakatning tayanchi, mo‘ljaldagi asosini qo‘llash;
- shaxsni ko‘zda tutish asosida yondashuv;
- insonparvarlik;
- zo‘rlab o‘qitmaslik;
- o‘quv vaziyatlarining konfliktsizligi, har bir o‘quvchining muvaffaqiyatlaridan boxabarlik, tuzatish (yo‘lga solish), o‘sish, yutuqlarga istiqbolni ochish;
- o‘qitish va tarbiyani bog‘lash.

V.F. Shatalov metodining o‘ziga xosligi:

- ✓ materiallar katta hajmda kiritiladi;
- ✓ materiallar bloklar bo‘yicha joylashtiriladi;
- ✓ o‘quv materiali tayanch

V.F.Shatalov tayanch (tayanish) deganda bola harakatlarining taxminiy asosini, ichki fikrlash faoliyatining tashqi tashkil qilinish usulini tushunadi.

Tayanch signal o‘zaro uzviy bog‘lovchi ramzlar (ishora, so‘z, sxema, rasm va h.o) bo‘lib, qandaydir ma’noli mohiyatni almashtiradi.

Tayanch konspekt - o‘quv materiallari o‘zaro bog‘langan usullarining butun qismlari sifatida faktlar, tushunchalar, g‘oyalalar tizimi o‘rnida qo‘llana oladigan ko‘rgazmali konstruksiyalardan iborat qisqacha shartli konspekt ko‘rinishidagi tayanch signallar sistemasidir.

V.F.Shatalovning xizmatlari shundaki, u mashg‘ulotlarda etarli darajada va barchaning faolligini ta’minlovchi o‘quv faoliyati tizimini ishlab chiqdi. V.F.SHatalovning o‘quv jarayoni texnologik sxemasi tablitsada ko‘rsatilgan.

V.F.Shatalov metodikasi 4 bosqichdan iborat bo‘lib, ular bir qancha usul va metodik echimlarni o‘z ichiga oladi:

1. Nazariyani sinfda o‘rganish: taxtada oddiy tushuntirish (bo‘r, ko‘rgazmali quroq, TV bilan); bo‘yalgan plakat – tayanch konsept bo‘yicha qayta tushuntirish; plakat bo‘yicha qisqacha bayon qilish; o‘quvchilarining o‘z konseptlari ustida individual ishslashlari, konsept bloklari bo‘yicha keng mustahkamlash.

2. Uydagi mustaqil ishlar: tayanch konseptqmashg’ulotlikqota-onalar yordami. o‘quvchilarga uqtirish: konseptdan foydalangan holda o‘qituvchining tushuntirganlarini esla, berilgan materialni kitobdan o‘qi; o‘qiganlaringni konsept bilan qiyosla; konsept yordamida mashg’ulotlik materiallarini so‘zlab ber (kodlashtirish-dekodlashtirish); konseptni so‘zlab berish uchun tayanch sifatida yodda saqla; konseptni qayta ishlab chiqqish va namunaga qiyosla.

3. Birinchi takrorlash - konseptni o‘zlashtirishni har tomonlama keng nazorat qilish: barcha o‘quvchilar konseptni xotirasida qayta ishlab chiqadilar, tarbiyachiularni peshma-pesh tekshirib boradi; bir vaqtning o‘zida “asta” va magnitafon orqali so‘rab boradi; yozma ishdan so‘ng og‘zaki so‘rash boshlanadi.

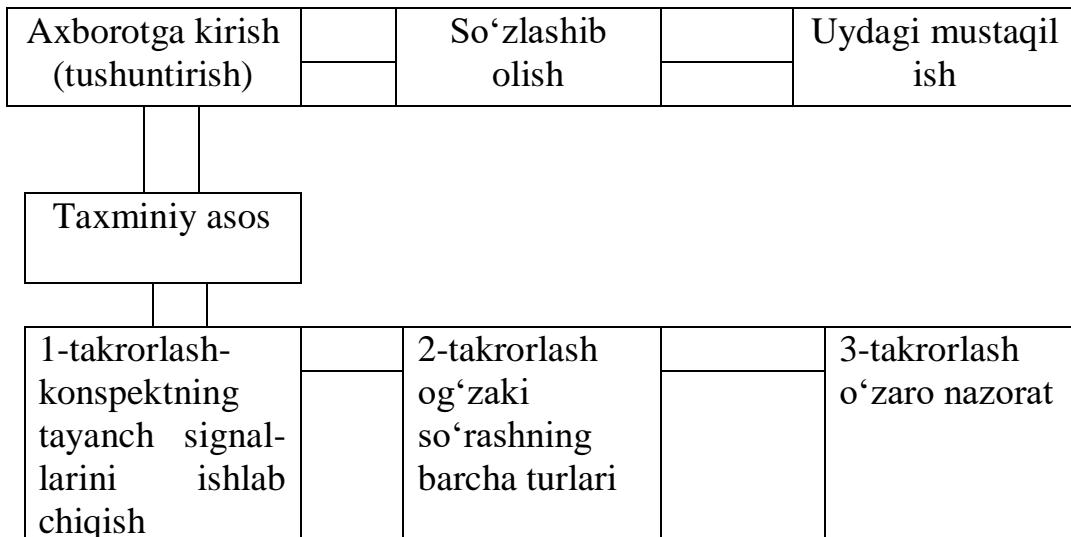
4. Tayanch konseptni og‘zaki so‘zlab olish - o‘zlashtirishdagi tashqi nutq (og‘zaki) faoliyatining eng muhim bosqichi, u turli savol-javoblar jarayonida yuz beradi.

5. Ikkinchi takrorlash-umumlashtirish va bir tizimga keltirish (tartibga tushirish): o‘zaro nazorat mashg’ulotlari; oldindan sinov savollari ro‘yxatini nashr qilish; tayyorlash; barcha turdag'i nazoratlardan foydalanish (taxtada, astagina, yozma va b.); o‘zaro so‘rash va o‘zaro yordam; o‘yinli unsurlar (jamoalar bellashuvi, rebusni topishi va b.).

Nazorat, baholash. V.F. Shatalov o‘quvchilarining bilim, malaka va ko‘nikmalarini bosqichma-bosqich nazorat qilishning bosh muammosini hal qildi. Doimiy tashqi nazoratni o‘zini-o‘zi nazorat qilish va o‘z-o‘zini baholash bilan bog‘lash, har birini bosqichma-bosqich nazorat qilish, kuchi etadigan darajada talab qilish, doimo tuzatishning imkoniyati mavjudligi, natijalar oshkorligi, ikki bahoning yo‘qligi, past bahodan qo‘rqishning yo‘qligi.

V.F.Shatalov tizimining texnologik sxemasi.

Nazariy qism

Amaliyot bloki

Amaliy ishlar (mashqlar)		Masala echish (mashqlar)		Natija: BMK va O‘FTni mustahkam va muntazam qo‘llash
-----------------------------	--	-----------------------------	--	--

Nazorat shakllari: tayanch konspekt bo‘yicha yozma ish, mustaqil ishlar, baland ovozda so‘rash, magnitafonda, juftlikda o‘zaro nazorat, guruhdagi o‘zaro nazorat, uy nazorati, o‘z-o‘zini baholash.

O‘quvchi tomonidan olingan har bir baho bilimlarni maxsus ochilgan ko‘zguga qo‘yib boriladi. U go‘yo o‘quvchiga xizmat qiladigan ro‘yxat vazifasini bajaradi, baholar esa ijobiy shifrlangan tavsifnomaga ahamiyatiga ega bo‘ladi. Bunday tavsifnomani e’lon qilish katta tarbiyaviy ahamiyatga ega bo‘ladi. Bu tavsifnomaning eng muhim tomoni shundaki, o‘quvchi xohlagan vaqtida har qanday bahoni nisbatan yuqori bahoga o‘zgartirishi mumkin. Ochiq imkoniyat tamoyilining mohiyati ham shunda. Har bir baho, - deb ta’kidlaydi V.F. Shatalov, avvalambor, o‘quvchida ijobiy e’tiborni qo‘zg‘atadigan vosita, turtki bo‘lib xizmat qilishi lozim. Ikki baho salbiy hislarga sabab bo‘ladi, tarbiyachiva fan bilan ziddiyatni keltirib chiqaradi. Shatalov bunday konfliktli vaziyatlarni bartaraf qiladi.

Metodik usullar (pedagogik mikrounsurlar) tirkamasiga: uchirma takrorlash, releli (almashma) nazorat ishlar, desant metodi, zanjir metodi, vazifalar ichida “cho‘milmoq”, kitobdagagi xatolarni topmoq, varaqchalarda misol-masala echish, tanlov asosida misol-masala echish, 4 qo‘lda echish, tajriba mashg’ulotlari, “miyaga” niqtash, quyidan yuqoriga qarab echish, aytib berganni

rag‘batlantirish, ochiq fikrlar mashg’uloti, oltinchi ball, ijodiy konspekt, tezaytish, keskinlikni yumshatish usullari (musiqa, yorug‘lik, tanaffus va b.) va b.

V.F.Shatalov tomonidan ishlab chiqilgan o‘quv faoliyati tizimi mifik o‘quvchilarida eksperiment qilingan, lekin uning metodikasi matematika o‘qitish doirasidan chiqib, nafaqat tabiiy fanlar, balki gumanitar fanlar: til, tarix kabi fanlarni o‘qitishda ham keng tarqaldi.

V.F. Shatalov metodikasi oliy o‘quv yurtlarida ham muvaffaqiyatli qo‘llanmoqda. Tayanch sxemalar izohidan foydalangan holda istiqbolli o‘qitishni boshqarish S.N.Lisenkova texnologiyasi. Bu texnologiya asosida quyidagilar yotadi:

- ✓ hamkorlik pedagogikasiga bo‘lgan shaxsiy yondashuv;
- ✓ o‘zlashtirish (muvaqqiyat) - o‘qitish jarayonida bolalar rivojlanishining eng muhim sharti;
- ✓ sinfdagi fayz: xayriyohlik, o‘zaro yordam;
- ✓ xatolaridan ogoh qilish, lekin xatolar ustida ishslash emas;
- ✓ o‘quv materialining ketma-ketligi, izchilligi;
- ✓ vazifaning har bir o‘quvchiga qulayligi va ularga alohida-alohida bo‘lib berilishi;
- ✓ asta-sekin to‘liq mustaqillikka o‘tish;
- ✓ bilag‘on o‘quvchi vositasida bilmaydigan o‘quvchilarni o‘qitish.

S.N.Lisenkova metodikasining xususiyati shundaki, qiyin mavzular dasturda belgilangan soatlarda emas, balki undan oldin o‘rganila boshlanadi. Bu istiqbolli tayyorgarlikdir.

Istiqbolli tayyorgarlik o‘rganilishi yaqinlashib kelayotgan qiyin mavzularni yo‘l-yo‘lakay o‘tishning boshlanishidir.

Umumlashtirish bu muayyan bilimlar asosidagi mavzuni umumlashtirishdir.

S.N.Lisenkova metodikasi asosida materialni o‘zlashtirish uch bosqichda kechadi:

1. Kelgusida o‘zlashtirilishi lozim bo‘lgan bilimlarni oldindan kichik hajmlarda berib boorish.
2. Yangi tushunchalarni aniqlashtirish, ularni umumlashtirish va qo‘llash.
3. Fikrlash usullari va o‘quv xatti-harakatlarining ravonligini rivojlantirish.

G.K.Selevko tadqiqotlarida o‘qitishni tabaqlashtirish o‘quv jarayonini tashkil etish shakli sifatida izohlanadi, o‘zida bilim darajasi bir xil bo‘lgan, u yoki bu jihatdan o‘quv jarayonida umumiy sifatlarga ega bo‘lgan o‘quvchilar guruhi bilan tarbiyachiishlaydi. O‘qitishni tabaqlashtirish o‘quv jarayonidagi ta’lim oluvchilarning turli guruhlarini ixtisoslashtirilishini ta’minlaydigan umumiy didaktikaning bir qismi sifatida ham belgilanadi.

Nazorat savollari:

1. Pedagogik jarayonni loyihalashtirishning asosiy funksiyalari nimalardan iborat?

2. V.F.Shatalov tomonidan ishlab chiqilgan o‘quv faoliyatining o‘ziga xosligi nimada?
3. S.N.Lisenkova metodikasi asosida materialni o‘zlashtirish necha bosqichni o‘z ichiga oladi?

12-Mavzu: Rivojlantiruvchi ta’lim texnologiyasi

Reja:

- 1.Bolaning intellektual qobiliyatini rivojlantirish- rivojlantiruvchi ta’limning asosi
2. Rivojlantiruvchi ta’limning nazariy asoslari
- 3.Interaktiv texnologyalar va interfaol metodlar turlari.
4. Tanqidiy fikrlashni rivojlantirish texnologiyasi va uch bosqichli o’qitish metodlari.

Interakt so’zi lotincha “inter” ,“act” so’zlarining qo’shilishidan tarkib topgan.Uning lug’aviy ma’nosи “inter” birgalikda, hamkorlikda “act” esa faoliyat, harakat qilishni bildiradi. Interfaol ta’lim texnologiyasida dars jarayonida amalga oshiriladigan maqsad va vazifalarning to’g’ri aniqlashtirilganligi , ularning o’qitish metodiga mosligi muhim ahamiyatga ega. Chunki darsda o’quvchilarning birgalikdagi faoliyatini takomillashtirishga mo’ljallangan bo’ladi.O’quvchilar hamkorlikda, birgalikda faoliyat ko’rsatishlari ko’zda tuiladi.Shuning uchun ham darsning aqsadi va unda belgilangan vazifalar o’quvchilarning birgalikdagi faoliyatini takomillashtirishga mo’ljallangan bo’ladi. O’quvchilar hamkorlikda, birgalikda oldilariga qo’yilgan muammoni yechimini topish uchun izlanadigan ,faktlarga misollar keltirib asoslaydilar, xulosa va qarorlar qabul qiladilar.

Interfaol ta’lim texnologiyasi o’quvchilarni mustaqil bilim olishga o’rgatadi.Mustaqil fikrlashga undaydigan , qiziqtiradigan ruxiy muhit muammo, o’quv metodik ta’midotga alohida e’tibor berish zarur, aks holda o’qituvchi darsda yuqori samaraga erishmasligi mumkin.Mazkur texnologiyada shaxs (o’quvchi shaxsi) resursidan , o’quvchilarning o’zaro birgalikdagi faoliyatini tashkil etishdan,shaxslararo aloqadan o’rinli foydalana bilish kerak.

Eng muhimi darsni boshlashda o’quvchilarni fanni o’rganishga ishtiyoqini uyg’otish va darsni maqsadi hamda vazifalarini o’quvchilar bilan xamkorlikda ifodalashni bilish kerak. Keyingi bosqichda ilmiy g’oyani o’qituvchi o’quvchilar e’tiboriga xavola etishi ,muammoli vaziyatni o’rtaga tashlashi , muammoni , ma’lumotlarni taxlil qilish va ular asosida xulosa, qarorlarni shakllantirish, taqqoslash, muhokama qilish kabilarga o’rgatib boriladi.

Interfaol ta’lim texnologiyasi asosida tashkillangan dars jarayonida o’quvchilar va o’qituvchi quyidagi asosiy qoidalarga amal qilishlari shart.

1. hamkorlikda ishslash;
2. bir-birini eshita bilish;
3. qo’l ko’tarib, ruxsat bilan gapirish;
4. sabr-toqatli bo’lish;
5. o’zaro hurmat qilish;

Shundagina o'quvchilar hamkorlikdagi ilmiy bilimlarini puxta o'zlashtirishlari kafolatlanadi. Interfaol ta'lim texnologiyasi o'qituvchi hamda ta'lim oluvchilar o'rtaida ijobi, samimiyl insoniy munosabatlar o'rnatilgan bo'lismi inobatga oladi.

Interfaol ta'lim texnologiyasini muvafaqqiyatl qo'llashning yana bir muhim omili darsni o'qituvchi oldindan puxta o'ylab yaxlit holdagi dars jarayonini loyiixalashtirishi,darsda o'quvchilar tomonidan o'zlashtiriladigan nazariy va amaliy bilimlar, ko'nikma va malakalar darajasini oldindan aniqlab olishi va darsdan ko'zlangan aniq maqsadga, natijaga qanchalik darajada erishish lozimligini bashoratlay olishi lozim.Ta'lim jarayoni interfaol texnologiya asosida tashkil etilganda o'quvchilarning davlat ta'lim standarti va o'quv dasturlarida belgilangan bilim, ko'nikma, malakalarni shakllantirilishi bilan bir qatorda qayta ishslash, oldingi egallangan bilim va tajribalarni solishtirish kabi faoliyatlarini rivojlantiriladi.O'qituvchi bunday darslarda darslik bilim manbai emas balki yuksak ma'lumotli, tajribali boshqaruvchi, bolalarni izlanishga yetaklovchi, undovchi vazifa bajaradi.O'quvchilar esa faol sub'ektga aylanadi.Dars davomida o'qituvchi bilan o'quvchilar o'rtaсидаги samimiyl munosabat o'rnatilishi o'quvchilar o'qituvchiga "ekspert" deb emas balkim ular oldida turgan maqsadiga erishishlarida yordam beruvchi dab qarashni

Intefraol usullardan foydalanib dars o'tishda, o'qituvchilar uchun ayrim maslahatlar

- o'quvchilar ishini bajarish uchun bilim, malaka, ko'nikmaga ega ekanligiga ishonch xosil qiling;
- guruxlarga bo'lishda o'quvchilarga "tayziq" o'tkazmang;
- har qanday sharoitda ham guruxlar bilan iliq munosabatda bo'ling, gurux a'zolarini kuzating;
- jamoa bo'lib o'rganish yoki muxokama vaqtida shovqinga ko'nikish uchun tayyorgarlik ko'ring;
- baxolash va mukofotlash tizimingiz gururxlar ishlariga qanday ta'sir ko'rsatishi xaqida oldindan o'ylab ko'ring;
- muvafaqqiyatl guruxiy ish uchun gruxga mukofot tayyorlang;
- guruxlar uchun berilgan vazifaning bajarilishiga vaqt bering, boshqa guruxlarga nisbatan vazifasini ertaroq bajargan guruxni band qilish yo'llarini o'ylab ko'ring
- mustaqil fikr va g'oyalarni olqishlang.

«Kadrlar tayyorlash» milliy dasturining 2 bosqichining vazifalaridan biri ta'lim jaraayonida ilg'or pedagogik texnologiyalarni olib kirishdir.Xozirgi kunda ilgor pedagogik texnologiya metodlaridan biri bo'lgan interfaol usullardan keng foydalanilmoqda.

Interfaol degani bu-o'qituvchi va o'quchilarning o'zaro xamkorligi asosida dars samaradorligini oshirish , o'quvchida mustaqil fikrlash ko'nikmasi , fikr muloxoza baxs orqali shakllantiriladi, o'quvchi qo'yilgan maqsadga mustaqil, o'zi faol ishtiroy etgan holda yakka , guruxlarda javob opishga intiladi.. fikrlaydi, baxolaydi, yozadi, so'zga chiqadi, dalil va asoslar orqali yoritib berishga harakat qiladi.bu esa qatnashchilarning xotirasida uzoq saqlanadi. Yangi axborotni o'zlashtirishda

tanqidiy , taxliliy yondosha oladi.O'qituvchi faqat fasilitator (yo'l-yo'riq) ko'rsatuvchi, tashkil qiluvchi, kuzatuvchi vazifasini bajaradi.

Aqliy xujum.

Aqliy xujum-muammolarni xal qilishda keng qo'llaniladigan samarali usuldir. Aqliy xujum usuli qatnashchilarni o'z tasavvurlari , mustaqil fikr yuritishlari, izlanishlari va ijoddlaridan samarali foydalanishga undaydi.Ayrim xujum usuli belgilangan xar qanday, muammo, vaziyat, topshmoq, vazifalarni yechimlarini topishda yaqindan yordam beradi.Strategiyalar o'quvchini o'ziga jalb qila olishiga qarab turlicha buladi.Chaqiriq straetgiyasida- o'g'uvchilarni munosabati, bilimidan foydalanishga o'rgatiladi.

Tushinish strategiyasida- matn mazmunini qandy qilib tushunishga, matnni tushunganligini nazorat qilisha o'rgatiladi.

Fikrlash strategiyasida- bilimdan o'quvchilar qanday foydalanadilar. Yangi ma'lumotni qanday qabul qiladilar. Savolarga va muammolarga javob topa oladilarimi yoki yuqmi. Shu asosda aniqlanadi.Xulosa- dasrs oxirida kanday xulosaga kelinadi.muammo to'laligicha , har tomonlama yechildimi?, kutilgan natija yuz berdimi? ushbu savollrga javob topiladi.

«Kubik strategiya»

Istiqlolli mavzularni o'rganishni yengillashtiruvchi ta'lim metodikasi; Mustaqil fikrlashga chorlashda turli ko'rsatma va malaxatlardan foydalaniladi.Kubikning kattaligi 15-20 sm bo'ladi uning olti tomoniga olti xil ko'rsatma yoziladi.Olib borish jarayoni: yangi mavzu bian o'quvchilar tanishtiriladi va mazkur mavzuni ifodalash uchun qanday usul o'ylash mumkinligini so'raydi.Masalan predmetni yaxshilab o'rganib uni shakli, rangi, xususiyati belgilarini aniqlaydilar.

1. O'quvchilarga buni ifodalab bering! predmetga diqqat bilan e'tibor berishga chaqiriladi.

2. Taqqoslang

3. Bog'lang, bu sizni nima haqida o'ylashga, esga tushirishga, o'xshatishingizga ,farqlashingiz va esalshingizga undadi.E'tibor qiling bu predmet nimalar bilan bog'liq.

4. Buni taxlil qiling va qanday bajarish mumkinligini ayting.

5. Qo'llang. bu bilan nima qilish mumkin?

6. Ma'qul yoki ma'qul emas, «qo'llab quvvatlash» yoki qarshi emalsigingizni , nima uchun bunday fikrga kelganingizni dalillovchi faktlarni keltiring.turli isbot va dalillardan foydalaning

Mazkur yozma ishdan so'ng o'quvchilar o'zaro javoblari bilan kubikni xamma tomoni bo'yicha o'rtoqlashadilar, sheriklariga fo'zlarining yozgan javoblarini o'qib beradilar.O'quvchilar o'zaro fikr almashish jarayonida «bu yaxshi», «bu to'g'ri», «men bunday deb o'ylamagan edim, bu tomoniga e'tiborimni qaratmapman »- kabi fikrlarga ega bo'ladilar.Har bir kichik gruxdan ko'ngilli bir bola doskaga chiqib gruxining yozgan ishini taqdim etadi yoki o'qib beradi.

Insert –muxokama qilish.

Insert matn bilan ishslash faolligini qo'llab quvvatlash asbobi demakdir.

O'quvchilarga matn tarqatilib, o'qib chiqish va uning xoshiyasiga birgalikda quyidagi belgilar qo'yilishi ko'zda tutiladi.

«v» (ha)-ma'lum axborot, buni bilardim.

«-» (minus)- bilganlariga qarshi ma'lumot, men bilgan narsalarimning teskarisi, qarama-qarshi.

«Q» (plyus)- men uchun yangilik.

«?»(savol)-bu haqida chuqurroq va yanada ko'proq ma'lumot olishim kerak.

Mazkur strategiyalarni tanqidiy fikrlashga o'rtgatishning fikrlash bosqichiga taalluqli ekanini yodingizda tuting.

13-Mavzu: O'yinli texnologiyalarning maqsad va vazifalari.

Reja:

1. O'yinli texnologiyalar va ularning funktsiyalari.
2. O'yinli texnologiyalarning maqsad va vazifalari.
3. Pedagogik o'yinlar klassifikatsiyasi, tadbirkorlik o'yinlari.

Asosiy tushunchalar: oyinli texnologiyalar, o'yin funktsiyalari, nazariy aspekt, o'yin tuzilmasi, pedagogik o'yin, tadbirkorlik o'yinlari, sotsial-psixologik muammolar, muammoli o'qitish texnologiyasi.

O'yinli texnologiyalardan foydalanishning asosini bolalarning faollashtiruvchi va jadallashtiruvchi faoliyati tashkil etadi. O'yin olimlar tadqiqotlariga ko'ra mehnat va o'qish bilan birgalikda faoliyatning asosiy turlaridan biri hisoblanadi.

Psixologlarning ta'kidlashlaricha, o'yinli faoliyatning psixologik mexanizmlari shaxsning o'zini namoyon qilish, hayotda o'z o'rnini barqaror qilish, o'zini o'zi boshqarish, o'z imkoniyatlarini amalga oshirishning fundamental ehtiyojlariga tayanadi.

O'yin ijtimoiy tajribalarni o'zlashtirish va qayta yaratishga yo'nalgan vaziyatlarda, faoliyat turi sifatida belgilanadi va unda shaxsning o'z xulqini boshqarishi shakllanadi va takomillashadi.

D.N. Uznadzening ta'rificha, o'yin shaxsga xos bo'lgan ichki immanent psixik (ruhiy) xulqi shaklidir.

L.S. Vigodskiy o'yinni bolaning ichki ijtimoiy dunyosi, ijtimoiy buyurtmalarni o'zlashtirish vositasi sifatida ta'riflaydi.

A.N.Leont yev o'yinga shaxsning hayolotdagi amalga oshirib bo'lmaydigan qiziqishlari (manfaatlari)ni hayolan amalga oshirishdagi erkinligi sifatida qaraydi.

Psixologlar ta'kidlaydilarki, o'yinga kirishib ketish qobiliyati kishi yoshiga bog'liq emas, lekin har bir yoshdagи shaxs uchun o'yin o'ziga xos bo'ladi.

O'yinli faoliyat muayyan funktsiyalarni bajarishga bag'ishlangan bo'ladi.

Ular quyidagilar:

- maftunkorlik;
- kommunikativlik;
- o'z imkoniyatlarini amalga oshirish;

- davolovchilik;
- tashxis;
- millatlararo muloqot;
- ijtimoiylashuv.

Tadqiqotchilar o'yin xususiyatlarini ishlab chiqqanlar. O'yinlarning muhim qirralari S.A.Shamakov tomonidan yoritilgan. U erkin rivojlanuvchi faoliyatni farqlaydi. Bunday faoliyat faqat natija (tadbirni) tufayli bahra olish uchun emas, balki xohishlariga ko'ra, faoliyat jarayonining o'zidan bahra olish uchun qo'llanadi.

O'yin ijodiyligi bilan ajralib turadi. U mumkin qadar boy, faol xarakterga – “ijod maydoni”ga ega bo'ladi.

O'yin uchun hissiy ko'tarinkilik xosdir. U o'zaro kurash, musobaqalashish, raqobat shaklida namoyon bo'ladi.

O'yinning o'yin mazmunini aks ettiruvchi, uni rivojlantirishning mantiqiy va vaqtincha izchilligini ko'zda tutgan bevosita tegishli va unga nisbiy aloqador qoidalari bo'lishini ko'rsatadilar.

Tadqiqotchilar nazariy aspektida o'yinga faoliyat, jarayon va o'qitish metodi sifatida qaraydilar.

O'yin faoliyat sifatida maqsadni belgilab olish, rejalashtirish va amalga oshirish, natijalarini tahlil qilishni qamrab oladi va bunda shaxs sub'ekt sifatida o'z imkoniyatlarini to'la amalga oshiradi.

O'yinli faoliyatni motivatsiyalash o'yin xarakterining musobaqalashish shartlari, shaxsning o'zini namoyon qila olishi, o'z imkoniyatlarini amalga oshirish ehtiyojlarini qondirishdan kelib chiqadi.

Jarayon sifatida o'yin tuzilmasi (G.K. Selevko ta'bıricha) quyidagilarni qamrab oladi:

- o'ynash uchun olingan rollar;
- bu rollarni ijro etish vositasi bo'lgan o'yin harakatlari;
- predmetlarni, ya'ni haqiqiy narsalarni shartli, o'yin narsalari o'rnida qo'llash;
- o'yinda ishtirok etuvchilarning real o'zaro munosabatlari;
- o'yinda shartli ravishda yaratilgan syujet (mazmun) – ijro sohasi.

O'yindan tushunchalar, mavzu va hatto o'quv predmeti bo'limini o'zlashtirishda o'qitish metodi va mustaqil texnologiya sifatida foydalilaniladi.

O'yin bilish va uning bir qismi (kirish, mustahkamlash, mashq, nazorat) tarzida tashkil etiladi.

O'yinlar turli maqsadlarga yo'naltirilgan bo'ladi. Ular didaktik, tarbiyaviy, faoliyatni rivojlantiruvchi va ijtimoiylashuv maqsadlarda qo'llanadi.

O'yinning didaktik maqsadi bilimlar doirasi, bilish faoliyati, amaliy faoliyatida bilim, malaka va ko'nikmalarni qo'llash, umumta'lim malaka va ko'nikmalarni rivojlantirish, mehnat ko'nikmalarini rivojlantirishni kengaytirishga qaratilgan bo'ladi.

O'yinning tarbiyaviy maqsadi mustaqillik, irodani tarbiyalash, muayyan yondashuvlar, nuqtai nazarlar, ma`naviy, estetik va dunyoqarashni

shakllantirishdagi hamkorlikni, kollektivizmni, jamoaga kirishib keta olishni, kommunikativlikni tarbiyalashga qaratilgan bo'ladi.

Faoliyatni rivojlantiruvchi o'yinlar diqqat, xotira, nutq, tafakkur, qiyoslash malakasi, chog'ishtirish, o'xshashini topish, faraz, hayol, ijodiy qobiliyat, empatiya, refleksiya, optimal yechimni topa olish, o'quv faoliyatini motivatsiyalashni rivojlantirishga qaratilgan.

Ijtimoiylashuv o'yinlari jamiyatning me`yorlari va qadriyatlariga jalb qilinish, muhit sharoitlariga ko'nikish, ehtiroslarni nazorat qilish, o'z-o'zini boshqarish, muloqotga o'rgatish, psixoterapiyani nazarda tutadi.

Pedagogikaga oid adabiyotlarda pedagogik o'yin degan tushuncha mavjud.

Pedagogik jarayonni tashkil etishning bir qator metodlari va usullari hamda turli shakldagi pedagogik o'yinlar "o'yinli pedagogik texnologiyalar"ni tashkil etadi.

Pedagogik o'yinda ta'limning pedagogik maqsadlari aniq qilib qo'yiladi. Pedagogik o'yinlar asosida bolalarni o'quv faoliyatiga yo'llovchi o'yinli usullar va vaziyatlarni vujudga keltirish yotadi.

G.K. Selevko tomonidan pedagogik o'yinlar tasnifi va uni amalga oshirishning asosiy yo'naliislari ishlab chiqilgan.

Pedagogik o'yinlar quyidagi asosiy yo'naliislarda bo'ladi:

- didaktik maqsad o'yinli vazifa shaklida qo'yiladi;
- o'quv faoliyati o'yin qoidalariga bo'ysunadi;
- o'quv materialidan o'yin vositasi sifatida foydalilaniladi;
- o'quv jarayoniga didaktik vazifa o'yinga aylantirilgan tarzda musobaqalashish unsurlari kiritiladi;
- didaktik vazifaning muvaffaqiyatli bajarilishi o'yin natijalari bilan bog'lanadi.

Amaliyotda tadbirkorlik o'yinlariga alohida ahamiyat beriladi.

Tadbirkorlik o'yinlari nazariyasi umuman boshqa o'yin faoliyati nazariyasi bilan bevosa bog'langan.

Tadbirkorlik o'yinlarini mashhur psixologlar L.S. Vigodskiy, A.N. Leont yev, P.Ya. Galperin va boshqalarning ishlarida nazariy asoslangan.

Tadbirkorlik o'yinlari o'z xarakteriga ko'ra insonning shaxsiy xislatlarini shakllantirishning amaldagi vositasi hisoblanadi.

Tadbirkorlik o'yini yangi texnologiya sifatida mohiyatan quyidagilarni bildiradi:

ishlab chiqarish imitatsion modeli sifatida taqdim etilgan o'quv materiali mazmunining izchilligi;

o'yinli o'quv modelida kelgusidagi kasbiy faoliyati tarkibiy qismlarini yaratish;

o'quv jarayoni tarzini bilimlarga ehtiyojlarni tug'dirish va ularni amalda qo'llashning real sharoitlariga yaqinlashtirish;

o'yining ta'limiy va tarbiyaviy samaradorligi yi g'indisi;

o'yinni olib boruvchi o'qituvchining bolalar faoliyatini tashkil etish va boshqarishidan bolalarning o'z xatti-harakatlarini tashkil etish va boshqarishga o'tishini ta'minlashi.

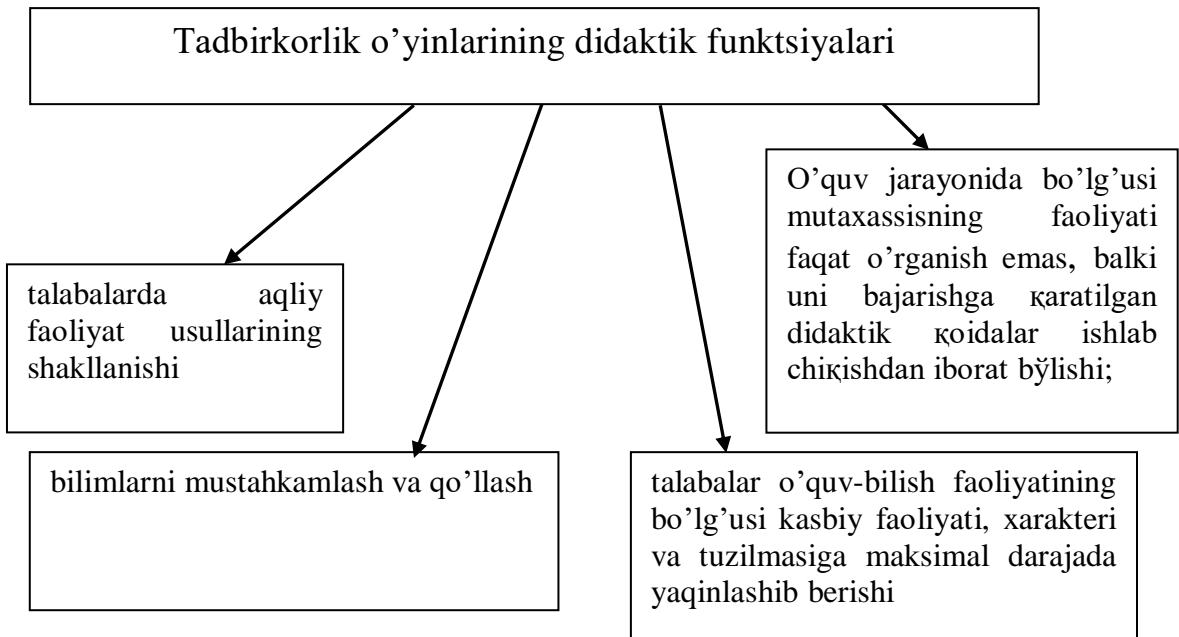
A.Tyukov fikricha, har qanday o'yin qay tarzda loyihalashtirilishidan qat'i nazar ularning har biri quyidagi talablarni bajarishi lozim:

kasbiy doira imitatsiyasi yaxlitligi, o'yin imitatsiyasiga taalluqli bo'lgan tuzilma va jarayonlar asosiy voqelikni aks ettiruvchi umumiyl syujet yoki asosiy mavzuga ega bo'lishi, mustaqil tashkil etishga yo'nalganligi, o'qitishning muammoliligi, metodologik, psixologik va texnik jihatdan ta'minlanganligiga ega bo'lishi lozim.

Tashkiliy o'yin aslida tobora takomillashib boruvchi o'qitishni ta'minlashi kerak. Shu maqsadda unda faoliyat rivojlanishining to'liq davriyligi imitatsiyasi amalga oshiriladi, ya'ni qandaydir vaziyat yechimiga bo'lgan yondashuvdan topilgan yechimning umumlashtirilgan bahosi o'tiladi.

Tadbirkorlik o'yinlarining didaktik funktsiyalariga quyidagilar kirdi:

- bolalarda aqliy faoliyat usullarining shakllanishi;
- bilimlarni mustahkamlash va qo'llash;
- o'quv jarayonida bo'lg'usi mutaxassisning faoliyati faqat o'rganish emas, balki uni bajarishga qaratilgan didaktik qoidalar ishlab chiqishdan iborat bo'lishi;
- bolalar o'kuv-bilish faoliyatining bo'lg'usi kasbiy faoliyati, xarakteri va tuzilmasiga maksimal darajada yaqinlashib berishi.

Shunday qilib, tadbirkorlik o'yinlari materiallarni yangi bilimlarni egallash, o'tilganlarni mustahkamlash, ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish, umumiyl malakani shakllantirish kabi bir qator vazifalarni yechishda foydalilanildi.

Tadbirkorlik o'yinlarining bir necha modifikatsiyalari mavjud:
Imitsatsion o'yinlar.

Bunday o'yinlardan maqsad qaysidir tashkilot, muassasa va uning qismlari faoliyati andoza qilinadi. Voqealar, kishilarining biror faoliyati (ish bitirish majlislari, rejani muhokama qilish, suhbatlar o'tkazish va b;), faoliyat holati va shartlari andoza qilib olinishi mumkin.

Stsenariyda bunday o'ynash to'la tuzilmasi yozib chiqilgan va imitatsiya qilinadigan ob`ektlar va jarayonlar belgilanadi.

Operatsion (voqeiy) o'yinlar. Bunday o'yinlarda aniq o'ziga xos voqeahodisaning bajarilishi mashq qilinadi. Operatsion o'yinlar ish jarayoniga xos modellashtiriladi.

Rol ijro etish o'yinlari. Unda konkret shaxsning xulqi, xatti-harakati, o'z vazifalari va majburiyatlarini bajarilish taktikasi mashq qilinadi.

Tadbirkorlik teatri. Bunda qandaydir vaziyat va undagi kishining xulqi o'ynaladi. Bu o'yinning asosiy vazifasi turli holatlarda mo'ljalni to'g'ri baholay olishni o'rgatish, o'zining xulqiga to'g'ri baho berish, boshqa kishilarining imkoniyatlarini baholay olish, ular bilan muloqot o'rnatda olishga o'rgatishdir.

Psixodrama va sotsiodrama. Bu ham o'ziga xos "teatr", lekin ijtimoiy psixologik maqsadni ko'zlaydi: Uning asosiy maqsadi jamoada vaziyatni his qila olish, boshqa kishining holatini o'zgartirish va unga baho berish, u bilan samarali muloqotga kirisha olishni shakllantirish hisoblanadi.

Nazorat savollari:

1. O'yinli texnologiyalar qanday funksiyalarni bajaradi?
2. O'yin texnologiyalarning nazariy asoslari kimlar tomonidan ishlab chiqilgan?
3. Maktabgacha ta'limda didaktik o'yinlar qanday tanlanadi?

14-mavzu: Maktabgacha ta'lim muassasalarida muammoli o'qitish texnologiyalari.

Reja:

1. Muammoli ta'limning nazariy asoslari.
2. Muammoli ta'limning maqsad va vazifalari.
3. Muammoli ta'lim texnologiyasi vositalari.
4. Muammoli mashg'ulot strukturasи.

Tayanch iboralar: Muammoli ta'lim, rivojlanuvchi ta'lim, muammoli ta'lim maqsadi, vazifalari, vositalari, muammoli ta'lim darajalari, muammoli mashg'ulot strukturasи.

Respublikamizning hozirgi davrdagi ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish tamoyillari jahondagi taraqqiy etgan mamlakatlar qatoridan munosib o'rin olish uchun ma'naviy salohiyatimizni va iqtisodiy qudratimizni yanada oshirish, ularni XXI asr ilmiy-texnika taraqqiyoti talablariga javob beradigan tarzda qayta

qurishni talab qiladi. Buning uchun yoshlarimiz dunyoqarashini o'zgartirish, ularning bilim va ma'naviyatlarini jahon andozalari darajasiga ko'tarish zarur.

Bugun jamiyat maktabgacha ta'lif muassasalari oldiga: maxsus qobiliyatini bolalarining mustaqil bilishlarini maqsadga muvofiq ravishda rivojlantirishni vazifa qilib qo'ydi.

Ana shu vazifalarni hal etishda muammoli ta'lif texnologiyasi etakchi o'rinni egallaydi.

Muammoli ta'lif – bu mantiqiy fikrlash operatsiyasi (tahlil, umumlashtirish) va o'quvchilarining izlanishli faoliyati qonuniyatlarini (muammoli vaziyat, bilishga qiziqish, ehqtiyoj) hisobga olib tuzilgan ta'lif va o'qitishning ilgari ma'lum bo'lgan usullarini qo'llash qoidalarining yangi tizimidir. SHuning uchun ham muammoli ta'lif ko'proq o'quvchi fikrlash qobiliyatining rivojlanishini, uning umumiyligi rivojlanish va e'tiqodining shakllanishini ta'minlaydi. Didaktikaning barcha yutuqlarini istisno qilmay, balki ulardan foydalangan holda muammoli ta'lif ilmiy bilim va tushunchalarni, dunyoqarashni shakllantirish, shaxs va uning intellektual faolligini har tomonlama rivojlantirish vositasi sifatida rivojlanuvchi ta'lif bo'lib qoladi.

Didaktikada muammoli o'qitish yangi yo'naliш sifatida XX asrning 70-80 yillarda yuzaga keldi.

A.M. Matoshkin, T.V. Kudryashv, M.I. Maxmutov, I.YA. Lernerlar muammoli o'qitish qonuniyatlarini chuqr o'rgandilar.

An'anaviy didaktika butun e'tiborni tarbiyachifaoliyatiga qaratgan edi va ta'lif jarayoni deganda asosan o'qitish jarayonini ko'zda tutgan edi. O'qitish jarayoni etarli o'rganilmas edi, ko'pincha o'quvchilarining reproduktiv faoliyati bayon qilinar edi, xolos. Hozirgi zamon didaktikasi o'quvchilarining mustaqil – o'quv – bilish faoliyatiga e'tiborni kuchaytirdi.

Muammoli ta'lif nazariyasi o'quvchi intellektual kuchining rivojlanuvchi ta'lifni tashkil qilishning psixologik – pedagogik yo'llari va usullarini tushuntiradi.

Muammoli vaziyatlarning roli va ahamiyatini aniqlash o'quvchi faol fikrlash faoliyatining psixologik-pedagogik qonuniyatlarini izchil ravishda hisobga olish asosida o'quv jarayonini qayta qurish g'oyasiga olib keldi. Yangi pedagogik faktlarni nazariy jihatdan mulohaza qilib ko'rish asosida muammoli ta'lifning asosiya g'oyasi aniqlanadi: muammoli ta'lifda bilimning deyarli katta qismi o'quvchilarga tayyor holda berilmaydi, balki o'quvchilarining tomonidan muammoli vaziyat sharoitlarida mustaqil bilish faoliyati jarayonida egallab olinadi.

Ma'lumki, shaxsning har tomonlama va garmonik rivojlanishining muhim khrsatikichi – yuqori darajada fikr yuritish qobiliyatining mavjudligidir. Agar ta'lif ijodiy qobiliyatni rivojlantirishga olib borsa, u holda uni so'zning zamonaviy ma'nosida rivojlanuvchi ta'lif deb hisoblash mumkin.

Rivojlanuvchi ta'lif deb, ya'ni umumiyligi va maxsus rivojlanishga olib keladigan shunday ta'lifni hisoblash mumkinki, unda tarbiyachifikr

yuuritishning qonuniy rivojlanishni bilimga tayaangan holda, maxsus pedagogik vositalar yordamida o‘z o‘quvchilarini fan asoslarini o‘rganish jarayonida fikirlash qobiliyati va bilish ehtiyojini shakllantirishga oid maqsadga yo‘naltirilgan ish olib boradi. Bunda ta’lim, fikrimizcha, muammoli ta’lim hisoblanadi. Muammoli ta’lim yo‘li bilan faollashtirishning maqsadi favqulodda, betartib ravishda vujudga keladigan fikirlash operatsiyalariga o‘rgatish emas, balki (o‘quvchilarini tushunchalarning o‘zlashtirish darajasini oshirish) nostereotip masalalarni hal qilish uchun aqliy harakat tizimiga o‘rgatishdir. Bu faollik shundan iboratki, bunda o‘quvchi faktik materiallarini tahlil qilib, qiyoslab, sintez qilib, umumlashtirib, konkretlashtirib, undan o‘ziga yangi axborot oladi.

Boshqacha qilib aytganda, bu ilgari o‘zlashtirilgan hamda avvalgi bilimni yangicha qo‘llash yordamida bilimni kengaytirish chuqurlashtirish demakdir. Avvalgi bilimlarni yangicha qo‘llashni kitob ham, tarbiyachiham o‘rgata olmaydi. Bu mayjud tegishli vaziyatda o‘quvchi tomonidan izlanishi va topilishi lozim. O‘quvchilar tomonidan ijodiy aqliy harakatlar tizimini asta-sekin o‘rganilishi ko‘nikma va malakalarning yig‘ilishiga, bundan harakatlar tajribasi esa aqliy faoliyat sifatining o‘zgarishiga, odatda, ilmiy, tanqidiy, dialektik deb ataladigan maxsus tipdagi fikrlashni yaratishga olib keladi.

O‘qitish jarayoniga muammoli o‘qitish texnologiyasini qo‘llash uchun tarbiyachiquyidagi masalalarni hal qilish:

1. O‘quv dasturi bo‘yicha mavzularni muammoli mashg’ulot shaklida o‘tish mumkinligini;
2. Mavzu matnidagi masalalar bo‘yicha muammoli vaziyatni keltirib chiqaradigan savollar, topshiriqlarni aniqlash, bunda didaktikaning ilmiylik, tizimlilik, mantiqiy ketma-ketlik, izchillik prinsiplariga amal qilish;
3. O‘quvchilararning bilish faoliyatini faollashtirish va boshqarishni ta’minlaydigan vosita va usullarini aniqlashi, ulardan o‘z o‘rnida va samarali foydalanish yo‘llarini belgilash zarur.

Muammoli ta’lim – bu o‘quvchilar ilmiy dunyoqarashini shakllantirishning asosiy usuli bo‘lib, insonning bilish va amaliy faoliyatini boshqarvchi muayyan shaxsiy sub’ektiv yo‘llanma sifatida tushuniladi.

Dunyoqarashni shakllantirish – bu birinchi navbatda shaxsning intellektual – faolligini shakllantirishdir. Ilmiy dunyoqarashni samarali shakllantirishning ikkita muhim sharti mavjud:

- 1) o‘quvchilararning tushunchalar tizimini o‘zlashtirishga oid faol intellektual fikrlash faoliyati.
- 2) Insonning his-tuyg‘usi va emotsiyasiga ta’sir etish, uning bilimini e’tiqodga aylantirish.

Tarbiyachibilan o‘quvchining o‘zaro munosabati xarakteriga ko‘ra muammoli ta’limni shartli ravishda 4 darajaga ajratish mumkin:

Muammoli ta’lim darajalari	Tarbiyachiva o‘quvchi faoliyati
---------------------------------------	--

Mustaqil bo‘lмаган (odatdagи) faollik darajasi	Tarbiyachitushuntirganini o‘quvchi tomonidan idrok etilishi muammoli vaziyatlar sharoitida aqliy mehnat
Yarim mustaqil faollik darajasi	Ilgarigi bilimlarni yangi vaziyatlarda qo‘llash va o‘quvchilarning tarbiyachitomonidan qo‘yilgan o‘quv muammolarining echish usullarini izlashda ishtirok etish
Mustaqil faollik darajasi	Reproduktiv – izlanish tipidagi ishlarni bajarish, bunda mashg’ulotlik matni bilan o‘quvchining o‘zi ishlaydi, ilgarigi bilimlarini yangi vaziyatda qo‘llanadi, konstruksiyaaydi, o‘rtacha murakkablikdagi masalalarni echadi, o‘qituvchining ko‘magi bilan gipotezalarni isbotlaydi va h.k.
Ijodiy faollik darajasi	Ijodiy tasavvurni talab etuvchi, mantiqiy tahlil qilish va o‘ylab topishni, o‘quv muammolarini echishning yangi usullarini kashf etishni, mustaqil isbotlashni: mustaqil xulosa va umumlashmalar chiqarishni, kashfiyot va badiiy insholar yozishni talab qiladigan mustaqil ishlarni bajarish

Muammoli ta’limni tadqiqot metodi bilan aynan bir narsa deb emas, balki o‘quvchi tafakkuri va uning xotirasining rivojlanishini ta’minlaydigan, bilimlarni ijodiy o‘zlashtirishiga, ilmiy faktlarni jamlashga ko‘maklashadigan hamda e’tiqodni tarkib toptiradigan ta’limning bir turi deb qarash lozim.

Muammoli ta’lim hamma o‘quvchilar bopmi? Amalda deyarli hamma uchun tushunarli. Biroq muammolilik saviyasi va mustaqil bilish darajasi o‘quvchilarning yosh va individual xususiyatlariga, ularning muammoli ta’lim texnologiyasi bilan o‘qitilganlik darajasiga qarab farqlanadi.

Muammoli ta’lim – pedagog rahbarligida muammoli vaziyat vujudga keltirilib, mazkur muammo o‘quvchilarga faol mustaqil faoliyati natijasida bilim, ko‘nikma va malkalarni ijodiy o‘zlashtirish va aqliy faoliyatni rivojlantirishga imkon beradigan ta’lim jarayonini tashkil etish bo‘lib, muammoli ta’limning muvaffaqiyati quyidagi omillarga bog‘liq:

1. O‘quv materialini muammolashtirish;
2. O‘quvchilarning bilish faoliyatini faollashtirish;
3. Ta’lim jarayonini o‘yin, mehnat faoliyati bilan uyg‘unlashtirish;
4. Tarbiyachitomonidan muammoli metodlardan o‘z o‘rnida va samarali foydalanish ko‘nikmasiga ega bo‘lish;
5. Muammoli vaziyatni hal etish yuzasidan muammoli savollar zanjirini tuzish va mantiqiy ketma-ketlikda o‘quvchilarga bayon etish.

Muammoli metodlar muammoli vaziyatlarni vujudga keltirib, o‘quvchilarning muammoni hal etish, murakkab savollarga javob topish jarayonida alohida ob’ekt, hodisa va qonunlarni tahlil qilish ko‘nikmalari va bilimlarni faollashtirishga asoslangan faol bilish faoliyatini taqozo etadi.

Muammoli vaziyatlarni hal etishda tarbiyachio'quvchilar faoliyatini fikr yuritishning mantiqiy operatsiyalari: tahlil, sintez, taqqoslash, analogiya, umumlashtirish, tasniflash va xulosa yasashga yo'naltiradi.

Muammoli vaziyatlardan o'quv jarayonining barcha bosqichlarda: yangi mavzu bayoni, mustahkamlash va bilimlarni nazorat qilishda muvaffaqiyatli foydalanish mumkin.

Muammoli mashg'ulotlarda o'qituvchining faoliyati, avvalo mavzu mazmunidan kelib chiqqan holda o'quv muammolarini aniqlash, muammoli vaziyatlar tizimini yaratish, o'quvchilar oldiga o'quv muammolarini yuqori ilmiy va metodik saviyada qo'yish, mashg'ulotda mazkur o'quv muammolaridan samarali foydalanishga erishish, o'quvchilar faoliyatini muammolarni hal etishga yo'naltirishdan iborat bo'ladi.

O'quvchilarning faoliyati muammoli vaziyatlarni idrok etish, hal qilish usullarini izlash, muammoni tahlil qilib, taxminlarni ilgari surish, taxminlarni ilmiy, mantiqiy nuqtai nazardan asoslash, taxminlarni tekshirish va ulosa chiqarishdan iborat bo'ladi.

Muammoli mashg'ulot strukturası

Struktura – bu butun predmet, xodisa, jarayon tomonlari, qismlari, elementlarining mustahkam, nisbatan barqaror alaqasi (munosabati) va o'zaro hamkorligidir.

Zamonaviy muammoli mashg'ulot strukturasida uning tipi va turidan qat'i nazar har xil darajada hal qilinadigan uchta umumlashgan didaktik masalani ko'ramiz:

- 1) o'quvchilar oldingi bilimlari va harakat usullarini o'zlashtirish.
- 2) yangi bilimlar va harakat usullarini o'zlashtirish.
- 3) ko'nikma va malakalarni tarkib toptirish.

Muammoli o'qitishda tarbiyachio'quvchilarning bilish faoliyatini tashkil etadi, shundagina o'quvchilar fanlarni tahlil qilish asosida mustaqil ravishda intellektual mashaqqatlarni hal qilish, xulosa chiqarish va umumlashtirish, qonuniylatlarni shakllantirish, qo'lga kiritilgan bilimlarni yangi vaziyatga tatbiq etishga intiladi.

Ayrim hollarda tarbiyachio'quvchilarda nafakat qiziqshni uyg'otishi kerak, balki o'quv muammosini o'zi hal qilib qo'ymasligi va boshqa hollarda o'quvchilarning o'quv muammosini echishdaga mustaqil ishlariga rahbarlik qilish lozim, natijada o'quvchilarda bilimlarga mustaqil erishish qobiliyati shakllanadi hamda gipoteza qo'yish va uni isbotlash orqali yangi aqliy harakat usullarini topadi, bilimlarni bir muammodan boshqa ko'chirish ko'nikmasini hosil qiladi, diqqat va tasavvurlari rivojlanadi. O'quvchilar muammoli o'qitish jarayonida muammoli vaziyatda o'quv materiallarini idrok qilish orqali bilim va aqliy harakat usullarini o'zlashtirar ekan, o'rganilganlarni mustaqil tahlil qilar ekan, gipotezalar qo'yish va ularni isbotlash orqali o'quv muammolarini shakllantirar ekan, unda o'quvchilarning intellektual faolligi ta'minlanadi.

SHunday qilib, muammoli o'qitishning vazifasi o'quvchilar tomonidan bilimlar tizimi va aqliy hamda amaliy faoliyatlari usullarini samarali o'zlashtirishga xamkorlik qilish, ularda yangi vaziyatda olingen bilimlarni ijodiy qo'llash malakasini hosil qilish, bilish, mustahkamlashga o'quv va tarbiya muammolarini hal qilishidir.

O'quv jarayonining amaliy tahliliy muammozi o'qitishning o'ziga xosligini belgilash imkoniyatini ochadi. Muammoli o'qitishning mohiyati ta'limga oluvchi tomonidan o'zlashtirilishi lozim bo'lgai axborotlarni o'qituvchining maxsus tashkil qilishidan iboratdir.

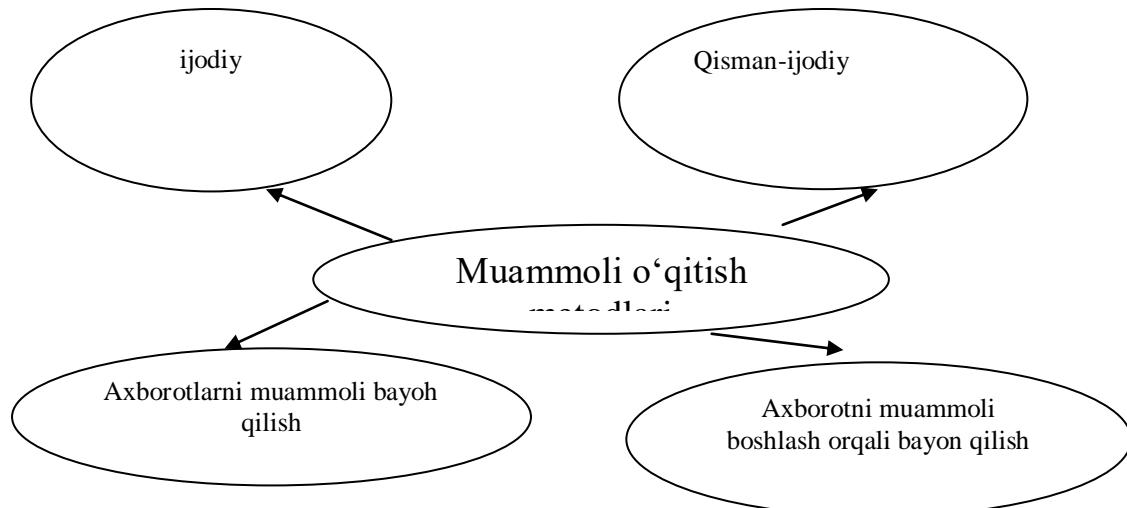
Muammoli o'qitishni tashkil etishning birinchi sharti o'quv axborotlarining takomillashib borishi tizimidir.

Muammoli o'qitishning ikkinchi shartida muammoli o'qitish amalga oshiriladi va unda axborotning o'quv vazifasiga o'tkazilishi vaqtida uni echish usulini tanlash imkoniyati ko'zda tutiladi.

Muammoli o'qitishning uchinchi sharti talim oluvchining subektiv mavqeい, ularning bilish maqsadlarini anglab etishi va qaror qabul qilishi, masalani hal qilish ia natijani qo'lga kiritish uchun o'zlarining ixtiyorida bo'lgan vositalarni baholay bilishidir.

Muammoli o'qitishga asoslangan o'quv mashg'ulotlarini o'tkazish metodikasi unda qo'llanadigan metodlarni asoslab berishni talab qiladi. Bunda: ijodiy, qisman-ijodiy evristik, axborotlarni muammoli bayon qilish, axborotni muammoli boshlash orqali bayon qilish asosiy metodlar hisoblanadi.

Muammoli o'qitish texnologiyasi metodlari

Ijodiy metod ta'limga oluvchining ijodiy mustaqilligini to'la amalga oshiradi. Unda o'quvchi o'qituvchining bergen vazifasini bajaradi, ayni vaqtida o'zları ham o'quv muammozinı shakllantiradi, o'zları mustaqil gipotezani echishga harakat qiladilar, izlanishni amalga oshiradi va pirovard natijaga erishadilar. SHu tariqa ijod metodi qo'llash bilan o'quvchilar faoliyatini olimlarning ilmiy-tadqiqot faoliyatiga yaqinlashadi. Tarbiyachifaqat o'quvchilarning ilmiy izlanishlariga umumiyoq rahbarlik qiladi, vazifalar esa ularning mustaqil o'quv-bilish xatti-harakatlarining to'la davriyligini ko'zda

tutadi: yo tahlilgacha axborotlar kelishiladi yoki echilishiga qadar o‘quv muammosi qo‘yiladi hamda echimlar tekshirib ko‘riladi va yangi bilimlar joriy qilinadi.

Ijodiy metoddan o‘rganilayotgan kursning umumiylashtirishini qamrab olgan eng muhim mavzularni o‘tishda foydalanish tavsiya kilinadi. Bu esa boshqa barcha materiallarning tobora ongli o‘zlashtirilishiga olib kelishi lozim. SHuningdek, bunday metodda mashg‘ulot o‘tkazish uchun tarbiyachitanlangan bo‘lim yoki mavzu o‘quvchilarining idrok qilishlariga qulay bo‘lishini nazarda tutishi lozim bo‘ladi.

Ijodiy metod ta’lim oluvchidagi uzoq vaqtini va maxsus sharoit yaratilishini talab qiladi.

O‘quvchilarining ijodiy ishlari shakliy jihatdan rang-barangdir. Ular ma’ruza matnnini tayyorlash va seminarga tayyorgarlik ko‘rish, u yoki bu masalaning nazariy holatini (adabiyotlar bilan birma-bir ishlash, hujjatlarni arxivdan o‘rganish) o‘rganish, ko‘rgazmali qurollar, didakgik materiallarni tayyorlash va boshqalardir.

Qisman ijodiy metod murakkab muammoni bo‘laklarga ajratib, uning qulay masalalarini bosqichma-bosqich aniqlab olishda qo‘llanadi va unda hal qilingan har bir bosqich (qadam) masalaning keyingi bosqichini echishda asos bo‘lib xizmat qiladi. Bunda o‘quvchilar o‘quv mummosining qo‘yilishida, gipotezani taxmii qilish va isbotlashda faol kirishadilar. Ular faoliyati reproduktiv va ijodiy unsurlarini o‘zida qamrab oladi. Bunda o‘qitishning qidiruv (izlanish) suhbat, o‘quvchilarining javoblari va to‘ldirishlariga qo‘srimcha qilgan holda o‘qituvchining faktlarini kuzatish va umumlashtirish usullari qo‘llanadi. Bu hollarda o‘quvchilarining reproduktiv va qidiruv (izlanish) faoliyatining muvofiqligiga muhim ahamiyat kasb etadi. Ular biror bosqichdagi o‘quv muammosining mustaqil hal qilishdan to‘lardan aksariyati echilgunga qadar kuchli o‘zgarib turishi mumkun.

Mashg‘ulotlarda ijodiy suhbatni qo‘llash maqsadga muvofiq topiladi. O‘quvchilar bunday suhbat jarayonida o‘zlarida avvaldan mavjud bo‘lgan bilimlari, ijodiy faoliyati tajribasiga asoslangan holda tarbiyachirahbarligida muammoni izlaydi va mustaqil ravishda uning echimini topadilar. O‘quvchilar o‘z tashabbuslari bilan savollarga javob beradilar yoki o‘z chiqishlarida turli mulohazalarni bildiradilar, muammoning echilishidagi o‘z variantlarini ilgari suradilar, hodisalar o‘rtasidagi rang-barang, aloqalar borasida bahslashadilar, boshqalarning fikriga tanqidiy munosabat bildiradilar. Bu jarayonda o‘qituvchining o‘quvchilarga yordam berish darajasi ularning mashg‘ulotlarga tayyorgarlik ko‘rish darajasiga bog‘liq bo‘ladi.

Ijodiy suhbatga tayyorlashda o‘qituvchining unga o‘ta mas’uliyat bilan yondoshishi talab qilinadi. Tarbiyachibunday suhbatga oldindan jiddiy tayyorgarlik ko‘rishi lozim: avvaldan shunday savollar o‘ylab topishi kerakki, ular o‘quvchining u yoki bu hodsaning mohiyatini anglab etish va uning echilish yo‘llarini bashorat qila olsin. Tarbiyachio‘quvchilarining umuman muammoni echish uchun etarli darajada tayyorgarlik ko‘rib kelmasligini ham

ko‘zda tutishi va bunday vaqtda sodda va murakkablashtirib boruvchi qo‘srimcha savollarni tayyorlab qo‘yishi lozim, bunday savollar orqali o‘quvchilar ijodiy hal qilishi shart bo‘lgan vazifalarni qismlarga ajratish ham zarur bo‘ladi, yani muammo kichik muammolarga bo‘linadi va muammoli vazifa echiladi. Tarbiyachibunday vaziyatda vazminligini saqlashi, o‘quvchilarga tezroq yordam berish, kamchiligin tuzatish va yanglish fikr bildirganlarga tanbeh berishga shoshilmasligi, balki qo‘srimcha savollar bilan o‘zlarining xatosini anglashga va to‘g‘ri qaror qabul qilishga erishish maqsadga muvofiqdir.

Ijodiy suhbat davomida kamroq tayyorgarlik ko‘rgan, jonli fikr olishuvlarda, shuningdek, indamaslikni xush ko‘radigan o‘quvchilarga alohida ahamiyat berish lozim. Bunday o‘quvchilarning hulqlarini ko‘zda tutgan holda ulardan ham «nido chiqishi»ga erishish maqsadida ular uchun ham avvaldan savollar tayyorlab qo‘yish ma’qul bo‘ladi.

Ijodiy xarakterdagi suhbat o‘quv-tadqiqot ishlarining zaruriy bosqichi hisoblanadi. Unda o‘quvchilarning o‘zida tadqiqot ishlari unsurlari mavjud bo‘lgai qisman-ijodiy faoliyatning bajarilishini talab qiladigan muammoli xarakterdagi mantiqiy masalalar diqqatni jalg qiladi.

Materialni muammoli bayon qilish.

Bunda ijod tarbiyachitomonidan amalga oshiriladi va tobora faollashtirib boriladi. Tarbiyachi yangi materialni bayon qilishda uning echilishini o‘zi taminlaydi. Bunda tarbiyachiziddiyatlarni ta’kidlaydi, uni barchaga eshittirib muhokama qiladi, o‘z mulohazalarini bildiradi, haqiqatni faktlar, mantiqiy isbotlar tizimi yordamida asoslaydi. Tarbiyachibu tadbirlarni muvaffaqiyatli amalga oshira olsa, o‘quvchilar uning fikrlari borishiga diqqat bilan qo‘silib boradi, muammolarning echilish oqimiga qo‘silib ketadi, birga fikr yuritadi, birga hayajonlanadi, shu tariqa mashg‘ulotning qatnashchisiga aylanadi. Bunda tarbiyachio‘quvchining bilish jarayonini savollar berish, savolga savol berish yo‘li bilan boshqaradi va shu orqali auditoriyadagi o‘rganilayotgan materiallar bo‘yicha ziddiyatlarga diqqatni jalg qiladi va o‘quvchilarni o‘ylab fikr yuritishga majbur qiladi. Tarbiyachitushunilmagan savolni hal qilishidan oldinoq o‘quvchilar o‘zlaricha o‘z javoblarini tayyorlab qo‘yadilar va uni ma’lum muddat o‘tgach o‘qituvchining fikri va xulosasi bilan taqqoslaysidilar.

Materialni muammoli bayon qilish axborotni bayon qilishdan tubdan farq qiladi, chunki unda u yoki bu hodisaning belgilari, xossalari, tushunchalari, qoidalari shunchaki tasvirlab beriladi, tayyor xulosalar bayon qilinadi.

O‘quv axborotlarining muammoli bayoni metodidan foydalanishning boshqa varianti fan taraqqiyoti tarixidagi u yoki bu qonunning olimlar tomonidan kashf etilishi yo‘lini yoritib berish bo‘lishi ham mumkin.

O‘quv jarayomida keng tarqalgan metodlardan biri - shartli ravishda o‘quv axborotlarining bayonini muammoli boshlash deb nomlanadigan metoddir. Materialni muammoli bayon qilish metodidan bu metod muammoli

ham, faqat materialni bayon qilish boshidagina yaratilishi bilangina farqlanadi. Keyinchalik material axborot usulida bayon qilinadi. Albatta, bu metod yuqorida o'quvchining ijodiy izlanish faoliyati, ayniqsa, ijodiy metodida ko'ringan ko'nikmalarni hosil qilishga imkoniyat bermaydi, lekin o'quvchilarining mashg'ulot ibtidosida olgan ilhomlari barcha materialni faol idrok qilishga, unga yuqori qiziqish uyg'otishga bevosita turtki beradi. Yuqoridagi barcha metodlar orasida bu metod o'zining oddiyligi bilan ajralib turadi.

Nazorat savollari:

1. Muammoli ta'lism nima?
2. Muammoli ta'lism nazariyasi asoschilari kimlar?
3. Muammoli o'qitishning maqsad va vazifalari nimalardan iborat?
4. Qaysi vositalar yordamida muammolita'lism yo'lga qo'yiladi?
5. An'anaviy va muammoli ta'lism mashg'ulot strukturasini izohlab bering?

15-Mavzu: Maktabgacha ta'limga individuallashtirilgan ta'limga texnologiyalari.

Reja:

1. Hamkorlik pedagogikasi texnologiyasining mazmuni va mohiyati.
2. O'qitishning jadallashtirish texnologiyasi.
3. O'qitishni individuallashtirish texnologiyasi.

G.K.Selevko tadqiqotlarida o'qitishni tabaqlashtirish o'quv jarayonini tashkil etish shakli sifatida izohlanadi, o'zida bilim darajasi bir xil bo'lган, u yoki bu jihatdan o'quv jarayonida umumiy sifatlarga ega bo'lган o'quvchilar guruhi bilan tarbiyachiishlaydi. O'qitishni tabaqlashtirish o'quv jarayonidagi ta'limga oluvchilarining turli guruhlarini ixtisoslashtirilishini ta'minlaydigan umumiy didaktikaning bir qismi sifatida ham belgilanadi.

O'qitish tizimining qurama texnologiyasi (N.P. Guzik).

"O'qitish tizimining qurama texnologiyasi" savyasiga va mashg'ulotlarda mavzu bo'yicha davriylikni rivojlantirishga ko'ra sinf ichidagi o'qitishning tabaqlashtirilishi deb qaraladi. Mashg'ulotlar har bir mavzu bo'yicha ketma-ket joylashgan besh tipdan iborat bo'ladi:

- 1) mavzuni umumiy tahlil qiluvchi mashg'ulotlar (ular leksiyalar deb yuritiladi);
- 2) ta'limga oluvchilarining mustaqil ishlari jarayonida o'quv materialining chuqurlashtirib ishlab chiqishini ko'zda tutgan, tuzilgan seminar mashg'ulotlari (bunday mashg'ulotlar uchtadan beshtagacha bo'lishi mumkin);
- 3) bilimlarni umumlashtirish va tartibga tushirish (guruhash) mashg'ulotlari (mavzular bo'yicha sinovlar);

4) fanlararo materiallarni umumlashtirish (mavzular bo'yicha vazifalarni himoya qilish);

5) mashg'ulot-praktikumlar.

Keyingi bosqichda tarbiyachio'quvchilarining saviyalariga ko'ra tabaqalashtirish ishlarini tashkil etadi. Bu ish yangi materialni berish, uni mustahkamlash va takrorlash, bilim, malaka va ko'nikmalarni nazorat qilishda amalga oshiriladi.

Bu texnologiyada uchta tabaqalashtirishning turli darajadagi qiyinchilikda: "A", "V", "S" dasturlari ajralib turadi.

Dasturlar quyidagi vazifalarni hal qiladi:

- muayyan darajadagi bilim, malaka va ko'nikmalarni egallashni ta'minlaydi;

- ta'lism oluvchilarining ma'lum darajadagi mustaqilligini ta'minlaydi; "S" dasturi tayanch standart sifatida qayd qilinadi. Uni bajarish orqali ta'lism oluvchilar fan bo'yicha o'quv materialini, uni qayta tiklay olish darajasida o'zlashtiradilar. "S" dasturi vazifalarini nisbatan qiyin dasturga o'tmasdan oldin har bir o'quvchi bajara olishi lozim.

"V" dasturi mavzuni qo'llash bilan bog'liq masalalarni echish uchun zarur bo'lgan o'quv va aqliy faoliyatining umumiyligi va o'ziga xos usullari bilan birga egallashni ta'minlaydi. Ushbu dasturga kiritiladigan qo'shimcha ma'lumotlar birinchi bosqich materiallarini kengaytiradi, asosiy bilimlarni isbotlaydi, namoyish etadi va oydinlashtiradi, tushunchalarning amal qilish va qo'llanishini ko'rsatib turadi.

"A" dasturi o'quvchilarining bilimlarini to'la anglash, ijodiy qo'llash darajasiga ko'taradi. Bu dasturda ijodiy qo'llash istiqbolli tobora takomillashib boruvchi ma'lumotlar, chuqurlashtiriladigan materiallar, uning mantiqiy asoslanganligi joylashtirilgan.

Materiallarni takrorlashda turli darajadagi vazifalarni erkin tiklash metodikasi qo'llanadi.

Tabaqalashtirilgan vazifalarini nazorat qilishda individuallikka o'tiladi va u chuqurlashtiriladi.

Inge Unt, A.S. Granitskaya, V.D. SHadrikov tadqiqotlarida individual o'qitish o'quv jarayonini tashkil etish shakli, modeli sifatida belgilanadi. Unda:

- pedagog faqat birgina o'quvchi bilan o'zaro munosabatda bo'ladi;

- bir o'quvchi faqat o'qitish vositalari (kitoblar, kompyuter va b.) bilan o'zaro aloqada bo'ladi.

Individual o'qitishda faoliyatning mazmuni, metodlari va sur'ati o'quvchining xususiyatlariga moslashtiriladi.

Shaxsiy yondoshish deganda:

- u pedagogikaning tamoyili bo'lib, unga ko'ra pedagog o'quv – tarbiya ishlar jarayonida o'quvchilarining shaxsiy xislatlarini hisobga olgan holda ayrim o'quvchilar bilan individual model bo'yicha o'zaro munosabatda bo'lish, individual xususiyatlariga asoslanish;

- o'quv jarayonida o'quvchilarning individual xususiyatini hisobga olish;

- barcha o'quvchilarning rivojlanishigina emas, balki har bir o'quvchiga alohida rivojlanish uchun psixologik-pedagogik tadbirlar yaratish tushuniladi.

O'qitishni individuallashtirish o'quv jarayonini tashkil etish bo'lib, unda o'qitish usullari, sur'atini tanlash o'quvchining individual xususiyatlari bilan bog'lanadi; individual yondashuvni ta'minlovchi turli o'quv-metodik, psixologik-pedagogik va tashkiliy-ma'muriy tadbirlardir.

Shunday qilib, didaktika bo'yicha amalga oshirilgan tadqiqotlarga ko'ra o'qitishni individuallashtirish o'quv jarayonining shunday tashkil qilinishiki, unda individual yondashuv va individual shakl ustuvor hisoblanadi.

O'qitishni individuallashtirish quyidagi mualliflik texnologiyalarida asoslab berildi:

Inge Untning o'qitishni individuallashtirish texnalogiyasi;

A.S. Gransikayaning moslashuvchan o'qitish texnologiyasi;

V.D. Shadrikovning individuallikka qaratilgan reja asosida o'qitish texnologiyasi.

Inge Untning o'qitishni individuallashtirish texnologiyasidagi asosiy konsepsiya hozirgi sharoitda o'qitishni individuallashtirishning muhim shakli o'quvchilarning maktabdagi va uydagи mustaqil ishlari deb qoidalashtirilgan. Inge Unt uning mazmuni va metodikasi deb mustaqil ishlar uchun individual o'quv vazifalari, joriy o'quv adabiyotiga moslashtirilgan, individuallashtirilgan mustaqil ishlar qo'llanmasi asosida nashr etilgan ish daftarlarini tushunadi.

A.S.Granitskaya o'zining moslashuvchan o'qitish tizimini sinf-mashg'ulot tizimida tashkil etish va unda tarbiyachi 60-80% vaqtini o'quvchilar bilan individual ishslashga ajratish mumkinligini qayd qiladi. A.S.Granitskaya metodikasining o'ziga xosligi uning mashg'ulotni muayyan g'ayriodatiy qurilma asosida tashkil etishidir:

Birinchi qism – barchani o'qitish;

Ikkinci qism – ikki parallel jarayon: o'quvchilarning mustaqil ishlari va o'qituvchining ayrim o'quvchilar bilan individual ishlashi, ya'ni umumlashtirilgan sxemalardan foydalanish, almashinib turuvchi juft tarbiyachibo'lib ishslash, moslashuvchan ko'p qirrali vazifalar va b.

V.D.Shadrikov gipotezasiga ko'ra agar bolaga murakkablashib boruvchi vazifalarning tafsiloti berilsa, unga o'rghanish jarayonini motivatsiyalash taklif etilsa, lekin bolaga shu bugun uning uchun mumkin va qulay ishslash imkoniyati qoldirilsa, o'quvchilar qobiliyati samarali rivojlanadi deb hisoblanadi. V.D.Shadrikov metodikasi asosini har bir o'quvchining qobiliyatiga qarab o'qitishga imkon beradigan olti darajadagi o'quv rejasi, dastur va metodik qo'llanma tashkil etadi. Har bir fanning murakkablik darajasiga ko'ra kuchi etgan variantni tanlab olib, o'quvchilar sinfda tez-tez almashib turadi va fanning hajmi va mazmunini qo'ldan chiqarmay birgalikda o'quv dasturini o'zlashtirishga harakat qiladilar. Murakkablik darajasini tanlash tezlikda amalg'a

oshiriladi, “ba’zan” uni amalga oshirib bo‘lmaydi, chunki u sinfdagi o‘quvchilarning tenglashish, o‘quvchilarning qobiliyati holatiga bog‘liq bo‘ladi.

Murakkablikning olti darajasi amalda barcha bolalarga e’tibor berishga, barchaning kuchi etadigan, o‘quvchining qobiliyatiga, uning rivojlanishiga moslangan, o‘quv jarayonini tashkil etishga imkon beradi.

Bu o‘qitishni individuallashtirish mualliflik texnologiyasi negizida umumiy tamoyillar mavjud:

individuallashtirish o‘qitish jarayoni strategiyasidir;

individuallashtirish–individuallikni shakllantirishning zaruriy omili;

barcha o‘rganiladigan fanlarda individuallashtirilgan o‘qitishdan foydalanishning mumkinligi;

individual ishlarni o‘quv faoliyatining boshqa shakllari bilan integratsiyalash;

individual sur’atda, uslubda o‘rganish.

Individuallashtirish texnologiyasining umumiy xususiyatlariga quyidagilar kiradi;

o‘zlashtira olmaslikka olib keluvchi omillarni qayd qilish;

fikrlash jarayonida bilim, malaka, ko‘nikmalarini egallash individual kamchiliklarni tuzata olish usullari;

oila tarbiyasidagi motivatsiyaning bo‘linmasligi, irodaning sustligi kamchiliklarini qayd qilish va enga olish;

qobiliyatli va iste’dodli o‘quvchilarga nisbatan o‘quv jarayonini optimallashtirish (ijodiy faoliyat, sinf va sinfdan tashqari ishlarni hisobga olish);

o‘qitish jarayonini tanlash erkinligini berish;

umumiy o‘quv malakalari va ko‘nikmalarini shakllantirish;

o‘quvchilarning o‘z-o‘ziga mos baho bera olishini shakllantirish;

o‘qitishning texnik vositalaridan, shuningdek, EHMdan foydalanish.

O‘qitishni individuallashtirish texnologiyasiga quyidagilar kiradi:

Batov tizimi. AQSHda ishlab chiqilgan bu tizimda o‘quv jarayoni ikki qismga bo‘linadi:

Birinchi qism- butunicha sinf ishi.

Ikkinci qism- individual mashg‘ulotlar.

Bunday mashg‘ulotlar unga zaruriyat sezgan o‘quvchilar bilan yo umum tomonidan qabul qilingan me’yorlardan orqada qolmaslik yoki nisbatan rivojlangan qobiliyatları bilan ajralib turganlar bilan bir qatorda bo‘lishini ta’minlash maqsadida o‘tkaziladi.

Yuqori qobiliyatlari kategoriya o‘quvchilar bilan o‘qituvchi, nisbatan kamroq qobiliyatli va qoloq o‘quvchilar bilan tarbiyachiyordamchisi shug‘ullanadi.

Tramp rejasi – bu texnologiya AQSHda juda mashhur. Bu o‘qitish shakllarining shunday tizimiki, unda katta auditoriyadagi mashg‘ulotlar kichik guruhlardagi individual mashg‘ulotlar bilan qo‘shib olib boriladi.

Zamonaviy texnik vositalar yordamida 100-150 kishidan iborat katta guruhlarda yuksak malakali o‘qituvchilar, professorlar leksiya o‘qiydilar. 10-15

kishidan iborat kichik guruhlar esa leksiya materiallarini muhokama qiladilar, babs yuritadilar.

Individual ishlar esa maktab kabinetlarida, laboratoriylarida o‘tkaziladi. Leksiya mashg‘ulotlariga 40%, kichik guruhlardagi mashg‘ulot 20%, kabinet va laboratoriyalardagi individual ishlarga 40% ajratiladi. Odattagi sinf tushunchasi yo‘q, kichik guruhlar ham doimiy emas.

Nazorat savollari:

1. O‘qitishni tabaqalashtirishda nimalar e’tiborga olinadi?
2. O‘quvchining individual o‘zlashtirishi nimalarga bog‘liq holda namoyon bo‘ladi?
3. Inge Untning o‘qitishni individuallashtirish texnologiyasidagi asosiy konsepsiada nimalar nazarda tutiladi?
4. Mualliflik texnologiyalari asoschilari kimlar?

16-mavzu: Maktabgacha ta’lim muassasalarida ishbilarmonlilik o‘yinlari texnologiyalari.

Reja:

1. Ishbilarmonlik oyindan ta’lim jarayonida foydalanishning o‘ziga xos hususiyatlari.
2. Ishbilarmonlik oyinlarining vazifasi.
3. Ishbilarmonlik oyinlarining modifiktsiyasi.

Amaliyotda tadbirkorlik o‘yinlariga alohida ahamiyat beriladi.

Tadbirkorlik o‘yinlari nazariyasi umuman boshqa o‘yin faoliyati nazariyasi bilan bevosita bog‘langan.

Tadbirkorlik o‘yinlarini mashhur psixologlar L.S. Vigodskiy, A.N. Leont yev, P.Ya. Galperin va boshqalarning ishlarida nazariy asoslangan.

Tadbirkorlik o‘yinlari o‘z xarakteriga ko‘ra insонning shaxsiy xislatlarini shakllantirishning amaldagi vositasi hisoblanadi.

Tadbirkorlik o‘yini yangi texnologiya sifatida mohiyatan quyidagilarni bildiradi:

ishlab chiqarish imitatsion modeli sifatida taqdim etilgan o‘quv materiali mazmunining izchilligi;

o‘yinli o‘quv modelida kelgusidagi kasbiy faoliyati tarkibiy qismlarini yaratish;

o‘quv jarayoni tarzini bilimlarga ehtiyojlarni tug‘dirish va ularni amalda qo’llashning real sharoitlariga yaqinlashtirish;

o‘yinning ta’limiy va tarbiyaviy samaradorligi yi g’indisi;

o‘yinni olib boruvchi o‘qituvchining bolalar faoliyatini tashkil etish va boshqarishidan bolalarning o‘z xatti- harakatlarini tashkil etish va boshqarishga o‘tishini ta`minlashi.

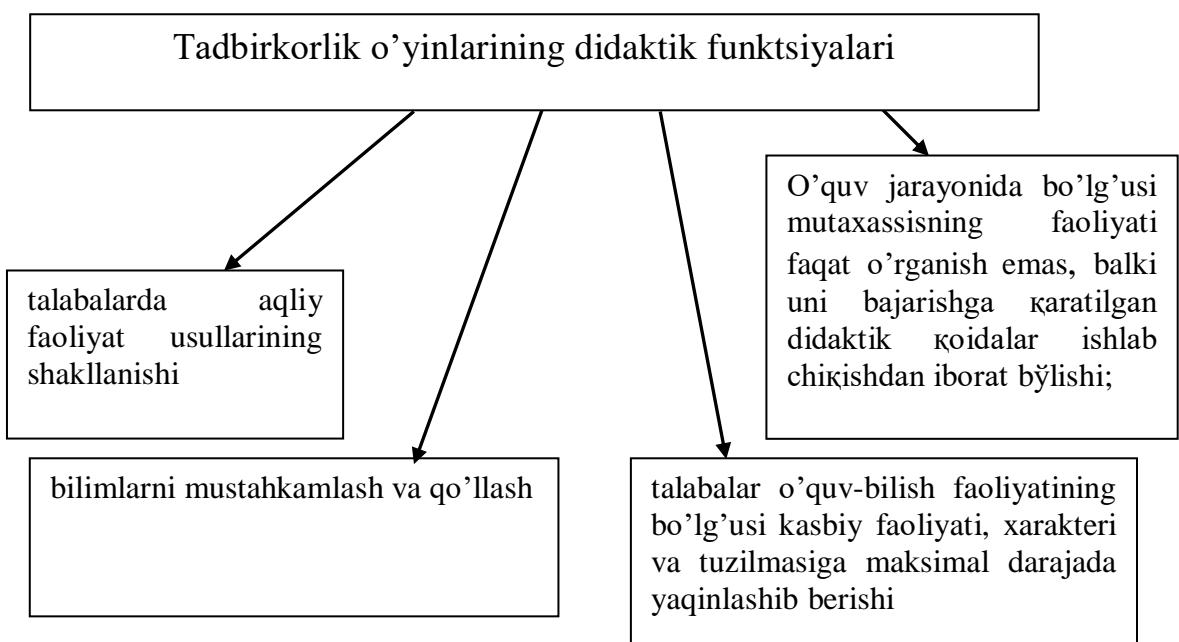
A.Tyukov fikricha, har qanday o'yin qay tarzda loyihalashtirilishidan qat'i nazar ularning har biri quyidagi talablarni bajarishi lozim:

kasbiy doira imitatsiyasi yaxlitligi, o'yin imitatsiyasiga taalluqli bo'lgan tuzilma va jarayonlar asosiy voqelikni aks ettiruvchi umumiy syujet yoki asosiy mavzuga ega bo'lishi, mustaqil tashkil etishga yo'nalganligi, o'qitishning muammoliligi, metodologik, psixologik va texnik jihatdan ta'minlanganligiga ega bo'lishi lozim.

Tashkiliy o'yin aslida tobora takomillashib boruvchi o'qitishni ta'minlashi kerak. Shu maqsadda unda faoliyat rivojlanishining to'liq davriyligi imitatsiyasi amalga oshiriladi, ya'ni qandaydir vaziyat yechimiga bo'lgan yondashuvdan topilgan yechimning umumlashtirilgan bahosi o'tiladi.

Tadbirkorlik o'yinlarining didaktik funktsiyalariga quyidagilar kiradi:

- bolalarda aqliy faoliyat usullarining shakllanishi;
- bilimlarni mustahkamlash va qo'llash;
- o'quv jarayonida bo'lg'usi mutaxassisning faoliyati faqat o'rganish emas, balki uni bajarishga qaratilgan didaktik qoidalar ishlab chiqishdan iborat bo'lishi;
- bolalar o'kuv-bilish faoliyatining bo'lg'usi kasbiy faoliyati, xarakteri va tuzilmasiga maksimal darajada yaqinlashib berishi.

Shunday qilib, tadbirkorlik o'yinlari materiallarni yangi bilimlarni egallash, o'tilganlarni mustahkamlash, ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish, umumiy malakani shakllantirish kabi bir qator vazifalarni yechishda foydalilanadi.

Tadbirkorlik o'yinlarining bir necha modifikatsiyalari mavjud:

Imitatcion o'yinlar.

Bunday o'yinlardan maqsad qaysidir tashkilot, muassasa va uning qismlari faoliyati andoza qilinadi. Voqealar, kishilarning biror faoliyati (ish bitirish majlislari, rejani muhokama qilish, suhbatlar o'tkazish va b;), faoliyat holati va shartlari andoza qilib olinishi mumkin.

Stsenariyda bunday o'ynash to'la tuzilmasi yozib chiqilgan va imitatsiya qilinadigan ob`ektlar va jarayonlar belgilanadi.

Operatsion (voqeiy) o'yinlar. Bunday o'yinlarda aniq o'ziga xos voqeahodisaning bajarilishi mashq qilinadi. Operatsion o'yinlar ish jarayoniga xos modellashtiriladi.

Rol ijro etish o'yinlari. Unda konkret shaxsning xulqi, xatti-harakati, o'z vazifalari va majburiyatlarini bajarilish taktikasi mashq qilinadi.

Tadbirkorlik teatri. Bunda qandaydir vaziyat va undagi kishining xulqi o'ynaladi. Bu o'yinning asosiy vazifasi turli holatlarda mo'ljalni to'g'ri baholay olishni o'rgatish, o'zining xulqiga to'g'ri baho berish, boshqa kishilarning imkoniyatlarini baholay olish, ular bilan muloqot o'rnatda olishga o'rgatishdir.

Psixodrama va sotsiodrama. Bu ham o'ziga xos "teatr", lekin ijtimoiy psixologik maqsadni ko'zlaydi: Uning asosiy maqsadi jamoada vaziyatni his qila olish, boshqa kishining holatini o'zgartirish va unga baho berish, u bilan samarali muloqotga kirisha olishni shakllantirish hisoblanadi.

Nazorat savollari:

4. O'yinli texnologiyalar qanday funksiyalarni bajaradi?
5. O'yin texnologiyalarning nazariy asoslari kimlar tomonidan ishlab chiqilgan?
6. Maktabgacha ta'limda didaktik o'yinlar qanday tanlanadi?

**МАКТАБГАЧА ТА'ЛИМНИ О'QITISH
TEXNOLOGIYALARI VA LOYIHALASHTIRISH
FANIDAN ADABIYOTLAR RO'YXATI**

- 1.Yo'ldoshev J "Ta'lism yangilanish yo'lida" T.: O'qituvchi. 2000 y.
- 2.Ishmuxamedov.R.J. va boshqalar "Ta'limga innovatsion texnologiyalar". T.: Iste'dod. 2008 y.
- 3.Трайнев В.А. Интенсивные педагогические игровые технологии в гуманитарном образовании., М.: Владивосток 2006 й.
4. Толипов Ў., Усмонбоева М. Педагогик технологияларнинг татбиқий асослари. Т.: "Фан". 2006 й.
5. Мадумаров Т., Камолдинов М. Инновацион педагогик технология асослари ва уни таълим-тарбия жараёнида қўллаш. Т.: "Талқин", 2012 й.
7. Ishmatov Q. «Pedagogik texnologiya». Namangan 2004 yil.
8. Ta'lism samaradorligini oshirish yo'llari. Osiyo taraqqiyot banki o'rta maxsus, kasb-hunar ta'lmini rivojlantirish loyihasi. Toshkent-2002 yil.
9. Педагогик маҳорат ва педагогик технологиялар / Маъruzalар матни. Туз.: А.Х.Қосимов, Ф.А.Ҳоликова. – Т.: ТАТУ, 2004.
10. Сайидаҳмедов Н. Педагогик маҳорат ва педагогик технология. – Т.: ОПИ, 2003.
11. Султонова Г.А. Педагогик маҳорат. – Тошкент: Низомий номидаги ТДПУ, 2005.
12. Интерфаол методлар: моҳияти ва қўлланилиши / Мет.кўл. Д.Рўзиева, М.Усмонбоева, З.Ҳоликова. – Т.: Низомий номли ТДПУ, 2013.

Elektron ta`lim resurslari

1. www. tdpu. uz
- 2.www. pedagog. uz
- 3.www. Ziyonet.uz
- 4.www. edu. uz
5. tdpu-INTRANET. Ped

MUNDARIJA

Maktabgacha ta’limni o‘qitishda texnologiyalar va loyihalashtirish fanining vazifalari.....	3
Texnologiya tushunchasining mazmuni va mohiyati.....	7
Pedagogik texnologiya mezonlari, aspektlari va qo‘llanilish darajalari.....	13
Texnologiyalar va loyihalashtirishning tarixi.....	18
Pedagogik texnologiyalarning klassifikasiyası.....	22
Ta’lim jarayonini tashkil etishga nisbatan texnologik yondashuv.....	27
Ana’naviy va noana’naviy ta’lim turlari va ularning o‘ziga xos xususiyatlari.....	33
Maktabgacha ta’limda texnologik va loyihalashtirish jarayonlarinig bosqichlari.....	40
Maktabgacha ta’lim muassasalarida pedagogik jarayonni loyihalashtirishning tuzilishi va funksiyalari.....	45
Maktabgacha ta’limda shaxsga yo‘naltirilgan texnologiyalar.....	50
Pedagogik jarayonni loyihalashtirish.....	54
O‘yinli texnologiyalarning maqsad va vazifalari.....	60
Maktabgacha ta’lim muassasalarida muammoli o‘qitish texnologiyalari.....	63
Maktabgacha ta’lim muassasalarida kompyuterli o‘qitish texnologiyalari.....	67
Maktabgacha ta’limda individuallashtirilgan ta’lim texnologiyalari.....	75
Rivojlantiruvchi ta’lim texnologiyasi.....	79